

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Mojca Mak

Diskurzivna analiza potopisov
Potopis kot mesto refleksije in družbene kritike?

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Mojca Mak

Mentor: izr. prof. dr. Drago Kos

Somentor: asist. dr. Nikolai David Jeffs

Diskurzivna analiza potopisov
Potopis kot mesto refleksije in družbene kritike?

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Zahvala

Mentorju za podelitev svobode pri pisanju, pogovore, nasvete in namige ter popravke.

*Somentorju za vztrajne spodbude, aktivno zanimanje, uporabne informacije, ideje in
nasvete.*

*Vsem, ki ste prispevali z idejami, produktivnimi nasveti (organizacije), debatami ter
zanimanjem in spodbujali k razmišljanju.*

Staršema za potrpežljivost in dragemu za spodbujanja.

Katji za lekturo, grafiko in prijaznost.

Diskurzivna analiza potopisov

Potopis kot mesto refleksije in družbene kritike?

Diplomsko delo obravnava sodobni slovenski potopis in diskurze, natančneje njihove prakse in védenje, ter družbeno konstrukcijo. Naslavlja širše vidike potopisja: vprašanja njihove funkcije, relacije do disciplin, družbeno recepcijo ter družbene pozicije avtorjev potopisov. Razglablja dognanja obstoječih analiz, koncepte in pristope obravnava ter diskurzivne prakse potovanja in pisanja ob apliciranju Foucaulteve analize diskurza. Sledi kvalitativna analiza (diskurzivna analiza in analiza besedil po utemeljeni teoriji) treh knjižnih potopisov s potovanj po afriškem kontinentu. Rezultati pokažejo, da so potopisi Zvoneta Šeruge, Sonje Porle in Toma Križnarja, katere bi v splošnem lahko označili za popotni, literarni in akterski, pisani iz različnih kombinacij mnogih pozicij subjekta, kot so turist, motorist, štoparka, novinar, fotograf, »koristen« turist, bolnik, »nebogljena« ženska, organizator humanitarne pomoči, študentka vzgoje, idr. Trije potopisi vsebujejo različne mreže pozicij, znotraj mrež pa najdemo tudi med seboj nasprotujoče si pozicije. Potopisi vsebujejo refleksije in kritične izjave, zadevajoče lastne, lokalne in globalne: gospodarske in politične prakse, prakse človekoljubnih organizacij, okoljske prakse in odnose, obstoječe skupno védenje in apriorizem, modernizacijo, religijske prakse in védenje, idr.

Ključne besede:

sodobni slovenski potopis, analiza diskurza, utemeljena teorija, diskurzivna praksa, pozicije subjekta

Discourse analysis of travel writings

Travel writings as sight of reflection and social criticism?

Diploma thesis deals with contemporary Slovenian travel writings and discourses, namely their practices and knowledge, and social construction. This work addresses wider aspects of travel writings, namely questions of their function, their authors' social place, relations to other disciplines and reception in society. Existing analyses, different concepts and approaches to travel writing reading, discursive practices of travel and writing are discussed. Qualitative analysis (discursive analysis and analysis of content using grounded theory) of three travel writings from African continent is also performed. Travel writings of Zvone Šeruga, Sonja Porle and Tomo Križnar, which in general could be marked as travel, literary and actor's, were found to be written from different combinations of many subject positions including tourist, motorist, cyclist, hitchhiker, journalist, photographer, cameraman, beneficial tourist, patient, organizer of humanitarian aid, student of education and so on. Results show three different networks of subject positions and coexistence of contradictory positions within the three travel writings. Travel writings contained reflections and critical statements that concern own local and global economic and political practices, practices of charitable organizations, environmental practices and attitudes, existent common or a-priori knowledge, modernization, religion practices and so on.

Key words:

contemporary Slovenian travel writings, discourse analysis, grounded theory, discourse practice, positions of subject

KAZALO

1	UVOD	6
2	O POTOPISIH	8
2.1	DEFINIRANJE POTOPISA.....	10
2.2	ZGODOVINSKI IZSEKI IN KONTEKSTI PISANJA POTOPISOV.....	12
2.3	NAMENI, FUNKCIJA PISANJA IN RECEPCIJA.....	14
2.4	POTOPIS – VIR DISCIPLINAM.....	17
3	SOCIALIZACIJA IN INKULTURACIJA POTOPISCEV	19
4	POTOPISNI DISKURZI	22
4.1	FOUCAULT IN ANALIZA DISKURZA.....	22
4.2	PRAKSA PISANJA IN POTOVANJA.....	25
4.2.1	Praksa potovanja: sodobni potopisec kot turist, opazovalec?.....	25
4.2.2	Praksa pisanja.....	27
4.3	GEOGRAFSKI DETERMINIZEM.....	32
5	MILLS IN KOLONIALNI POTOPIS: PRIPOVEDNE FIGURE IN PROCES PODRUGOTENJA	33
6	ŠMITKOVA ANALIZA STEREOTIPOV V SLOVENSKIH POTOPISIH	35
7	POTOPIS KOT REFLEKSIJA DOMAČE DRUŽBENE PRAKSE IN DRUŽBENA KRITIKA?	38
8	ANALIZA DISKURZA TREH POTOPISOV O AFRIKI	41
8.1	PISANJA O AFRIKI IN AFRIŠKEM PRI NAS.....	42
8.2	METODOLOGIJA.....	44
8.2.1	Metoda.....	44
8.2.2	Načrt analize.....	44
8.2.3	Potek analize.....	46
8.3	ANALIZIRANI POTOPISI: OKVIRI PISANJ TER POTOVANJ.....	49
8.3.1	Zvone Šeruga – Drugačne zvezde.....	49
8.3.2	Sonja Porle – Črni angel, varuh moj.....	50
8.3.3	Tomo Križnar – Nuba: čisti ljudje.....	51
8.3.4	Opombe k analizi.....	52
8.4	REZULTATI ANALIZE.....	53
8.4.1	»PRAKSE« PISANJA IN »POZICIJE SUBJEKTOV«.....	53
8.4.1.1	Izgled in oblikovanost potopisov.....	53
8.4.1.2	Različne pozicije subjekta in način pisanja.....	55
8.4.1.3	Primer meja in vojaških kontrol v treh potopisih.....	64
8.4.2	REFLEKTIRANE TEMATIKE »DOMAČEGA« IN »GLOBALNEGA«.....	68
8.5	SKLEP.....	77
9	ZAKLJUČEK	81
10	LITERATURA	84

1 UVOD

V vsakdanjem življenju je potopise težko zgrešiti: opazimo jih bodisi kot bralci dnevnega časopisja in prilog, kjer jih zasledimo v različnih rubrikah (spisanih na primer tudi kot reklama ponudbe kakšne turistične agencije), bodisi ob različnih objavah potopisnih predavanj, ali kot obiskovalci knjižnic na regalu predlaganega čtiva (ko nam padejo v oči ob pogledu na polico knjig v precej »oguljenem« stanju).

Vendar pa potopisi (predvsem novejši) kljub precejšnji branosti pri nas niso pogost objekt analiz in ukvarjanj. To je eden od razlogov izbire potopisov za predmet pričujoče diplome.

V diplomu želim odpreti razpravo o različnih vidikih potopisov ter védenju, katerega oblikujejo ter predstavljajo. Pri tem pa se bom v veliki meri opirala na Foucaultovo misel ter pojmovanje diskurza in diskurzivne analize.

Četudi bo v središču obravnava novejših potopisov slovenskih avtorjev/-ic, razpravo v teoretičnem delu zastavljam širše in primerjalno, z obravnavo obstoječih domačih in tujih analiz in obravnav potopisov.

Izbira in osredotočenje na slovensko potopisje ni naključno, saj me zanima relacija diskurza (védenja) potopisov skozi in do »lastnega« (in globalnega). Zanimivo iztočnico tako skozi izjavo poda Nikolai Jeffs, ko – sicer za starejše potopise – pravi:

Starejša potopisna tradicija je posebej fascinantna, če jo beremo kot del razsvetljenskega projekta in razkrijemo predpostavke dominacije, skrite v njej. Tako ne beremo zgodbe o civiliziranju potlačenih drugih, temveč poročilo o barbarstvu zavojevalcev sveta. V tem smislu nam pisanja orientalista Richarda Burtona ali pa dnevniki Bronislava Malinowskega dandanes ponujajo še veliko neodkritih celin temačnega jaza... potopisi... nam več povedo o zahodnih avtorjih, ki so jih pisali, in o občinstvu, ki jih je bralo, kot o samem terenu, ki ga opisujejo. (Lah in drugi 2002, 4)

Zgoraj navedena iztočnica bo v pričujoči diplomski nalogi nekoliko prilagojena – predvsem zaradi osredotočanja na sodobni slovenski potopis. Predstavljala bo splošno iztočnico in smernico zanimanja diplomske naloge. Ključni vprašanji bosta:

1. Kaj nam »naši« potopisi povedo o nas, o naši družbi, o našem védenju in odnosu do Drugega¹ in nas samih?
2. Kako se v potopisih kažejo družbene in kulturne pozicije avtorjev potopisov? Kako so potopisi »družbeno konstruirani« (Berger in Luckmann 1988)?

Diplomsko nalogo je sestavljata iz teoretični in empirični del. V teoretičnem se bom ukvarjala z naslednjimi raziskovalnimi vprašanji:

1. Kakšno mesto, funkcijo in vlogo v družbi bi lahko pripisali potopisom?
2. Kakšno je mesto avtorja potopisa v relaciji do teksta, bralca in védenja in kakšna je relacija avtorjevega ter oblikovanega védenja do »Drugega«?
3. Ali obstaja kontinuiteta in (ali) diskontinuiteta med starejšimi (kolonialnimi) in novejšimi potopisi? Če da, kako jo misliti?
4. Kakšna je za potopise specifična diskurzivna praksa?
5. Kateri diskurzi predstavljajo pretežno védenje na relaciji »mi« – »drugi« ter kako misliti relacijo potopisov (ob potopisni praksi) do obstoječega védenja?

Cilj empiričnega dela pa bo skozi kvalitativno metodo – analizo vsebine in analizo diskurza – obravnavati tri večja potopisna besedila – primere novejših slovenskih knjižnih potopisov iz Afriškega kontinenta. Analizirala bom potopise treh v Sloveniji opaznejših potopiscev: Zvoneta Šeruge, Sonje Porle in Toma Križnarja. Pri analizi ter interpretaciji se bom opirala na Foucaultovo analizo diskurzov.

V empiričnem delu se ukvarjam z dvema raziskovalnima vprašanjema:

1. Kakšni so diskurzi izbranih potopisov, gledano iz vidika diskurzivnih praks in pozicij subjektov;
2. Ali za analizirane potopise lahko rečemo, da so prostor kritike slabosti lastne in/ali globalne družbe, ali ne? Ali so v potopisih reflektirani kateri od – v lastni družbi ali globalno prisotnih diskurzov (prakse in védenje) ter če da, katere tematike in diskurzi so reflektirani oziroma izpostavljeni kritiki.

---

¹ Pojem »Drugi« se bo v diplomski nalogi večkrat ponovil. Z njim označujem geografsko oddaljeno, »nam« - poznanemu in domačemu – (domnevno) tuje in drugačno. Pojem se v diplomski nalogi navezuje na predmet potopisov, ki je predvsem geografsko oddaljen. To so obiskani prebivalci (domačini), kraji in kulture.

2 O POTOPISIH

O potopis, ti stara nadloga! Nezakonsko dete jalove zadrege, sramotno dejanje obupanca, pesniška laž nepesniških pisarjev, zgodovina mukotrpnih ur ob pisalniku, nazorni nauk o puščavi domišljije, pavovo perje, utrغانo na tujem zeljniku in položeno v skledo ljudem, ki žejajo po izobrazbi, nestvor si, stavec potopis! (Cankar 1996, 22)

Izidor Cankar, pisec potopisa *S poti*, leta 1913 v svojem zapisu o potopisih za nas odpira vrsto zanimivih vidikov potopisa. Zatorej si bom dovolila trditev razbiti in jo z malo špekulacije uporabiti za razmislek in uvod v lastno razpravo in obravnavo potopisov.

Prva izjava – »...pesniška laž nepesniških pisarjev, /.../ nestvor si, stavec potopis!« – odpira področje definiranja in opredeljevanja potopisne zvrsti. Naslednji del odpira vprašanje starosti, tradicije in narave žanra potopisa. Omenjenih vprašanj in razglabljanja, kaj pri potopisih je *pesniško* in kaj *nepesniško* ter na kaj bi uporaba besede *laž* lahko namigovala, se lotim že v prvem poglavju, skozi omembe in razlage definicij potopisa. Z zgodovino potopisja, njegovo dolgo tradicijo pisanja, se v diplomski nalogi ukvarjam v poglavju Zgodovinski izseki in konteksti pisanja potopisov in v podpoglavju Praksa pisanja potopisov. Pišem o načinih izjavljanja (kolonialnih) potopisov in procesu *podrugotenja* (poglavje 5), v poglavju 6 pa povzemam ugotovitve Šmitkove analize stereotipov starejših slovenskih potopisov.

Ob naslednji trditvi – »...zgodovina mukotrpnih ur ob pisalniku, nazorni nauk o puščavi domišljije,...« – pomislim na dejanje pisanja potopisov, na »prevajanje« vtisov, dobljenih na potovanju, v besede ter na zamik doživljanja in pisanja. Ker je potopis pisan za nekoga, za bralca, ima potopisec v mislih tudi potencialnega bralca, ki v deželo ni potoval in njegovo védenje o obiskani deželi in ljudeh, katere popisuje. Tovrstna vprašanja odpiram in razglabljam v dveh poglavjih, in sicer v poglavju Socializacija in inkulturacija potopiscev ter poglavju Praksa pisanja potopisov. Odpiram tudi vprašanje potencialnih omejitev.

»...pavovo perje, utrgano na tujem zeljniku in položeno v skledo ljudem, ki žejajo po izobrazbi,...« Kot predpogoj za potopis je opravljena pot v tujo deželo, torej potovanje in potopis govori o Drugem oziroma Drugi je povod za pisanje. Potopis, katerega predpogoj je predhodno potovanje, je potencialno smatran tudi kot dokaz potovanja. O vzrokih za veliko branost ter izobraževalnem motivu branj potopisov razglabljam skupaj s tematiko recepcije potovanj ter pisanj v poglavju Nameni, funkcija pisanja in recepcija.

»O potopis, ti stara nadloga!« V diplomski nalogi potopise obravnavam kot neke vrste »nadlogo«: vir refleksije in potencial družbene kritike (poglavje 7). Ta vidik je ob običajni obravnavi bodisi idealizacij bodisi stereotipizacij Drugega v potopisih sicer redko poudarjen in zastavljen. V drugem, empiričnem, delu, ugotavljam njegovo prisotnost.

2.1 DEFINIRANJE POTOPISA

Če govorimo o obravnava potopisja v splošnem, se zdi, da so le-te še vedno v veliki meri plod (posledica) postkolonialnih študij. V Sloveniji pa se zdi predvsem plodno področje krajših prispevkov – kot so na primer objavljene recenzije in kritike izdanih knjižnih potopisov, uveljavljena praksa pisanja opomb in spremnih besed h knjižnim izdajam (tudi prevedenih klasičnih) potopisov ter krajše obravnave potopisov v uvodih ali v antologijah potopisov. Poleg omenjenega je vidna predvsem etnološka obravnava in analiza slovenskih potopisov ter pisanj o neevropskih ljudstvih Zmaga Šmitka. Opazen pa je tudi prispevek Irene Weber: obravnava pisanj v sklopu prakse potovanja ter relacij z etnološkimi in antropološkimi pisanji ter osredotočenje predvsem na ženska pisanja.

Za merilo, da je neko pisanje o Drugemu/drugačnemu, oz. obiskani deželi, potopis, velja, da potopisci popisujejo »svoja potovanja«. Lah tako pravi, da gre pri potopisu v osnovi za »soočenje popotnika in poti²« (1999, 9). Omenjeno dvojnost prakse oziroma potovanja kot temelja dobro zajema opredelitev Duda, ki potopis smatra kot »književno vrsto, tematsko oblikovano z verodostojnim potovanjem³ subjekta diskurza (potopisca), kateri pripoveduje zgodbe na poti, opisuje prostore, skozi katere potuje in kraje, na katerih se ustavlja, predstavlja svoja zapažanja o ljudeh, katere na poti srečuje, njihove običaje, načine življenja ter pogosto o kulturnih in umetniških znamenitostih krajev, v katere se zateče«. (1996, 74)

Opredelitev, da »avtor subjektivno opisuje objektivno pot in se ji bistveno ali vsaj pretežno posveča.«⁴ (Lah 1999, 10), pa omenja elemente razlike do realnega ali dejanskega, kot jo izpostavi razlika med subjektivnim in objektivnim.

Omenjena razlika se zdi zanimiva in se pri njej malo ustavim. Obstoj različnih pogledov na potopis potrjujeta različni definiciji Andrijana Laha in Edvarda Kocbeka. Medtem ko Lah izpelje, da je »bistveno za potopis, da je pozornost popotnika obrnjena na pot, navzven, in ne navznoter«. (1999, 9), je Kocbek pojmoval, da »potopis ne more biti opis

---

² Pogosto naslavljanje poti v definicijah je zanimivo tudi iz vidika pogoste prakse potopiscev, ki ima že dolgo tradicijo. V mislih imam opiranje potopiscev na predhodna pisanja o istih ali podobnih poteh, itinerarijih, s katerimi se pogosto primerjajo.

³ Duda poudarja, da je potopis »potrebno razlikovati od fikcije, ki vsebuje potovanje kot tematsko ogrodje«. (1996, 75)

⁴ Podobno opredelitev potopisa z nadaljnjo obrazložitvijo najdemo v naslednji opredelitvi: »Potopis kot hibridna literarna vrsta kljub dokumentarističnosti subjektivno prikazuje pot, saj obstaja vselej določena distanca med resnično podobo obiskane dežele in potopiščevimi zapisi.« (Zupan Sosič 2005, 118)

zunanje poti, pač pa poročilo o notranji dogodivščini v tujem svetu« (v Cestnik 1998, 22).

Medtem ko Lah omenja obstoj objektivne poti, Todorova navidezno razvije Kocbekov pogled, »pripoved o potovanju tako kot vsaka druga hkrati kaže in prikaže svet, kar pomeni, da obenem ustvari ali priredi resničnost in trdi, da ni odvisna od te resničnosti« (Sarup v Todorova 2001, 185). Tako izpostavlja, da se skozi pisanje dejansko ustvarja svet, katerega se prikazuje. Todorova še omenja težnjo ljudi, da bi svetu pripisali pomen in red⁵, katero Ainlay in Crosby poimenujeta kot »dejavnost izgrajevanja nomosa«. (v Todorova 2001, 185)

V svoji analizi se postavljam na stališče Todorove. V nadaljevanju bo zato natančneje predstavljeno in analizirano, da objektivne poti kot take ni. Vsak opis v potopisu – ne glede na morebitno hojo po istih poteh in destinacijah – je konstrukcija vedenja o Drugem. Priča smo neločljivi prepletenosti opisa doživetega in poti, ki je šele s potopisom (in delno že z vnaprejšnjim – pred potovanjem ponotranjenim – vedenjem) ustvarjena.

Kmecl v *Mali literarni teoriji* poudarja poučnost potopisov, ko pravi, da gre pri potopisih za »najrazličnejše vrste besedil, ki so po snovi (poučna) poročila o potovanjih«. Pri tem ločuje:

- a) »praktični potopis kot napotek potniku (...danes različni turistični vodiči)«;
- b) »leposlovni potopis, v katerih praktični napotki niso toliko pomembni in je pomembnejše »nepraktično« literarno sporočilo, mimezis geografsko in časovno sicer določljivih ljudi, pokrajin, navad, dogajanj ipd: potopisni roman, potopisna pesnitev, potopisni esej, itd.« (1976, 307)

Racionalizem, predromantika in romantika so okrepili zanimanje za potopise. (glej Kmecl, prav tam)

Predmet analize bodo daljši knjižni potopisi. Te literarni teoretiki pogosto delijo na potopis in literarni potopis⁶. Prvemu, kot ne-literarnemu, je predpisana predvsem

---

⁵ Po Todorovi tako Balkan predstavlja eno od skupnih rubrik načinov, kako ljudje dojemajo razlike.

⁶ Delitev je tudi v službi določitve predmeta analize literarne teorije. Naj na tem mestu kot zanimivost omenimo umestitev (v pričujoči diplomski zalogi) potopiscev Alojzije Zupan Sosič v predgovoru k analizi novejših literarnih potopisov. Medtem ko potopis Sonje Porle, Črni angel, varuh moj

dokumentarističnost – verodostojnost opisov poti in podajanje številnih informacij. Zaradi tega ga Zupan Sosič opredeli kot dokumentaristični. Za literarni potopis je bolj kot dokumentarističnost, bistven literarni zapis. (Zupan Sosič 2006, 118–142) Zupan Sosič kot njegove ključne lastnosti navaja fiktivnost, osvobojenost od pragmatičnosti, informativnosti in didaktičnosti. (2006, 118) Kmecl pa zanj (čisto drugače) izpostavi, da je »delo polno reportažnih in esejističnih predelov: pisec ne ostaja pri golem opisovanju poti, marveč uprizarja prizore med ljudmi, ki jih srečuje, sporoča njihove navade, njihovo zgodovino, vmes tudi pofilozofira in pomoralizira«. (1976, 306)

Zgornjo ločitev na tem mestu velja vzeti idealno-tipsko, saj se potopise pogosto označuje kot »hibridno zvrst«, ki se ne pusti ujeti v meje nekega žanra (glej Šmitek 2002, 188; primerjaj Duda 1996; Fikfak 1995, 370; Jeffs 2006, 393–394; Zupan Sosič 2006, 142). Kmecl na primer omenja, da brez praktičnih sporočil, ki širijo bralčevo znanje in védenje o rečeh, tudi najbolj literaren potopis ne more (1976, 306). Duda izpostavi, da »zaradi verodostojnosti potovalne dejavnosti, katera utemeljuje žanr, potopis pripada nefikcijskim oblikam pripovedne proze«. (1996, 75)

Za daljše knjižne potopise je značilna avtorefleksija lastne pripovedne pozicije. Tako je bodisi ob avtorjevi navedbi bodisi iz pripovedi moč razbrati pripovedni »okvir«: »razloge nastanka teksta, tipe potopiščeve argumentacije in njegovo razumevanje poetike in funkcije žanra«. (Duda 1996, 77)

2.2 ZGODOVINSKI IZSEKI IN KONTEKSTI PISANJA POTOPISOV

Po analizah Šmitka so v srednjem veku potovali predvsem z **religioznim namenom** (križarski pohodi, romanja, misijonarska potovanja). Prisotne pa so bile tudi vizitacije. K predhodnikom potopisne literature šteje »srednjeveške popotne priročnike, ki so naštevali vmesne postaje na romarskih poteh do svetih krajev...«. Ti so, »ohranjeni iz 13., začetka 14., prve polovice 15. stoletja«, vsebovali »opise prebivalcev, pokrajine, rastlinstva in živalstva«. (1988, 381–382)

---

umesti pod literarni potopis, potopise Zvoneta Šeruge in Toma Križnarja umesti med dokumentarne potopise. Za besedila drugih dveh zapiše, da »...ne ustrezajo kriterijem literarnosti. So namreč polliterarna besedila, pisana le iz dokumentarističnih vzgibov. Avtorji celo izpostavljajo poučnost in težnjo po novinarski verodostojnosti«, in jih posledično v analizo ne vključi. (2005, 124).

Potopisna literatura postane »dosegljivo in priljubljeno čtivo tudi v naših krajih« v 17. stoletju, stoletje za zlatim obdobjem geografskih odkritij v 16. stoletju. Opažen je tedanji premik v namembnosti. Potopisna zvrst je »ustrezala duhovnemu ozračju racionalizma, baročne čustvenosti in individualizma. Med bralci je bilo vse več predstavnikov meščanstva ter sorazmerno manj plemstva in duhovščine. (glej Šmitek 1988, 383)

V 17. stoletju so bila moderna »**vzgojno-izobraževalna** potovanja« plemiških sinov. (glej Šmitek 1988, 383; glej Šmitek 2002, 194–195). V tistem času (17. in 18. stoletju) so na evropskih univerzah učili in predavali »umetnost potovanja ali *apodemiko*«, pri kateri je bil »dnevnik obvezna oprema«. »Poglavja takšnih priročnikov spominjajo na notranjo razdelitev kakšne etnološke monografije.« Vendar pa so že kmalu (še v istem, 18. stoletju) potovanja v izobraževalne namene doživela postopno degeneracijo. »Proti njim sta nastopili tudi Cerkev in država, ki sta v njih videli izmikanje cerkveni in državni kontroli, nevarnost prenašanja subverzivnih idej, ipd.« (Šmitek 1988, 383–384)

Veliko razširjenost in priljubljenost omenja za čas »od 50-ih do 70-ih let 19. stoletja«, ko »se je potopis na Slovenskem razširil kot redko katera druga književna zvrst /.../ Posebno priljubljeni in razširjeni so bili časopisni podlistki in reportaže, bodisi izvorni ali prevedeni.« (Šmitek 1988, 385)

V drugi polovici 19. stoletja, ob razvoju prometnih zvez, so bila ponovno aktualna romanja v sveto deželo. »Versko-propagandni namen pa je bil bolj ali manj značilen še za potopisno slovstvo naših misijonarjev.« Natisnjena pisma, katerih »osrednja tematika je bila vselej **misijonarska dejavnost** in utrjevanje vernikov v pobožnosti, njihov namen pa poučevati in vzgajati bralce«, so postala običajna oblika pisanja za širšo javnost. »Tradicija objavljanja misijonarskih pisem se je nadaljevala še v 19., 20. stoletje«, s pogostimi prevodi tujih misijonarskih pisem za slovenskega bralca. (Šmitek 1988, 388)

Tudi v današnjem času pisanje potopisov ni zamrlo. »**Turistični** potopis je tista podzvrst potopisa, ki je med širšim bralstvom najbolj znana in priljubljena« (Šmitek 2002, 195) Konec prejšnjega stoletja ter na začetku novega, tako v časopisni periodiki kot v knjižni obliki, zasledimo veliko novih potopisov. (Zupan Sosič 2006, 142) Glede na načine in povode potovanj dandanes poleg »turističnih« najdemo še »pomorske«,

»umetniške«, »alpinistične«. (glej Šmitek 1988; glej Šmitek 2002) K novejšim načinom potovanja ter filozofskim razsežnostim se vrnem v podpoglavju Praksa potovanja.

2.3 NAMENI, FUNKCIJA PISANJA IN RECEPCIJA

Ustavim se še pri namenih pisanja potopisov in potovanj ter reakcijah nanje, kakor tudi pri praksi branja potopisov.

»**Namen potopisa** največkrat ni izrecno naveden, zato pa ga je mogoče razbrati med vrsticami: lahko gre za posredovanje umetniških vtisov, za kritiko družbenih razmer, za pouk in moraliziranje, smešenje in še kaj.« (Šmitek 1988, 380)

V relaciji z namenom objavljanja potopisov je zanimiva Fikfakova omemba zelo raznolikih kazal časnikov in rubrik, v katere so bili potopisi 19. stoletja uvrščeni: »Podučni del (Slovenski glasnik, dalje SG), Podučni in znanstveni spisi (Kres), Poto-, narodo- in krajepisni sestavki (Kres), Zabavni del – V nevezani besedi (SG).« (1995, 370)

Če se ustavimo pri motivih (motivatorjih) pisanja, bi le-te (glede na avtorja) lahko delili na notranje in zunanje. Kot primer zunanjih vplivov lahko omenimo uredniško prakso izpostavljanja in nagrajevanja pisanja potopisov, o kateri (ob komentiranju »prave inflacije potopisnih sestavkov« obdobja od petdesetih do sedemdesetih let 19. stoletja) v spremni besedi k potopisu Franca Levca leta 1965 France Bernik zapiše: »Od zunanjih činiteljev, ki so tedaj spodbujali opisano vrsto leposlovne publicistike..., moramo imenovati predvsem Antona Janežiča. Urednik Slovenskega glasnika je v svojem listu večkrat posebej opozarjal na literarne opise potovanj in je za tovrstne prispevke razpisoval celo nagrade.« (1965, 40) V povezavi z notranjimi spodbudami ter vzrokih pisanja – skozi analizo starejših potopisov (do petdesetih let prejšnjega stoletja) – Šmitek omenja družbeno uveljavitev ter statusni simbol potovanja. Vendar predvsem za potovanja zgornjega družbenega sloja:

Čeprav so si bili avtorji potopisov po družbenem položaju in izobrazbi tako različni kot potovanja sama, je bilo med njimi največ izobražencev in predstavnikov zgornjega družbenega sloja /.../ Ker je bilo **popotovanje** do najnovejšega časa **statusni simbol**, so se posamezni avtorji s pisanjem in objavljanjem potopisov skušali uveljaviti in se v družbi povzdigniti. **Manj pozornosti in javnega priznanja** so uživala potovanja pripadnikov **nižjih slojev**, ki so bila predpisana in versko pogojena (npr. potujoči obrtniški vajenci, študentje, romarji in trgovci...). (Šmitek 1988, 381; poudarila M. M.)

Skozi Šmitkov citat ter relacijo pisanja in javnega pridemo do recepcije pisanja in branja potopisov. V že omenjenem času »inflacije potopisov«, ko »se je potopisna literatura razmahnila tako na široko, da je nujno postala šablonska, epigonska... so nastale tudi že prve oponašajoče satire na novo modo« (Kmecl 1976, 306). Bernik že leta 1965 zapiše, da je bila tovrstna kritična reakcija⁷ odziv na »suhoparno, umetniško nekvalitetno potopisje«. Erjavčevi satiri sta »ironizirali poplave potopisov, ki so bili tedaj v modi«, in »preobširne zastranitve od glavne niti pripovedovanja, največkrat zgodovinske ali narodopisne vsebine, nadalje konvencionalno, čezmerno čustveno opisovanje narave, pretirano natančno navajanje časa, potrošenega na potovanju«. (1965, 40)

Pod kritiko je bilo tudi branje potopisov: »Poglabljanje v potopisno literaturo je kot oblika eskapizma doživljalo javno obsodbo, ki je bila utemeljena tudi s tem, da so potopise po daljnih deželah šteli med manjvredno pustolovsko in eksotično čtivo.« (Šmitek 1988, 380) Primer predmeta kritike pri branju potopisov lahko preberemo skozi izjavo iz kritičnega članka iz leta 1930, kjer je bilo zapisano, da »pri nas«: »ljudje razne zvezke, ki posebno delavske kraje preplavljajo, z velikim zanimanjem berejo in se poplitvujejo z njimi. Ti romani pa kvarijo domišljijo in čutenje ljudi. Ljudje izgube razsodnost, njih pozornost je odvrnjena od njih lastnih interesov,...« (v Šmitek 1988, 381) S tovrstnim argumentom se je poudarjal odmik bralcev potopisov od zelenih načinov delovanja in razmišljanja oziroma odmik od vsakdanjega življenja družbe in okolice.

A kritike niso mogle zmanjšati zanimanja za potopise in njihove priljubljenosti. Postavlja se vprašanje, zakaj. Šmitek na primer pravi, da »bralci niso mogli brez njega, ker je zadovoljeval njihove neizživete želje po potovanjih«. (Šmitek 1988, 381). Pogled na prakso branja kot obliko eskapizma pa ima tudi svojega kritika. Ta pravi, da t.i. »eskapizem« vsebuje vidik »emancipacije v lastnem poskusu oblikovanja drugačne realnosti« (Wikipedia 2010a) in bralec lahko (tudi) v fikcijskem literarnem delu pogleda lastni svet iz perspektive drugačnega (alternativnega) sveta (glej Wikipedia 2009b). Običajni sovražniki pobega so ječarji⁸, se glasi (delno) šaljiva trditev, ki v svojo trditev vključi tudi konstruktorje pojma eskapizem. (Wikipedia 2010a) Ob izrečenem argumentu lahko mislimo tudi današnjo razširjenost in priljubljenost potopisov. Se vprašamo, kakšno mesto v vsakdanjem življenju današnje družbe zaseda branje

---

⁷ Obravnava satirična potopisa Frana Erjavca: *Pot iz Ljubljane v Šiško in Kako se je Slinarju iz Golovca po svetu godilo*.

⁸ Trditev je pripisana C. S. Lewisu (romanopec, esejist, literarni kritik idr.).

potopisov. Pozicije in perspektive gledanja potopisov morda predstavljajo odmik, zamenjavo ali dopolnitev perspektiv, ki izhajajo iz vsakdanjih pozicij ter vlog.

Za razlago priljubljenosti potopisov je zanimivo razmišljanje Deana Duda o naravi osredotočanja potopisa, izhajajočega iz pripovednega žanra in podeljenega statusa. Za pripovedovalca s predhodno vlogo popotnika se predpostavlja, da je s potovanjem pridobil nove izkušnje in védenje. Ob predhodnem verodostojnem potovanju mu je pripisan status posrednika in osebe, ki ve. Prav s pripovedovanjem in njegovim načinom odvijanja zgodbe v časovnem sosledju, premikanjem po krajih, so posredovana nova izkustva in znanja, ki potešijo radovednost na potovanju neprizotnim. (glej 1996, 74)

Velika priljubljenost potopisov pa tudi ni nenavadna, če pomislimo, da ima povezanost zgodbe in potovanja – uokvirjenost fiktivne zgodbe v potovanje – dolgo tradicijo. S seganjem v starogrško književnost korenini v začetkih pripovedne književnosti, kot jih poznamo. (glej Duda 1996, 74)

Potopisi so del »družbenega časa in prostora« (Wallerstein 2006, 123). »Na aktualnost posameznih potopisov so nadalje vplivali tudi sočasni političnih dogodki in idejni tokovi. Seveda pa je šlo tudi za povratni učinek: potopis je imel s svojo razširjenostjo pomembno družbeno, politično, religiozno **funkcijo**, ali bolje rečeno, skupek teh funkcij,« pravi Šmitek. (1988, 381)

»Ali je družbena funkcija potopisa danes drugačna kot nekoč?« se o funkciji današnjih potopisov vpraša Nikolai Jeffs, ko razmišlja o različnih praksah pisanja potopisov v današnjem času, njihovih možnostih, umestitvah in posledicah. Govori predvsem o dveh načinih pisanja:

V postmodernem svetu relativizacije kulturnih vrednot in fragmentiranega subjekta lahko potopis rabi kot zatočišče tako naivnim ali nevarnim romantikom, kakor tudi literarnim neo-kolonialistom, ki v svojih 'velikih zgodbah' iščejo enotni jaz in sklenjene kulture, ki jih je vedno mogoče do konca spoznati ter dognati. To je šola potopisa-poslanstva,... Toda ob tem, še vedno tradicionalnem potopisu, obstaja tudi druga smer, kjer avtor oziroma avtorica svojo pripoved umesti v lastno okolje, poudarja dvome in strahove, povezuje obrobja med seboj in se ne sramuje svoje širše družbene umeščenosti, temveč jo celo poudarja. Tak potopis ni več samemu sebi namen, ampak je razumljen kot orodje boja proti prav tistim ekonomsko-političnim predpostavkam, ki so moderni potopis sploh omogočile. (Lah in drugi 2002, 5).

Omenjen je soobstoj modernega – »tradicionalnega« in postmodernega potopisa. Kot pri postmodernem odnosu do (pol)preteklega modernega obdobja, je tudi pri

»novejšem«, postmodernem potopisu, opažena kritika moderne. Osredotočenost in refleksija le-teh je usmerjena na lastno okolje, v katero umestijo svojo pripoved.

2.4 POTOPIS – VIR DISCIPLINAM

Irena Weber (z nanašanjem na Eriksena) pravi, da je potopisni žanr »pogosto nelagodno umeščen med antropologijo in fikcijo, kot nekakšna 'siva cona'... Klasična etnografija [je bila] vpeta v podobne okvire krajinskih opisov kot potopisi, prav tako pa najdemo izrazite vzporednice v stilu naracije, v uporabi 1. osebe in v preskokih iz osebne pripovedi v splošne sodbe.« (2003, 117)

Kako je z relacijo med prakso pisanja potopisov in etnologijo (s povzemanjem Utz Jeggla), navaja Fikfak, ko pravi, da potopisi predstavljajo »drugi empirični vir te začetne dobe v moderni etnologiji«, katera vidi svoj začetek v razsvetljenski kameralni znanosti (glej v Fikfak 1995, 370). Še več: »Potopisci /.../ so bili na ravni etnoloških prizadevanj, kakršna so štela pri nas kot pravilo do konca 19. stoletja, kajti dotlej se je etnološko gradivo skoraj izključno samo objavljalo, ne pa tudi razlagalo«, pravi Baš. (v Fikfak 1995, 370)

Fikfak omenja »konec 19. stoletja« kot mejnik, ko »potopisi izgubijo svoje mesto znotraj etnologije in gredo bodisi v smer literature ali v smer bolj izčrpnega terenskega raziskovanja«, kar sicer označuje kot »konec potopisa kot strokovne aktivnosti«. (1995, 383) Podobni smernici potopisov omenja Batten (kot tudi Hayden White in Michel Foucault), ko zapiše, da v 18. stoletju pride do radikalne prekinitve pisanja z osnovnim nerazlikovanim diskurzom »novica/roman« (»news/novel«) ter kot posledica do 19. stoletja nastopijo bodisi »dejstvena« bodisi »fiktivna« dela – pri potopisih gre posledično za bodisi »dejstven« vodnik bodisi »literarni« tekst. Omenjena ločitev je vidna v poznem 18. stoletju v pritiskih na določene pisce, naj spremenijo svoje tekste v prid »izpuščanja avtobiografskih elementov« ter pisanja zgolj »splošnih ugotovitev, ločenih od dnevnika«. (v Mills 1993, 84–85) Omenjene spremembe »konvencij⁹« »žanra potopisov« (prav tam, 84) so del širšega procesa, posledica »ločitve iskanja resničnega, dobrega in lepega«. (Wallerstein 1999, 126)

---

⁹ Z izpostavitvijo konvencij Millsova cilja na demonstriranje poti, »kako zunanji diskurzivni faktorji strukturirajo format teksta«. (prav tam)

Potopisi so oziroma predstavljajo primarne oziroma sekundarne vire disciplin. Primer potopisov kot virov in predhodnikov discipline navaja Vanja. V članku *Hospitals in Hesse in the view of the enlightened travellers* razglablja relacijo (oziroma predhodnost) teh »popotnih poročil« s formiranjem »literature zgodnje psihiatrije« in vzpostavitvijo discipline psihiatrije. Hkrati izpostavlja kritično naravnost teh popotnih pisanj, ko poudari, da potujoči filozofi razsvetljenstva predstavljajo prve kritike slabosti v protestantskih bolnišničnih institucijah v Hesseju, katere so ob ustanovitvi sicer veljale za višek človekoljubnosti zgodnje moderne. Izpostavljal se je predvsem slabe higienske razmere, »nehumano« bivanja »norih« pacientov in nezadostno strokovno usposobljenost osebja. (glej Vanja 2006)

Šmitek izmed disciplin izpostavlja geografijo, zgodovino, etnologijo ter kulturno zgodovino. Pogled disciplin na potopise kot lastni vir, je močno pod vplivom koncepta »iskanja objektivne vednosti in koncepta »neutrnega znanstvenika« (Wallerstein 2000, 79). Za zgodovinarje velja, da jih »uvrščajo med **sekundarne** vire. Očitajo jim subjektivnost, večpomenskost ideološko obarvanost in leposlovni stil.« (Šmitek 1988, 379) Etnologi pa »v starejših potopisih odkrivajo množico zanimivih podatkov o življenju... Ob pomanjkanju drugih primerjalnih podatkov veljajo tako starejši potopisi za **primarne** etnološke vire«. (glej Baš v Šmitek, prav tam) Podobno, pravi, je s kulturno zgodovino, kjer omenja stališče Josipa Mala (ki v *Zgodovino slovenskega naroda* vključi poglavje o potopisih tujih avtorjev): »Sodbe takih tujih nepristranskih opazovalcev, ki jim ne kali očesa ne pristranska ljubezen niti prenačljiva naklonjenost ali celo sovraštvo, so za presojo ljudskih družabnih razmer in narodnega značaja često neprecenljive vrednosti...« (glej Mal v Šmitek, prav tam)

3 SOCIALIZACIJA IN INKULTURACIJA POTOPISCEV

Pisci (potopisci) se načeloma rodijo, živijo in delajo v družbi, različni od obiskane družbe, katere doživljanje popisujejo. Kako to vpliva na potopis?

Slavkovič ugotavlja veliko raznolikost pisanja potopisov, ko pravi, da ima »vsak svoje specifičnosti, vtisi s potovanja odsevajo skozi subjektivni filter, skozi dojetanja, kulturo in idejno zavest posameznega pisca«. (v Novak 2001, 6–7)

Da pri pisanju ne gre zgolj za izražanje avtorjevega doživljanja, temveč za družbeno umeščenost pisanja in sporočila, opozarja Splichal, ko pravi, da je »Sporočilo /.../ umeščeno v širši kontekst, kjer na njegov nastanek vplivajo drugi soudeleženci tudi tedaj, ko govori samo eden«. Posledično »sporočevalec šele s pomočjo (skupnega) koda lahko ubesedi, udejanji del svojega vedenja o svetu, svoje sporočilo, v čutno zaznavnih fizičnih entitetah, ki šele ob soglasju soudeležencev delujejo kot jezikovni znaki (čutno zaznavni del sporočila je besedilo).« (1990, 39–40)

Kreativni in avtorski prispevek avtorja nadalje oklesti Ngugi s poudarjanjem kolektivnega prispevka tovrstnim delom. Uporablja termin »kolektivna zgodovina«. Ngugi namreč pravi, da: »Delo, vsako delo, tudi literarno kreativno delo, ni rezultat nikakršnega posameznega genija, temveč je rezultat kolektivnega truda. V dejanski formaciji slike, ideje, linije argumenta in včasih celo formalne ureditve, je zelo veliko inputov. Tudi same besede, ki jih uporabljamo, so produkt kolektivne zgodovine.« (v Mills 1993, 67)

Da pa je ta »subjektivni filter« in posebnost posameznega potopisca vselej umeščen v inkorporirano družbeno vedenje, nas spomni Lévi Strauss, ko nazorno opiše pomen in vpliv socializacije na posameznika pri dojetanju drugih kultur. Pravi, da nas »že od rojstva obdajajo bitja in stvari, ki vzpostavijo v slehernem izmed nas aparat kompleksnih resnic, ki tvorijo sistem... Premikamo se dobesedno s tem referenčnim sistemom, kulturne celote, ki so nastale zunaj njega, pa lahko opazujemo le skozi popačenja, ki jim jih je ta sistem vtisnil.« (Lévi Strauss v Šterk 2000, 334) Glede omenjenega popačenja Ruth Benedict pove, da kulture opazujemo skozi lečo in vidimo objekt opazovanja, ne pa tudi popačitve, ki jo je ta leča ustvarila. (glej Benedict v Šterk 2000, 334)

V predhodnem poglavju (Nameni, funkcija in recepcija potopisov) smo omenili potopiscem podeljeno vlogo poznavalcev in posrednikov znanja ter vprašanje funkcije le-te v družbi. Na tem mestu lahko poskušamo omenjeno vprašanje funkcije in igranja vloge¹⁰ potopisca v današnji družbi razložiti ob naslonitvi na Bergerja in Luckmanna in »družbeno konstrukcijo realnosti«. Za avtorje potopisov lahko rečemo, da posedujejo skozi primarno socializacijo pridobljeno (»internalizirano«) »splošno znanje« lastne družbe. Poleg »splošnega znanja« pa imajo tudi določena »dodatna posebna znanja«, pridobljena skozi »sekundarno socializacijo«, katera nadgrajujejo »splošno znanje«. (Berger in Luckmann 1988) Obstoječim igranim vlogam in ustrežajočemu »posebnemu znanju« pa potopisci pridružijo še »vlogo« in pozicijo popotnika in predvsem potopisca. Vrnimo se k statusu poznavalcev. Na potopisce lahko apliciramo trditev: »Tipologija poznavalcev in nepoznavalcev je – podobno kot znanje, ki kroži med njimi – zadeva družbene definicije: »poznati« in »ne poznati« se nanašata na družbeno definirano realnost, ne pa na posebne družbene kriterije s spoznavno veljavnostjo. Grobo rečeno, strici ne prenašajo neke zaloge znanja zato, ker jo dobro poznajo, temveč jo poznajo (tj. definirani so kot poznavalci) zato, ker so strici.« (Berger in Luckmann 1988, 71) Avtorji potopisov pa so kot »nosilci vlog« v družbi deležni določene zaveze. Zaloga znanja po Bergerju in Luckmannu namreč vsebuje »standarde« igranja vlog in vsak »nosilec« določene vloge je »odgovoren za ohranitev standardov, o katerih so ga naučili, da predstavljajo del institucionalne tradicije«. Posledično lahko sklepamo, da so avtorji kot pisci potopisov odgovorni tako do »tradicije« pisanja potopisov kot tudi – kot nosilci drugih vlog in pripadniki družbe – lastnemu »družbenemu svetu«. Ta z »internalizacijo vlog« zanje postane »subjektivno realen«. (Berger in Luckmann 1988, 73) Če se še ustavimo pri karakterju današnje družbe, znotraj katere opazujemo oziroma najdemo potopiščevo vlogo pisanja potopisov. Iz vidika »distribucije znanja« je – kot posledica visoke delitve dela – v današnji družbi (nasproti »splošnemu znanju«) predvsem prisotnega veliko »posebnega znanja o vlogah« ter velika rast »specialistov«. (Berger in Luckmann 1988)

Na tem mestu velja vzeti v obzir Močnikovo izjavo, da je vednost »utemeljeno resnično verjetje«, kar pomeni, da »smo ne glede na vso znanstveno discipliniranost pripadniki človeške vrste sicer zmožni verjeti stvari, ki jih ne vemo, ne moremo pa vedeti in interpretirati stvari, v katere ne verjamemo«. Tovrstni »topos« ali »točko pogleda,

---

¹⁰ Vloge po Bergerju in Luckmannu so »tipi nosilcev« tipizacij, katere se »pojaviijo v kontekstu objektivizirane zaloge znanja, ki je skupna kolektivu njihovih nosilcev«. (Berger in Luckmann 1988, 73) Kot tipizacije nastanejo ob ponavljanjih in prehajanju v navado. (Berger in Luckmann 1988)

gledišča« se razlaga kot nezavednega, z definicijo, da je »ideološka matrica, ki jo definira nezavedno. Človek poleg tega, da ve, tudi verjame.« K tovrstni razlagi, ki sicer pripada analitični filozofiji, se vračam ob Veitovi obravnavi potopisov kot potencialnem mestu argumentov družbene kritike. (glej v Šterk 2000, 329)

V pričujočem poglavju sem razglabljala pomen naučenega védenja (socializacije, inkulturacije) o svetu. Omenila sem tudi relacijo med védenjem in verjetjem ter nezavednost prisvojenega »gledišča«.

4 POTOPISNI DISKURZI

4.1 FOUCAULT IN ANALIZA DISKURZA

V nadaljevanju bom predstavila Foucaultovo teorijo diskurza ter potencial diskurzivne analize za analizo potopisov. Smatram namreč, da je iz vidika celovite in poglobljene zastavitve le-ta eden bolj uporabnih prispevkov za analizo oblikovanja védnosti, katero prinašajo potopisi¹¹. Pričujoče poglavje, ki črpa koncepte predvsem iz dela *Arheologija vednosti*, predstavlja osnovo tako nadaljnji teoretični obravnavi prakse pisanja potopisov¹², kot analizi izbranih potopisov v empiričnem delu.

Izpostavljam nekatere vidike, načela in okvir definiranja diskurza po Foucaultu:

1. Vsako védenje je diskurzivno:

»Pomeni in družbene prakse s pomenom so pri Foucaultu producirani znotraj diskurza, in nič, kar ima pomen, ne obstaja izven diskurza. Stvari sicer imajo materialen obstoj v svetu, vendar izven diskurza nimajo nobenega pomena«. (Hrženjak 2002, 388)

2. »Niti lingvističen, niti materialen«:

Diskurz ni zgolj stičišče besed in stvari. (glej Foucault 2001, 54) Izjave so materialne zgolj v kolikor sodijo v »režim ponovljive materialnosti«, to je, v »red institucije, ki opredeljuje možnost reinskripcije in transkripcije«. (Foucault 2001, 111–112) Diskurz po Foucaultu se nanaša na pomene, oblikovane skozi prakse.

3. Deskriptivost analize:

»Vprašanje, ki si ga zastavlja [deskripcija] glede dejstva diskurza, je, kako pride do tega, da se pojavi takšna izjava in da se na njenem mestu ne pojavi nobena druga?« (Foucault 2001, 31)

V *Using Foucaults methods*, Kendall v povezavi z značajem Foucaultove arheologije oziroma arheološkega raziskovanja, ukvarjati se raje s »splošno« kot »totalno zgodovino«, omenja dva principa:

---

¹¹ Ob tem upoštevam naravo potopisov ter samorefleksivnost, najdeno v potopisih, pisanih v daljši epski – knjižni – obliki. Ta navadno vključuje motive in povode potovanj in pisanj. Tako je posledično mogoče praktično uporabiti Foucaultov inštrumentarij: razpoznati »pozicije izjavljanj« in posledično »diskurzivno prakso« ter »diskurze«, skozi katere je védenje v potopisih oblikovano. (2001)

¹² Prav Foucaultova zastavitev analize diskurza je prispevala instrumentarij in spodbudila mnoge postkolonialne diskurzivne analize kolonialnih tekstov ter posledično tudi potopisov. Uporabnost Foucaultove diskurzivne analize za sociologijo - v kombinaciji s sociologijo znanja (védenja) - v članku *Analysing discourse: An Approach From the Sociology of Knowledge*, omenja Keller (2005).

a. »Neinterpretativnost« izvedbe analize zaradi osredotočanja zgolj na deskripcije regularnosti, razlik, transformacij, itn. Avtor nadalje poudari, da ne-interpretativnost pomeni, da se tovrstno raziskovanje izogiba sodbam.

b. »Ne–antropološkost« zaradi preusmeritve fokusa iz iskanja avtorstva na izjave (in na vidno). Analiza je pozitivna, ker se ukvarja z analizo prisotnega. (1999, 25–26)

4. **Zgodovinskost** diskurza:

»Diskurz... je, od začetka do konca, zgodovinski – fragment zgodovine, celota in diskontinuiteta v sami zgodovini.« (Foucault v Young 2001, 409)

5. Diskurz je **heterogen**:

»Med njegovimi raznolikimi aktivnostmi, relacijami, pozicijami/položaji subjekta, kraji, oblikami avtorizacije, diskurz sam deluje kot sistematično omrežje, ki jih povezuje skupaj. In medtem, ko to počne, formira tiste objekte, ki okupirajo njegovo polje.« (Young 2001, 404)

6. **Totaliteta in preobilje** diskurzov:

Analizo diskurzov po Foucaultu označuje »totaliteta in preobilje«: »razkrivamo, kako različni teksti, s katerimi imamo opraviti, napotujejo drug na drugega, kako se organizirajo kot edinstvena figura, kako prihajajo v konvergenco z institucijami in praksami ter nosijo pomene, ki so lahko skupni celotni dobi.« (2001, 129)

7. Sestavljenost diskurza iz izjav. **Izjava** je pojmovana kot **dogodek**:

Izjava kot dogodek ima efekt diskontinuitete, spremembe, a hkrati obstoja v produktivni napetosti z regularnostjo. (glej Young 2001, 402) Je del obstoječe »materialnosti okoliščine« in kot taka »determinirana z okoliščinami, v katerih je bila podana, za kaj/kar je bila podana in kako je bila nato uporabljena«. (prav tam) Izjave so označene kot »stvari, ki se prenašajo in ohranjajo, ki imajo neko vrednost... se jih poskušamo polastiti... jih ponavljamo, reproduciramo in transformiramo... jim priskrbimo predhodno osnovane kroge in podelimo status znotraj institucije,... jih podvajamo ne le s kopijo ali prevodom, temveč z eksegezo, komentarjem in notranjo proliferacijo pomena«. (Foucault 2001, 131) V povezavi z »analizo izjav in diskurzivnih formacij« je omenjen »zakon redkosti«. Namen tovrstne analize naj bi bil »določiti načelo, skladno s katerim so se lahko pojavile zgolj tiste pomenske celote, ki so bile izjavljene«. Z redkostjo izjav je naslovljena »nepopolna in raztrgana forma izjavljalnega polja« in »dejstvo, da je, v celoti vzeto, lahko izrečeno le malo stvari.« (Foucault 2001, 129)

8. Združuje različne pozicije izjavljanja, **disperzijo in diskontinuiteto subjekta**:

Naloga analize diskurza je »v diskurzu iskati polje regularnosti za različne pozicije subjektivnosti. Tako razumljeni diskurz /.../ je celota, v kateri se lahko določa disperzijo subjekta in samo njegovo diskontinuiteto. Je prostor zunanosti, v katerem se razvija mreža različnih položajev«. (Foucault 2001, 60–61) Poudarjeno je, da pri govoru o subjektu in pozicijah ne govorimo o avtorju: »Subjekta izjave ne smemo dojemati kot istovetnega z avtorjem formulacije.« Subjekt »je določeno in prazno mesto, ki ga lahko dejansko zapolnjujejo različni individui. /.../ To mesto je dimenzija, ki je značilna za vsako formulacijo, kolikor je le-ta izjava. Je ena izmed potez, ki kot lastne spadajo k izjavljalni funkciji in omogočajo, da jo lahko opišemo«. (Foucault 2001, 103) Disperzijo subjekta in njegove pozicije skupaj povezuje specifičnost diskurzivne prakse (Young 2001, 404).

9. Diskurzi so prakse, ki **sistematično formirajo objekte**, ki okupirajo njegovo polje:

Skozi analiziranje diskurzov razberemo, kako se sprosti celota pravil, katera definirajo »režim objektov«, zato je diskurze potrebno obravnavati »kot prakse, ki sistematično formirajo objekte, o katerih govorijo«. (Foucault 2001, 54–55)

4.2 PRAKSA PISANJA IN POTOVANJA

Po Foucaultu je »védenje tvorjeno in oblikovano kot del specifične prakse«, pri čemer pa diskurz predstavlja »način«, skozi katerega je oblikovano. (glej v Young 2001, 399) Po omenjeni definiciji moramo, če želimo kaj zvedeti o védenju, katerega potopisi tvorijo, pogledati, katere prakse tvorijo potopis. Ob upoštevanju definicij potopisa izpostavljam predvsem dve ključni praksi:

1. prakse potovanja, ki je skozi opredeljevanje potopisov predpogoj, da lahko – ob opisovanju poti in Drugega – govorimo o potopisu ter
2. prakse pisanja, skozi katero je potovanje popisano.

Ob tem je praksa pisanja smatrana za ključno, ker se pri le-tej na različne načine oblikuje védenje o potovanju (oziroma mu daje pomene). Prakso pisanja namreč razumem kot prevod nebesednih doživetij ter občutij (in predhodnega védenja) skozi ubeseditvev. Pri tem posledično nastane nova entiteta, ki je kontekstualno umeščena, saj ne gre pozabljati, da je potopis pisan (ima potencial biti ohranjen daljše časovno obdobje) za bralce, kateri tekst skozi lastno védenje dekodirajo informacijo. Podobno izpostavlja Duda, ko pri potopisu kot ključno izpostavlja »razmerje potovanja in zgodbe«, kjer je »potovanje vgrajeno v osnove pripovedovanja«. (1996, 73)

Po izpostavitvi različnih vidikov omenjenih praks, obravnavam in razglabljam obstoječe analize potopisov.

4.2.1 Praksa potovanja: sodobni potopisec kot turist, opazovalec?

Za potopis velja, da z njim v »kulturnozgodovinskem smislu« »označujemo širši krog stvaritev, ki se tematsko povezujejo s *potovanji*« (Šmitek 1988, 377). »Pri klasičnem potopisu povezuje stvarne podatke v zaokroženo celoto tematska nit, katere pomen je pri različnih avtorjih različen. Ta tematska povezava pa je *potovanje samo*«, pravi Šmitek. (1988, 380)

V naslednjih odstavkih obravnavam značaj in specifike novejših potovanj.

Potopisec v potopis vpiše svojo potovalno izkušnjo, katero je izkusil kot opazovalec. Kako bo potovalec doživel Drugega, je odvisno od načina vstopa in vzpostavljanja zaupanja, kar sicer Irena Weber omenja za etnografsko terensko raziskovanje. S tem pa ima potovalno doživljanje neke skupne točke, saj »medtem ko se opazovalec odloča,

kako se bo obnašal, se opazovanci odločajo, kako se bodo obnašali do njega«. (1997, 49)

Kako popotniki ne marajo biti imenovani za turiste, je pogosto slišano skozi identifikacijo s terminom popotnik. Sonja Porle se te tematike v svojem potopisu dotakne s komentarjem ob opisu Ouagadoujčanov (prebivalcev glavnega mesta Burkine Faso): »Naivno se predstavijo za turistične vodiče, saj še ne vedo, da gre turistom najbolj na živce, če jih kdo imenuje turist.« (2007, 39) Webrova pa že v uvodu razprave o turistih in turizmu¹³ (ko povzame zapisano izkušnjo Roberta Byrona ob potovanju po Bližnjemu vzhodu) z besedami, da je bilo že leta 1933 »jasno, da oznaka 'popotnik' za domačine ne obstaja, turizem pa se je že pripravljal, da osvoji svet« (1997, 18) in torej pove, kako že domačin vidi obiskovalca skozi temeljno razliko, brezdelnost popotnika. Namigne na temeljno značilnost sodobnih potovanj kot pristočasne dejavnosti, ki potovanje umešča v »turistično kulturo«, katero opredeli z besedami: »Turist simbolno prestopa meje prostora in časa (je 'izven' obeh, v 'univerzumu slike in sna') in kulture (ne pripada kulturi gostitelja, hkrati pa 'izstopi' iz svoje lastne). Tako se oblikuje t.i. 'turistična kultura' (način življenja, ki ga prakticira turist, ko potuje), kulturni izraz, ki je s stališča individualnega turista začasen, s stališča receptivne kulture pa, s posebnimi vzorci, precej permanenten.« (1997, 24)

Na tem mestu se ustavimo še pri povodih in vzrokih novejših potovanj. Šmitek omenja izpostavljene vidike – »nove filozofske razsežnosti« – novejših potovanj v književnosti (kot so samo-opisovanja potovanj) na primer »kot intenzivno ponotranjeno doživljanje bivanja kot minljivosti«. Ob tovrstnem ohranjanju »zapisov o minljivosti« potopis predstavlja tudi »upor proti njej«. Tovrstna potovanja za razliko od pojmovanj potovanj kot beg od realnosti, predstavljajo »lov«, ali z besedami potopisca, »to, čemur pravijo ljudje pustolovščina, ni noben beg, marveč lov« ter »zagospodovati nad samim seboj, doseči več kot to, ubežati zaprašnemu življenju ljudi, ki ga mora sleherni dan gledati okrog sebe«. (v Šmitek 1988, 390; glej tudi Nejc Zaplotnik v Šmitek, prav tam)

Značaj potopisov zaznamuje smer sodobnih potovanj, ki ostaja podobna kot pri potovanju v času kolonializma, ter neenakovrednost srečanja. Nikolai Jeffs zapiše: »Žal je dandanes potopis pogostoma povezan s sprevrnjenimi oblikami globalizacije.

---

¹³ Kot predhodnike »turističnih potovanj«, Šmitek, ob udeleževanju vseh slojev prebivalstva, omenja »romanja« in »vzgojno-izobraževalna potovanja mladih plemiških sinov«. (glej Šmitek 2002, 194–195).

Namesto enakovrednega srečanja posameznikov in kultur imamo opraviti s podvajanjem obstoječih razmerij moči in podrejenosti. Popotnik in popotnica v kanoničnih potopisih praviloma potujeta od globalnega severa na jug in od zahoda proti vzhodu.« (Jeffs 2006, 394)

Zgornji vidik pa že napotuje na prakso pisanj potopisov, saj se tovrstna »neenakovrednost srečanja« in značaj skozi pisanje vpisujeta v potopis.

4.2.2 Praksa pisanja

Za potopise velja, da so »oblikovani znotraj določene, zelo dolge tradicije pisanja potopisov in dnevniških zapiskov, znotraj določene retorike«. (Stagl v Fikfak 1995, 370)

Kaj lahko povemo o védenju, katerega potopisi oblikujejo glede na svojo prakso nastajanja? Ter kakšen »pogled« na Drugega – če Jenkinsov govor o geografskem pogledu¹⁴ (glej 2003, 10) preusmerimo na potopise – ti tvorijo oziroma lahko tvorijo, glede na prakso nastajanja?

Naj začnem z omembo nekaterih misli glede vplivov in načinov pisanja potopisov, katere govorijo o nekaterih omejitvah prakse nastajanja potopisov in na tem mestu odpirajo prostor za razglabljanje o praksi pisanja:

1. Posredovanje znanja in védenja:

»Potopis je pogosto predstavljen kot transparentna meditacija nekega okolja, avtor pa se izdaja za neproblematičnega posrednika ali posrednico le-tega. Toda podobno kot kultura, ki je pravzaprav ustvarjena šele za nazaj, tudi pikareskna junaškost potopisca ni tako spontana, kot se sprva zdi. Nasprotno, njegova pripoved je vedno plod mukotrpnega prepisovanja, glajenja, naknadnega brisanja in ponovnega vnašanja – postopkov, ki jih hočejo avtorji pogosto prikriti.« (Lah in drugi 2002, 4) Kar Jeffs omenja kot pogosto prakso, bi lahko razložili kot nerazlikovanje »nediskurzivnega« in »diskurzivnega« ob posredovanju védenja o obiskani deželi. Jenkins, na primer, na

---

¹⁴ Jenkins o verjetnem geografskem »pogledu«, in »branju pokrajine« zapiše:

»Četudi v pokrajini ne obstaja ničesar, kar bi reklo 'geografija', lahko geograf o njej govori geografsko. Deželo bi potemtakem lahko obravnaval, da izraža specifične področne vzorce in prakse kmetovanja; ceste bi lahko postale del vrste lokalnih/regionalnih komunikacijskih omrežij, kmetije in mesta bi lahko bral skozi specifično porazdelitev poselitve; karte kontur bi lahko označile [chart] teren, klimatski geografi bi lahko razložili podnebje/vreme, in, recimo, posledične tipe namakanja. Na tak način bi pogled lahko postal nekaj drugega – geografija.« (Jenkins 2003, 10)

primeru diskurza zgodovine kot discipline, razliko oriše: »Ideja zgodovine je diskurz o preteklosti, ki se od preteklosti kategorično razlikuje.« (2003, 7) Na tem mestu lahko poudarimo, da potopisi vedno predstavljajo »diskurzivno«, t.j. védenje skozi nek pogled ali optiko ali drugače, diskurz¹⁵.

2. Vpliv »distance med pripovedovanim in pripovednim časom«:

Velja, da »preden potopisec vzame v roke pero, je določeni dogodek že minil in se uvrstil v redosled prejšnjih in kasnejših doživetij, ki mu tudi dajejo pomen«. Zatorej »pri obnovah in rekonstrukcijah popotnih doživetij potopis prehaja v memoarsko literaturo«. (Šmitek 1988, 379)

3. »Nevidna prtljaga« ali predhodna oziroma prevzeta védenja:

Avtor potopisa se na pot ne odpravlja brez pričakovanj in védenj o Drugemu. Kessler pravi, da »pri potopisu, kolikor tudi nasploh, ne gre nikdar za čisto zaznavanje. Vedno se srečujeta dve sliki, od katerih nobena ni povsem resnična: slika, ki jo potujoči vidi, in podoba, ki jo nosi v sebi.« (v Šmitek 1988, 379)

Iz vidika pripovednega žanra sta za potopis ključna »znanje« (védenje) in »pripovedovanje«. Duda omeni, da se pri tem pripovedovalec lahko legitimira kot poznavalec (nekdo, ki ve), v kolikor to znanje prenese, pripoveduje. (1996, 74) Kot tradicionalno za potopis – poleg popisa »itinerarija« ali »v katerem obdobju, kam in zakaj potuje« – omenja »leksikonsko« ali »kataloško komponento«. To je »strukturiranje s potopisom zajetega zemljepisnokulturnega področja in vsakdanjega življenja, izbira prikazane predmetnosti in odnos do nje«. (1996, 81)

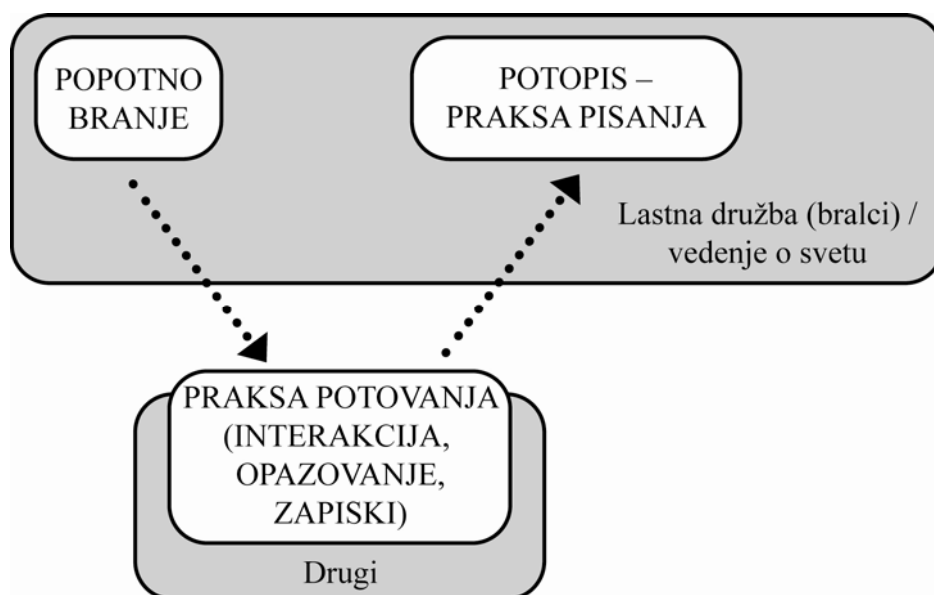
»Pripovedovanje« in »opisovanje« sta izpostavljena kot ključna izrazna postopka. Praksa pripovedovanja je »dominantno usmerjena na nekakšno spremembo«. V potopisu pa ta praksa oblikuje časovno sled skozi niz zgodb skozi potovanje, katero že »po naravi predstavlja spremembo«. Če so skozi pripovedovanje zajeti predvsem »pripetljajji« »potnika–pripovedovalca«, pa se z opisovanjem podaja »predmetnost potopisnega sveta«. (1996, 74–75)

---

¹⁵ »Svet ali preteklost k nam vedno prihaja kot zgodbe in iz teh zgodb (pripovedi) ne moremo izstopiti, da bi preverili ali ustrezajo dejanskemu svetu/preteklosti, ker le-te 'vedno že' pripovedi tvorijo 'realnost'«, zapiše Jenkins. (2003, 11)

Kot značilnost prakse pisanja potopisov je omenjena »dotematizacija« ali »nadgradnja osnovne strukture potovanja z različnimi vrstami znanja oziroma oblikami izražanja, kot so znanstvene razprave, esejistika, zgodbe, poezija. Duda pravi, da je – glede na »dominanten tip diskurza, **potopiščev namen in vnaprej zadano vlogo**, katero ima v določeni kulturi« – potopisno obravnavo oziroma predelavo možno deliti na »občeskulturno« ali »umetniško« – književno. »V središču književnega potopisa se nahaja potopisni subjekt (potopisec), njegova moč opažanja in jezikovno oblikovanje.« Glede občeskulturne je izpostavljeno turistično, poročevalno in znanstveno. Tem – predvsem diskurzivno blizu poročevalni ali znanstveni obravnavi, pravi, je v prvi vrsti cilj predmetnost oziroma objektivnost sveta. (Duda 1996 75–77; poudarila M. M.)

Graf 4.1: Praksa pisanja potopisov in konstrukcija védnosti o Drugem:

Z grafom 4.1, ob že izrečenih razmišljanjih, tematiziram še 3 vidike prakse pisanja potopisov:

1. Branje in nanašanje na predhodne potopisce
2. Komunikacija z bralcem
3. Drugi v potopisih

1. Branje in nanašanje na predhodne potopisce

Naj dopolnim trditev, da potopisec na potovanje s seboj nosi že predhodno oblikovano »sliko«. Pri praksi pisanja potopisov je že tradicionalno prisotna praksa branja in nanašanja na predhodne potopisce. Dean Duda o tej praksi in njenih posledicah zapiše: »V evropski kulturi potniški zapisi (potopis, dnevnik potovanja) izgubljajo svojo

svežino in izvirnost že v 17. stoletju. Potopisci se začenjajo naslanjati eni na druge, citirajo predhodnike, tudi prepisujejo ali prevzemajo tuja zapažanja brez navedbe izvora.« (1996, 71)

Ob praksi pisanja je tako potopisec tudi bralec obstoječih potopisov in ostalih potopiscev. Tovrstno branje pa je za pisanje »dobrih potopisov« tudi priporočljivo. Andrej Blatnik – urednik zbirke *S poti* – (posredno) na primer pravi, da je »ob prebiranju večine tovrstnih izdelkov [potopisov] opaziti, da so ljudje sicer res nekaj prepotovali, da pa so prej in potem premalo brali, da bi svojo pot lahko tudi ustrezno opisali. Na začetku popotnega pisanja ni le potovanje, ampak tudi popotno branje¹⁶«. (2002, 4)

Tovrstna praksa branja in vključevanja doživetja predhodnih potopiscev kaže na »vpliv nase«¹⁷ (glej Juvan 2000, 72).

2. Komunikacija z bralcem

Potopis je pisan za bralca. Za »pomen« besedila velja, da ga soustvarjata tako sporočevalec kot prejemnik. Po njej prejemnik »na podlagi konteksta in védenja o svetu ter informacije, ki jo dekodira iz besedila, sledeč principu relevantnosti, rekonstruira besedilni svet, korelat sporočevalcu sporočanja«. Ob tem besedilni svet »vključuje vse možne pomenske odnose, ki jih prejemnik potencialno lahko rekonstruira iz besedila, od spoznavnih do družbenih, tudi referenc«. (Splichal 1990, 40–41) Tako se zapisano izkustvo in védenje pripovedovalca – potopisca ob branju in dekodiranju sooči z obstoječim védenjem bralcev.

3. Drugi v potopisih

Z zgornjim grafom želim izpostaviti tudi mesto Drugega v tovrstnem dejanju sporočanja. Njegovo védenje o svetu oziroma pripisovanja pomenov lastnim dejanjem – prečiščena in interpretirana s strani pisca – so skozi tovrstno prakso potopisov lahko zgolj posredovana.

---

¹⁶ Trditev je sicer izvzeta iz urednikovega omenjanja razlogov za neprimernost velikega dela v branje prejetih potopisov za objavo.

¹⁷ Tovrsten »vpliv nase« razloži teorija intertekstualnosti, ki pravi: »ker je avtor B [potopisec] tudi bralec dela A [predhodnih, že napisanih potopisov], se v produkcijo njegovega besedila neločljivo vpleta interpretacija A-ja, recepcijski odziv nanj.« Teorija intertekstualnosti namreč »zavrne izpeljevanje vzročnosti iz časovne prioritete«, ko poudari, da je »poznejše besedilo tisto, ki s svojimi recepcijsko-ustvarjalnimi postopki predhodnemu besedilu dodeli status svojega vira, ono tako rekoč 'povzroči' vpliv nase« (Juvan 2000, 72). Pri čemer sledi, da avtor ni več izvor, lastnik pomena ter kriterij njegovega pravičnega razumevanja, temveč postane njegov nosilec bralec. (glej Juvan 2000, 72)

Védenje (ter vse možne pomene) pa na tem mestu razumemo vedno kot del diskurza, kjer diskurz mislimo v širšem smislu. Ta »na najsplošnejši in najbolj nedoločen način označuje celoto verbalnih udejanjenj... tisto, kar je bilo *de facto* proizvedeno (morebiti vse tisto, kar je bilo proizvedeno) iz celot znakov«. (Foucault 2001, 116–117) Diskurz v tem smislu razumemo v produktivnem smislu, saj zunaj njega védenje in pomeni ne obstajajo. (glej Hrženjak 2002, 388; primerjaj Lukšič in Kurnik 2000, 156)

Kaj o relaciji med védenjem in Drugim v potopisih lahko povemo ob prebiranju Foucaultevega pojmovanja diskurza? Potopisi skozi specifične načine izjavljanj in govorom na posamičnih diskurzivnih poljih, na katerih delujejo pravila (glej Young 2001, 405), skozi izjave vključujejo pomene posamičnih diskurzov. Le-ti pa skozi pravila, lastna diskurzivni realnosti, definirajo »režim objektov« in jih potemtakem razumemo kot »prakse, ki sistematično formirajo objekte, o katerih govorijo«. (Foucault 2001, 54–55) Če apliciramo Foucaultev pogled, je Drugi »sistematično« formiran. Kako je oziroma bo formiran, pa je v relaciji z diskurzom, skozi katerega se o njem govori ali v relaciji z diskurzivno prakso, skozi katero je védenje oblikovano. (glej Young 2001, 399)

4.3 GEOGRAFSKI DETERMINIZEM

Diskurz je »sistem, ki definira možnosti za védenje«. (Baldwin 1998, 30) Edward W. Said v delu *Orientalizem* problematizira »imaginativne geografije« in »geografski esencializem«.

Geografski esencializem naslovi, ko pravi, da je: »Trditev, da obstajajo geografski prostori s prvotnimi, radikalno 'drugačnimi' prebivalci, katere je možno definirati na osnovi neke religije, kulture ali rasne esence, lastne temu geografskemu prostoru,... močno sporna ideja.« (Said v Baldwin 1998, 169) Spornost je »etična« in »politična«. (Baldwin 1998, 169)

Za diskurz orientalizma¹⁸ je izpostavljeno:

- (1.) da »dihotomizira« ter
- (2.) »predvidevanje, da nekdo lahko govori o teh predelih v splošnih terminih« (Baldwin 1998: 170) in je potemtakem »v Evropi možno govoriti o Orientalski osebnosti, Orientalski atmosferi, Orientalski zgodbi, Orientalškem despotizmu, ali Orientalškem načinu produkcije in pri tem biti razumljen«. (Said v Baldwin 1998, 170)

Said govori o »imaginativnih geografijah« kot »procesu ustvarjanja geografskih razlikovanj med kraji z risanjem meja in poimenovanjem krajev kot del ustvarjanja identitet skozi opozicije med »nami« in »njimi«. (glej v Baldwin 1998, 172) Pri tem pravi, da »ni dvoma, da imaginativne geografije in zgodovina pomagajo zavesti okrepan občutek lastnega z dramatisiranjem razdalje in razlike med tistim, kar ji je blizu ter kar je močno oddaljeno«. (Said v Baldwin 1998, 172)

A kako se prisotnost geografskega determinizma potencialno kaže v potopisih? »Povej mi, kje te najdem, in povedal ti bom, kdo si. Tako se pripovedni zemljevid književnosti in oblike geografske orientacije spremeni tudi v moralno in metafizično ozemljitev«. (Jeffs 2006, 393) A za »potopis kot žanr« velja ugotovitev, da tovrstno »sveto formulo« – geografsko umestitev kot odslkavo mesta, ki ga posamezniki in družbe zasedajo na lestvici moralne in metafizične hierarhije – »sicer zna izpostaviti premisleku¹⁹«. (Jeffs 2006, 393)

---

¹⁸ Diskurz orientalizma je definiran kot »institucija«, ki predstavlja »način misli«, »akademska disciplina« in »skupna institucija za obravnavanje Orienta«. (glej Said v Baldwin 1998, 170)

¹⁹ Premislek je omenjen v smislu »kulturnega relativizma«. (glej Jeffs 2006, 393)

5 MILLS IN KOLONIALNI POTOPIS: PRIPOVEDNE FIGURE IN PROCES *PODRUGOTENJA*

Tudi v tem poglavju ostajamo pri praksi pisanja potopisov.

Sara Mills se ob analizi potopisov iz časov kolonializma²⁰ ukvarja z omejitvami ter možnim znotraj prakse popisovanja takratnih potopisov. Pravi: »S pojmom 'omejitev' ('constraint') želi Foucault opisati presenetljivo dejstvo, da čeprav v teoriji pisatelji lahko rečejo karkoli, so v realnosti teksti ponavljajoči in omejeni znotraj območja svoje strukture, izbire jezika, časa, trditev, dogodkov, pripovedne figure itd.« (Mills 1993, 69)

Ko analizira kolonialne potopise, omenja dva specifična načina izjavljanja²¹ (po Mary Louise Pratt), ko loči dva tipa potopisov, vsak s sebi lastno pripovedno (narativno) figuro:

- (1.) figura »navade in običaji« in
- (2.) »sentimentalni«.

Za prvo figuro je značilen »odsoten« pripovedovalec in »seznanjujoča, znanstvena narava vsebine«. Prattova pravi, da »določene trditve izvirajo iz neosebne vira, ki ni identičen s pripovedovalcem«, izvirajo »onkraj periferije vidnega, iz prestola moči« in se »vsekakor širijo iz okvira znanja (védenja) o drugi naciji, katero so potopisci ovrednotili«. Domačini so reprezentirani kot »reprezentativne figure« ali kot »ostanki«. »Pisanje o ostankih prejšnjih civilizacij se odvija brez hkratnega poskusa opisati interakcije med obstoječimi prebivalci dežele.« Pokrajine, katerih opisov je veliko, so opisane kot bi bile »izpraznjene, brez ljudi«, po besedah Prattove so morebitni »znaki človeške prisotnosti izraženi kot »točke na obrazu pokrajine«. Prattova in Said pravita, da je cilj tovrstnih opisov »reducirati sedanje družbe na sledi/ostanke veličastne preteklosti«. (v Mills 1993, 74–76)

Za drugi tip, »sentimentalnega popotnika«, je »značilna dramatična pripoved«, v kateri so kot sodelujoči prikazani tako pripovedovalec kot domorodni naseljenci. Zato se tekst ukvarja z ljudmi kot posamezniki, ki so »predstavljeni v dialogu s pripovedovalcem«. (v Mills 1993, 74–76)

---

²⁰ Osredotoči se na pisanja ženskih popotnic.

²¹ Načina izjavljanja ustrežata preskokom iz prvoosebne pripovedi v splošne sodbe, katere Irena Weber omenja kot primerjalno specifično potopisov. (glej 2003, 117)

Potrebo po osredotočenju na načine izjavljanja²² ob analizi potopisov oziroma iskanju bistvenih ločnic pri potopisih na Slovenskem, je izpostavil tudi Bernik, ko je, ob osredotočenju na »inflacijo« potopisov v drugi polovici 19. stoletja, zapisal, da »to, kar bistveno loči potopisje pri nas«, zajame delitev »po načinu, kako pisec doživlja in opisuje pot, kako razpolaga s svojo doživljajsko pozornostjo, kapaciteto opazovanja in besedno umetniško ustvarjalnostjo na relaciji človek – pokrajina²³«. (Bernik 1965, 41)

Glede prakse pisanja in iz vidika omejitev pa Millsova razlaga še proces »podrugotenja« (»othering«). Mary Louise Pratt pravi, da je »podrugotenje« doseženo skozi jezikovne izbire, pri čemer gre za »homogenizacijo v kolektiven 'oni'«. Ta »abstrahiran 'oni' je subjekt glagolov v brezčasnem sedanjem času, ki karakterizira vse, kar 'on' je ali dela«. Torej »ne kot določen zgodovinski dogodek, ampak kot primer vnaprej obstajajoče navade ali ravnanja«. (v Mills 1993, 88)

Distanciranje ljudi oziroma podrugotenje je doseženo z uporabo katere od spodaj naštetih strategij.

1. Pripisati in umestiti drugo nacijo v čas, ki je oddaljen od lastnega, skozi uporabo besed s časovnimi vidiki kot »primitiven«, »nazadnjaški«, »v razvoju«, »divjak«. (glej Fabian v Mills 1993, 89) Čas s tem postane »nosilec pomena, forme skozi katero definiramo vsebino razmerij med 'seboj' in 'drugim'«. (prav tam)
2. Izročiti drugo nacijo nespreminjajoči časovni lestvici.
3. Opisovanje prebivalcev kot otrok nasproti odraslim Evropejcem.
4. Opisovanje ljudi kot »ne–popolnih posameznikov«, »sestavljenih iz ločenih delov telesa«, »kot lista lastnosti«. (glej Mills 1993, 89)

Velja, da so sodobni potopisi podvrženi drugačni vrsti diskurzivnih omejitev kot starejši potopisi. Ngugi pravi, da gre za različno »kolektivno zgodovino«²⁴. Le to na primeru analiziranih potopisov ob kolonializmu Millsova označi za »zgodovino imperializma«. (v Mills 1993, 67)

---

²² Bernik pravi, da obravnavanje potopisov glede na tematiko oziroma snov zapisovanja ne more zajeti bistvene ločnice »potopisja pri nas« ter nastopi proti takrat uveljavljeni praksi delitve »na planinske ali romarske, na slovenske, jugoslovanske in slovanske«. (prav tam)

²³ V primerjavi z Millsovo Bernik izpostavi druga načina oziroma usmeritvi:

(1.) »v človeka, v njegovo individualno in družbeno problematiko« in (2.) »na pokrajino z demografskega, nacionalnega, agrarno zemljepisnega in zgodovinskega stališča, ob njej meditira o minljivosti človeka in spremenljivi trajnosti narave. Živega človeka v tem feljtonu tako rekoč ni«. (ibid, 43) Tudi ugotovitve se razlikujejo, saj Bernik pravi, da je drugi tip feljtona v 60-ih in 70-ih letih 19. stoletja na Slovenskem manj številen od prvega in je v središču predvsem človek. (glej 1965, 43) Poda razlago: »V potopis je namreč pod vplivom mladonemških feljtonistov pričela že zgodaj vdirati aktualna problematika časa in prostora, ki se kaže v različnih plasteh sestavkov in na različne načine«. (1965, 43)

²⁴ Ngugijevo pojmovanje »kolektivne zgodovine« omenjam v poglavju Socializacija in inkulturacija potopiscev.

6 ŠMITKOVA ANALIZA STEREOTIPOV V SLOVENSКИH POTOPISIH

Šmitek se v knjigi *Poti do obzorja: antologija slovenskega potopisa z neevropsko tematiko* ukvarja z analizo skupinskih predstav (ali stereotipov) o Drugem v potopisju »slovenskih« avtorjev. Stereotipe razume kot »skupinske predstave, kolektivne karakterizacije, stereotipe, konvencije ali klišeje«, ki so »shematične, poenostavljene razlage o značaju posameznih ljudstev«. (1988, 391) Glede oblikovanja le-teh omenja »psihološko« razlago procesa, v katerem so soudeleženi podzavestni mehanizmi, skozi tri razvojne stopnje: *razločevanje* med etničnimi skupinami, *identifikacijo* ali uvrstitev v kategorije in *ocenjevanje*. (glej Wolf v Šmitek, 1988 415)

Šmitek na oblikovanje in tudi spreminjanje etničnih stereotipov, v razmerju do ostalih virov védenja, potopisom pripisuje velik vpliv, ko pravi, da:

...so k razširjanju stereotipnih predstav o daljnih deželah veliko prispevala dela znanstvene, didaktične, romaneskne in pridigarske literature ter slikarske in kiparske umetnosti./.../ Od naštetih komunikacijskih medijev je bila potopisna literatura prav gotovo tista, ki je **najbolj vplivala na oblikovanje** etničnih stereotipov. Tudi **spreminjanje** ustaljenih predstav o tujih ljudstvih je bilo v veliki meri zasluga potopiscev, saj so pronicljivejši avtorji presegali meje splošno sprejetih šablon. (1988, 391)

Spremembe »stereotipnih predstav o neevropskih ljudstvih« razume ter razlaga v relaciji s »pomembnimi družbenoekonomskimi premiki« in »širjenjenjem obzorja«, pri čemer naj bi bile spremembe stereotipov »znak, ali točneje posledica« prvih ter »znamenje« drugega. (1988, 416)

Poudarja ključne vplive ustrežajočega družbenega časa in prostora, to je bodisi konzervativnost nazorov, bodisi dojemljivost za nova spoznanja v relaciji na družbeni sloj. Kot posledico sočasnega obstoja večih stereotipov izpostavlja tudi njihovo protislovnost. Pravi:

Kolektivne predstave o tujih ljudstvih kažejo mišljenje, okus in potrebe svojega časa, temu pa se niso mogle povsem izogniti niti osebne vizije sveta. Na podobo o tujih ljudstvih je po eni strani vplivala razgibanost domačega kulturnega, religioznega, gospodarskega in družbenega okolja, po drugi strani pa je bila obremenjena s tradicionalnimi miselnimi vzorci. Konzervativni nazori o tujih ljudstvih so še posebno dolgo vztrajali med neukim kmečkim prebivalstvom, pomešani s prviniami ustnega izročila. Dogmatična so bila tudi stališča do »nevernikov«, »razkolnikov« in »poganov«. Med plemstvom, meščanstvom in kasneje med buržoazijo so se nova spoznanja hitreje uveljavljala.

Tako je za posamezna obdobja mogoče govoriti o sočasnem obstoju več etničnih stereotipov, ki so se razlikovali tako, kot so si bili različni njihovi družbeni nosilci. (1988, 392)

Kot posledica navedenega Šmitek potegne »sklep, da tovrstne stereotipne predstave pravzaprav povedo mnogo več o svojih nosilcih, kot pa o etničnih skupinah, ki jih označujejo« ter citira Le Goffov pogled, da je podoba »predvsem pričevanje o kolektivni psihologiji in senzibilnosti« in »prestavitev duševnih kompleksov primitivnih mentalitet na raven geografije in civilizacije«. (v Šmitek 1988, 392) Tako Šmitek glede stereotipov srednjeveške Evrope povzema, da so »pojmi dobrega in zlega, svetega in zemeljskega imeli topografske koordinate²⁵«. (glej Gurjewitsch v Šmitek 1988, 393)

Omenjeno je, da je »pri etničnih stereotipih šlo vselej za iskanje in **poudarjanje razločkov** (čeprav namišljenih) med »svojim« in »tujim« načinom življenjem«. Kot učinek teh poudarkov Šmitek izpostavlja, da so »stereotipne podobe o drugih, bolj ali manj oddaljenih ljudstvih tako zaradi svoje tendencioznosti pomagale utrjevati zavest o lastni (pozitivni) identiteti in spodbujale k ohranjanju njenih vrednot«. (1988, 393)

Pri praksi pisanja o Drugem v obravnavanih potopisih opaža – podobno kot Millsova – pripisovanje nespremenljivosti ter umestitev Drugega (univerzalni) časovni lestvici, ko pravi, da so »zahodni potopisci nasploh radi poudarjali slikovitost, arhaičnost in statičnost življenja neevropskih ljudstev« ter osredotočenje na bodisi popačeno pozitivno bodisi negativno prikazovanje in vrednotenje Drugega z besedami: »Resničnost so idealizirali ali pa prikazovali le njene senčne strani.« (Šmitek 1988, 392)

»Na oblikovanje etničnih stereotipov o čezmorskih ljudstvih«, pravi, »so v našem in širšem evropskem okolju vplivale predvsem naslednje značilnosti:

- (1.) zunanja (telesna podoba),
- (2.) značajske poteze,
- (3.) kultura (zlasti politika, ekonomika, estetika)
- (4.) in religija.« (1988, 400)

Specifično opaženo konfiguracijo naštetih značilnosti znotraj stereotipov razloži:

Omenjeni kriteriji so sestavljali povezan vrednostni sistem. /.../ Čim večja je bila antropološka podobnost kakega ljudstva z evropejskim rasnim tipom, tem opaznejše naj bi bile tudi sposobnosti

---

²⁵ Primerjaj z Saidovo problematizacijo »geografskega esencionalizma«, katero omenjam v podpoglavju Geografski determinizem.

razumskega mišljenja in kulturnega napredka. Med najpomembnejša področja kulture so šteli državno ureditev, trgovino, umetnost in slovstvo. Te vrednostne orientacije so bile torej povezane s področji politike, ekonomike in estetike. Tudi religijo so sicer pojmovali kot del kulture, vendar ji je glede na pomen pripadalo posebno mesto. Tako je npr. veljalo, da se omika raznih narodov... najprej kaže v bogočastju in veri. Prava vera naj bi bila pogoj za kulturni napredek.« »Vse do 19. stoletja je bila religija glavno merilo ocenjevanja tujih ljudstev, z njo vred pa tudi osnovne krščanske vrednote – delo, ljubezen, usmiljenje, molitev itd. (1988, 401)

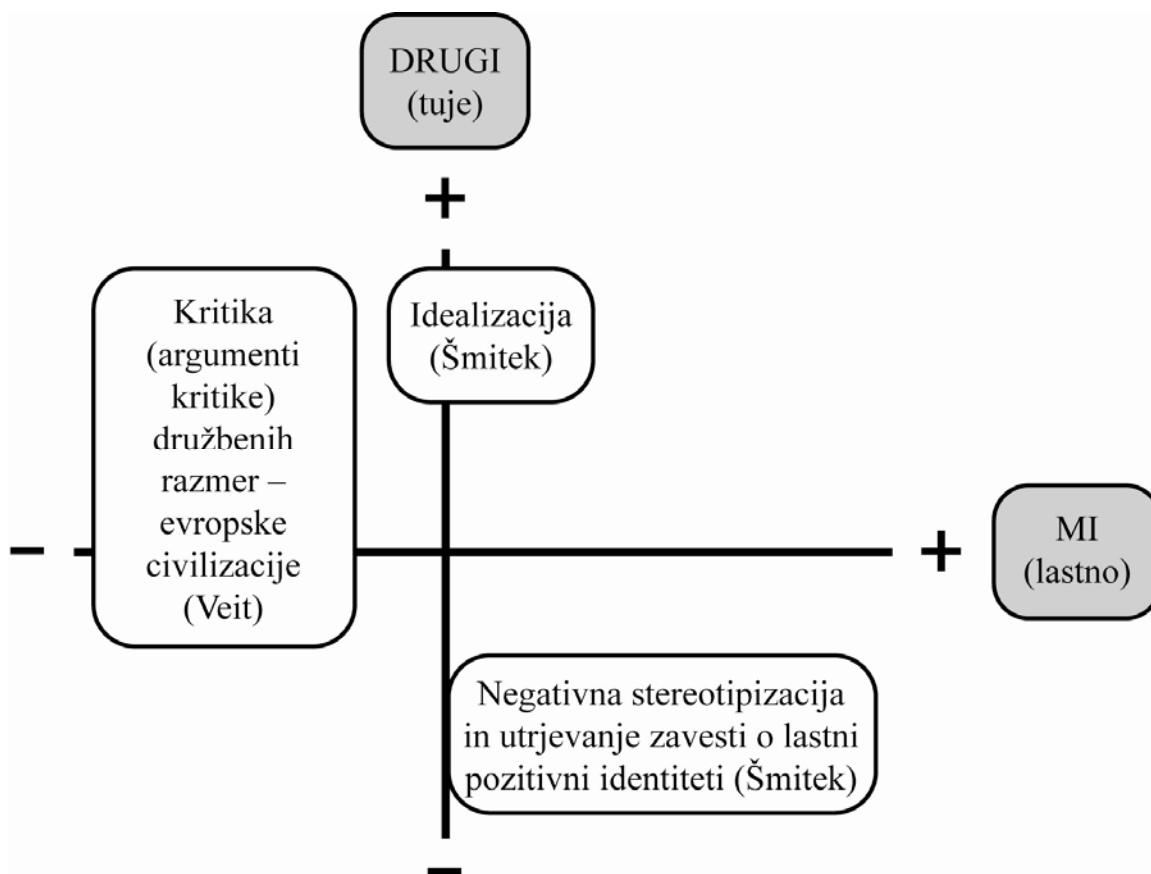
Omenja povezavo stereotipnih ocen s predlaganimi dejanji ter kolonialnimi praksami: »Pri [teh in takšnih] ocenah neevropskih ljudstev so se vedno znova pojavljali isti očitki lenobe ali vsaj neekonomskega obnašanja, praznovernosti, s katero naj bi se povezovala tudi krutost, kolikor je bilo pozitivnih lastnosti, pa so spominjale na duševnost nedoraslega otroka. /.../ Z odpravljanjem gospodarske zaostalosti kolonij in s privajanjem tamkajšnjih domačinov delu naj bi prebivalce 'civilizirali' in jih približali krščanstvu. Navajanje na delo je veljalo za prvi korak h pokristjanjevanju.« (1988, 403)

Če Millsova ob omembi načinov pisanja ter izjavljanja predvsem omenja prakso časovnega ter zgodovinskega umeščanja Drugega, pa Šmitek pri starejših potopisih predvsem izpostavlja vpliv religioznih – krščanskih razlag na oblikovanje stereotipov. »Civiliziranje« in »gospodarski razvoj« sta omenjena predvsem kot sredstvi. Ponovi se namreč ena od strategij »podrugotenja«: postavitve domačina v vlogo otroka (Mills 1993, 89). »Lenega« in »nedelavnega« je s krščansko vzgojo v tovrstni vlogi posledično mogoče ne le prevzgojiti, temveč celo vzgojiti.

7 POTOPIS KOT REFLEKSIJA DOMAČE DRUŽBENE PRAKSE IN DRUŽBENA KRITIKA?

Šmitek zgolj omenja »kritiko družbenih razmer« (1988, 380) kot enega od možnih namenov potopisov, a se s tovrstnim namenom (poleg kakšne nedirektne omembe primera), podrobneje in širše ne ukvarja²⁶, temveč ob analizi stereotipnih predstav izpostavi predvsem »idealiziranje resničnosti« ali »prikazovanje le njenih senčnih strani«. (1988, 392) Prav kritični vidik potopisov izpostavlja Veit v članku Potovanja odkritij in kritika evropske civilizacije²⁷. Skozi analizo potopisov ugotavlja, da se je skozi analizo »izkazala funkcija potopisja, tako pri poročilih o odkritjih kot misijonarskih aktivnosti, kot idealno in prikladno mesto za kritiko Evrope.« (2000, 82)

Graf 7.1: Različni poudarki Šmitka in Veita glede potopisov²⁸.

²⁶ V novejšem prispevku sicer tudi poudarja spreminjanje pogleda na eksotično kot nekaj trend in pravi: »Eksotično se polagoma spreminja iz sovražnega ali nevarnega v sprejemljivo, včasih celo zaželeno in idealno podobo (npr. ko nam neka tuja kultura postane merilo za kritiko naše lastne kulture)«. (Šmitek 2002, 196)

²⁷ V originalu *Voyages of Discovery and the Critique of European Civilisation*.

²⁸ Veitovo pozicijo apliciram v empiričnem delu, ko se spraševala, kako je skozi potopise refleksirano lastno ter kaj je reflektirano. In ali izbrani potopisi predstavljajo kritiko stanja lastne ali globalne družbe in kulture.

Ta potencial in funkcijo potopisov nadaljnje razloži:

Do sedaj je bilo zelo malo moči usmerjene v razumevanje **fenomena idealizacije** plemenitega divjaka in plemenske družbe v **kontekstu kritičnega diskurza tistega časa**, ali celo dandanes. Morebiti bi bilo produktivno analizirati podobne današnje fenomene za boljše razumevanje zgodnejše kritike. Morda bi se pokazalo, da evropske vnaprejšnje predstave Pacifika ali plemenskih kultur niso bile osnovane na pravljčni deželi, temveč v dejanski ekonomski revščini ter družbeni neenakosti tistega časa. Čedalje verjetneje postaja, da predstavljajo – tako kot celota kot žanrovsko – argumente družbene kritike. (Veit 2000, 68; poudarila M. M.)

Različnost obravnave in ugotovitev glede potopisov med Šmitkom in Veitom ponazarjam z zgornjim grafom (graf 7.1). Šmitek se z osredotočenjem na analizo stereotipov o Drugem – kljub omembi sočasnega obstoja različnih in protislovnih stereotipov ter omembi, da le-te povedo dosti o njihovih nosilcih – predvsem ukvarja z osjo o Drugem, torej z reprezentacijo (pozitivno ali negativno) ter s prikazom sestavnih delov stereotipov. Ugotavlja, da so pozitivna vrednotenja »lastnega« in stereotipne predstave o Drugem »pomagale utrjevati zavest o lastni pozitivni [krščanski] identiteti in spodbujale k ohranjanju njenih vrednot«. (1988, 393) Veit pa, ko analizira razločke med nami (lastnim) in Drugim (tujim), obravnava te razločke predvsem na osi »lastnega«, kako je lastno reflektirano. Ugotavlja, da skozi relacije pozitivnih (ali negativnih) vrednotenj Drugega v potopisih do lastnega, lahko pogosto razberemo refleksijo lastne družbe. Izpostavlja, da je v potopisih pogosto prisotna refleksija slabosti lastne kulture. Zapiše, da so:

... opisi prvobitnih družb kot srečnih, nenevarnih in neškodljivih, njihovega družbenega reda brez zatiranja, vsakodnevnega življenja brez luksuza – manj nepremišljeno in lahkomišno nadaljevanje »romantičnega« povečevanja primitivnega plemenskega življenja, temveč **bolj odsev in implicitna kritika slabosti evropskega, kot jo dojemajo sodobniki tistega časa**. S tovrstnim obravnavanjem potovalna literatura vstopi v kritični diskurz, v katerega je vključena večina avtorjev časa. In kaj bi lahko bil boljši dokaz za dominantnost in nujnost teh tematik v tedanji družbi kot je izbruh Pariške revolucije leta 1789. Potovalno pisanje 18. stoletja – bodisi izvirno in podprto z vzhajajočo antropologijo in etnografijo bodisi fiktivno – je postalo **eno uspešnejših sredstev za kritiko evropske civilizacije**. (2000, 73; poudarila M. M.)

Veit znotraj relacije potopisi – družbenoekonomski premiki potopisom pripisuje aktivno vlogo oziroma udeležbo pri družbenih spremembah. Šmitek pa, nasprotno, pravi: »Spremembe stereotipnih predstav o neevropskih ljudstvih razumemo kot znak ali točneje posledico pomembnih družbenoekonomskih premikov.« (1988, 416)

Ta »topos kritike Evrope«, katerega funkcija naj bi že v osnovi bilo »vodenje razumevanja neznanega« in »narediti neznano vidno«, pravi Veit, naj bi »reafirmiral

kontra-topos evropski superiornosti«, (2000, 60) in »pri najbolj vidnih kritikih iskal izboljšave v Evropi«. (2000, 81)

Vendar pa ugotavlja, da je – kljub nasprotovanju evropski superiornosti – ta kritika »v določenem smislu sama sebi namen«. Medtem ko »štarta iz evro-centrične perspektive... se zdi, da gre tudi na koncu za zelo malo priznanja in prepoznanja kulturnih značilnosti prebivalcem/-ev. Le-ti postanejo zgolj detajl v celotnem evro-središčnem načrtu«. (2000, 82)

Veit poudari, da se je ob dosedaj prevladujočih obravnavah potopisov, obtožbah in oznakah »romanticizma«, »nostalgičnosti«, »neracionalnosti« ali utopičnosti (fiktivnosti) prikazovanja smiselno vprašati, komu je koristilo zatrtje potopisne kritike družbe in »argumentov toposa kritike Evrope« (glej Veit 2000, 60; 82).

8 ANALIZA DISKURZA TREH POTOPISOV O AFRIKI

Namen oziroma cilj analize:

Preveriti ali v potopisih opaznejših in izstopajočih slovenskih potopiscev najdemo kritiko »slabosti družbe svojega časa«. Oziroma ali se na treh izbranih slovenskih potopisih potrjuje teza, da potopisi predstavljajo »argumente kritičnega diskurza tedanjega časa« (2000, 68), kot izpostavlja Veit. Ter popisati diskurzivno prakso potopisov in diskurze, skozi katere je védenje v potopisih oblikovano.

Raziskovalni vprašnji:

1. Najti in popisati potopisne diskurze (ter način oblikovanja védenja). Kakšne so diskurzivne prakse potopisov (potovanja in pisanja). Skozi katere vloge in »pozicije« je védenje oblikovano in na kakšen način »izjavljano«. (glej Foucault 2001). Poiskati podobnosti in različnosti treh potopisov.
2. Poiskati in tematizirati refleksije lastne kulture in globalne družbe ter prepoznati in popisati, katere vsebine in diskurzi – natančneje prakse in védenja – so izpostavljeni kritični refleksiji ali kritiki.

Skozi prvo raziskovalno vprašanje skušam zajeti način inkorporiranja védenja skozi diskurzivne prakse. Z drugim pa nameravam analizirati relacije potopisov do drugih diskurzov in praks.

Ugotovitve empiričnega dela bom primerjala z ugotovitvami Veitovih o potopisih kot »idealnem in prikladem mestu za kritiko Evrope« (2000, 82) ter ali se tudi v izbranih potopisih pojavljajo argumenti zoper »evropsko superiornost«. (2000, 60)

8.1 PISANJA O AFRIKI IN AFRIŠKEM PRI NAS

Izbrani potopisi ponujajo védenje o **Afriškem kontinentu**.

Živimo v času demokratizacije potovanj, ko se, ob veliki ter lahki dostopnosti informacij (internet) in obširnem medijskem poročanju o dogodkih iz celega sveta, zdi, da je informacij iz celega sveta na pretek. A je kljub temu informacij in poročanj iz afriškega kontinenta ter afriške literature malo.

Nikolai Jeffs (leta 2000) za obdobje med osamosvojitvijo ter letom 2000 zapiše, da »se o Afriki relativno malo poroča« ter da je »značilno, da za slovenske medije postane Afrika zanimiva tisti hip, ko je slednja v ospredju zanimanj ZDA in zahodne Evrope«. Prisotnost poročanja o Afriki se je po osamosvojitvi Slovenije spremenila:

Da bi laže razumeli današnjo podobo Afrike v slovenskih medijih, jo moramo naprej postaviti v zgodovinski kontekst. Nekateri dejavniki, ki so nekoč vplivali na relativno kvalitetno prisotnost Afrike v domačih medijih, so povezani z dejstvom, da je nekdanja Jugoslavija podpirala procese dekolonizacije na afriškem kontinentu. Nekatero afriške države so bile »bratske« tudi zato, ker so bile socialistične. Večina je bila tudi članic gibanja neuvrščenih, v kateri je Jugoslavija igrala vodilno vlogo. Nenazadnje je Jugoslavija, z njo pa tudi Slovenija, na kontinentu imela tudi svoje gospodarske interese. Vsi ti interesi so odsevali pa tudi iskali podporo v medijih. (2000)

Ob neodvisnosti niso razpadle zgolj osnove gradnje medijskih podob o Afriki, temveč se je tudi zmanjšala prisotnost slovenskih novinarjev na tem kontinentu: »TV Slovenija in Delo sta začela umikati svoje dopisnike, ki so bili nekoč stalno nastavljeni v Afriki.« »V tem času je Slovenija izgubila tudi tisto informativno zaledje, ki ji ga je nudilo izjemno razvejano dopisniško omrežje Tanjuga ter delo raznih federalnih ustanov in inštitutov, posvečenih problematiki Afrike oziroma tretjega sveta nasploh.« Tedanja »medijska podoba Afrike in tudi tretjega sveta v Sloveniji« je bila posledično »skoraj povsem odvisna od poročanja tujih medijev«, (prav tam) Brumen in Jeffs še poročata, da Afrika pod vplivom omenjenih uredniških politik in tudi institucij izobraževanja na slovenskem obstaja na specifičen način. K specifičnemu načinu obstoja »Afrike« prispeva, »kot edina institucija na Slovenskem, ki ima neko kontinuiteto izmenjav v obliki misijonarskih in karitativnih dejavnosti v Afriki«, Rimokatoliška cerkev. Znotraj »prevladujočega diskurza vsako aktivno politično ali karitativno poseganje potrjuje le pasivnost recipienta samega, pa tudi metonimijo glede na celotni kontinent«. (Brumen in Jeffs 2001, xxi)

Glede mesta potopisov pri podajanju védenja o Afriki je izpostavljeno, da se »pri daljših žanrih lahko na slogovni in tematski ravni nevarno utrjujejo stereotipne podobe Afrike«.

Avtorji in avtorice reportaž in potopisov namreč zapolnjujejo tisti manko, ki je nastal z odhodom slovenskih dopisnikov iz afriškega terena. (Jeffs 2000) Tako potopisi med osamosvojitvijo ter letom 2001 predstavljajo »dominantno obliko, s katero se Afrika vpisuje v ta prostor« (Brumen in Jeffs 2001, xx). Ob tem pa večina piscev – z nekaterimi izjemami kot sta Tomo Križnar in Sonja Porle – zelo slabo in površno pozna okolje, o katerem pišejo. (glej Jeffs 2000)

Nataša Hrastnik govori o prevodih in prisotnosti »afriške« literature. Pravi, da je »čas neuvrčenosti vodil k večji, tudi finančni, vzpodbudi založnikom k prevajanju neevropskih del, vključno z afriško književnostjo. Tako smo v šestdesetih, sedemdesetih in zgodnjih osemdesetih letih Slovenci prevedli dovršen del kanona afriške literature.« Po osamosvojitvi se je število prevodov močno zmanjšalo: »V tem času, v devetdesetih, je izšla le ena knjiga afriškega pisatelja, to je bilo delo Chinue Achebeja *Mravljišče v savani* v zbirki XX. Stoletje Cankarjeve založbe.« Tudi dostopnost do prevodov afriške književnosti je manjša, saj le ti »danes, razen novejših izdaj, niso več v knjigarnah. Z nekaj sreče se kakšnega najde v antikvariatih in na boljših trgih«. (Hrastnik in Porle 2004, 8–9)

Novo tisočletje je prineslo spremembo odnosa do literature ter kulture afriškega kontinenta. »In zdi se, da je za Afriko danes več zanimanja kot pred leti, ko je bilo knjig na voljo več,« pravi v knjižici *Afrika pri nas doma* (2004), nastale ob *Razstavi afriških del* (Sonje Porle). Pravi, da je »zanimanje za literaturo povezano z družbenopolitičnim vzdušjem« ter kot enega od razlogov (koncertih afriških glasbenikov, retrospektivi afriškega filma v Kinoteki, pisanju slovenskih popotnikov) zanj navede: »Pa še zahodna kultura ni tako imenitna, kot se je zdelo pred letom 1991.« (Hrastnik in Porle 2004, 9) V zadnjih letih v knjigarnah najdemo kar nekaj novih prevodov (založba Sanje, založba cf*, Beletrina). V letih od 2006 do 2008 so izšle kar tri knjižne predstavitve (antologije ali leksikoni) »afriške« književnosti in pisateljev²⁹.

A ob vsem povedanem se zdi, da je afriški kontinent tudi danes predstavljen večinoma »negativno«, kot »kontinent plemen, nesreč, političnega in drugega nasilja, lakote, revščine, bolezni, velikih emigracijskih procesov, divjih živali, pragozdov in puščave«. Ter »ob tem ostaja druga Afrika – tista, v kateri živijo ljudje tako kot povsod drugod – nevidna«. (Jeffs 2000) Tovrstne negativne podobe pa so predstavljene (utrjene) in naučene že iz šolskih učbenikov. (glej Radinja 2009, 88)

---

²⁹ *Zgodbe iz Afrike: antologija sodobne Afrike* (2006), *Jutri je predaleč: sodobne afriške zgodbe* (2007) in *Književnost črne Afrike: leksikon* (2008)

8.2 METODOLOGIJA

8.2.1 Metoda

Za analizo uporabljam kvalitativni metodi: »analiza vsebine« in »diskurzivna analiza«.
(Malnar 2003/2004, 60–61)

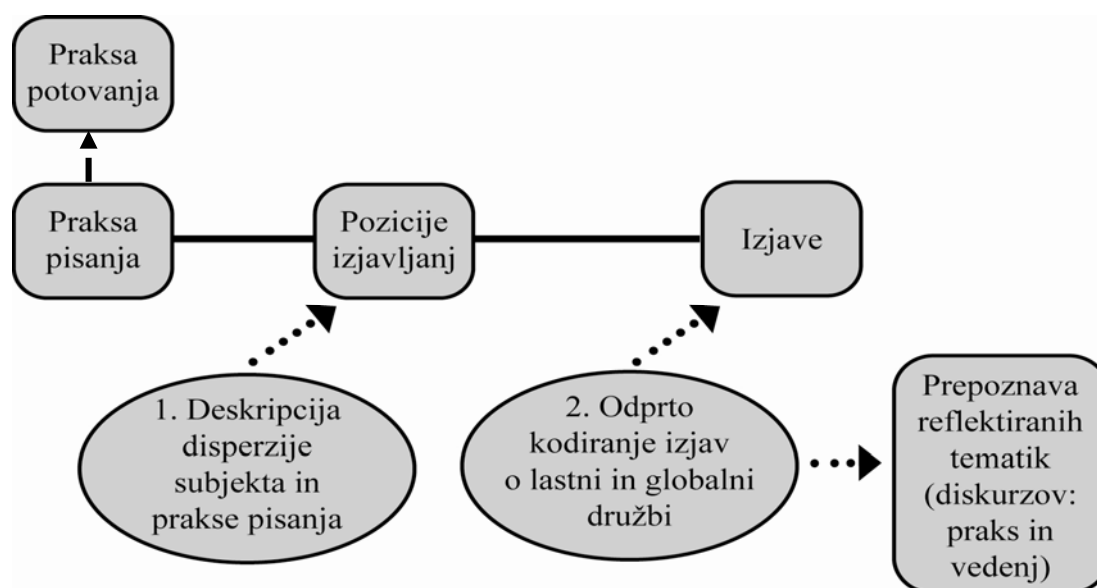
Analizo diskurza zastavljam z uporabo Foucaultevega pojmovnega okvira, katerega predstavljam že v teoretičnem delu. Pri analizi drugega raziskovalnega vprašanja se poslužujem napotkov »utemeljene teorije³⁰« po Mesecu in delu *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. (1998)

Pristop k analizi bo zaradi usmeritve na proučevanje posameznih primerov »idiografski«. Analizo pa bom vršila tudi primerjalno. Kot velja za »idiografske pristope«, cilj ne bo »dognati splošne zakonitosti«, temveč odkriti »raznoličnosti«. (Mesec 1998, 44)

8.2.2 Načrt analize

Kot že v teoretičnem delu, se tudi v empiričnem delu diplomske naloge pri zastavitvi analize opiram na Foucaulta – in sicer na teorijo diskurzivne analize (kot jo zastavlja v delu *Arheologija vednosti*).

Shema 8.1: Načrt analize – tri raziskovalna vprašanja:

³⁰ Angleško »grounded theory«.

Termine »diskurz«, »védenje«, »diskurzivna praksa«, »pozicije izjavljanja«, »disperzija in diskontinuiteta subjekta«, »izjava«, »deskripcija« in »relacije«, razlagam že v teoretičnem delu. Skozi predstavitev rezultatov in interpretacijo jih uporabljam skozi zapisane opredelitve, kot jih navajata Foucault in Young. (Foucault 2001; Young 2001)

Diskurz definiram kot »primarno način, skozi katerega je védenje tvorjeno kot del specifične prakse«. (Young 2001, 399) Pri tem je »**diskurzivna praksa** celota anonimnih, zgodovinskih stavkov, vselej določenih v času in prostoru, ki so v neki epohi in za dano družbeno, ekonomsko, geografsko ali jezikovno okolje definirali pogoje izvajanja izjavljalne funkcije«. (Foucault 2001, 128)

Védenje potopisov ali diskurz potopisov bosta tako analizirana skozi obravnavo specifične diskurzivne prakse potopisov, katero na opredeljujemo kot kombinacijo prakse potovanja in pisanja. Ali drugače: »razmerja potovanja in zgodbe«, kot jo poimenuje Duda. Ob tem menimo, da ima ob tem praksa pisanja ključno vlogo, ko z dajanjem pomena potovanju le-tega zaobjame ali »dotematizira«. »Dotematizira« pa z »različnimi vrstami znanja oziroma oblikami izražanja« skozi »dominanten tip diskurza«, »potopiščev namen« in »vlogo«, ki jo v določeni kulturi ima. (1996, 73–75)

Z drugim raziskovalnim vprašanjem posledično analiziramo relacijo potopisov do obstoječih globalnih (političnih, ekonomskih, itd.) praks oziroma razmerij. Zaradi ključnosti oziroma podrejenosti potopisnega diskurza pravilom in pogojem prakse pisanja³¹, bomo upoštevali stališče, da je potopise smiselno analizirati kot »potencialne nosilce disruptivne sile«. In se osredotočili na »prikaz dialektične dekonstruktivne aktivnosti, ki deluje med dvema formama diskurza«. (Young 2001, 410) V pričujoči analizi bo ta izvršena z izpostavitvijo refleksiranih diskurzov, védenj in praks ter tematik, najdenih na ravni »izjav«. (glej Young 2001, 409) Ter prikazan med tremi izbranimi potopisi primerjalno.

Vsebinski načrt analize je sledeč:

1. Popisati specifično potopisne prakse, t.j. kombinacijo prakse potovanja ter prakse pisanja, v treh potopisih. Le-to bom analizirala skozi popis zasedenih »izjavljalnih

---

³¹ Young govori o delovanju potopisov, pisanih v času kolonializma, v prvi vrsti v sklopu diskurzivnih pogojev in regularnosti literarne prakse in ne diskurzivnih formacij kolonialne prakse. (glej 2001, 409–410)

pozicij«. Cilj je popisati »načine izjavljanja«, torej popisati pozicije subjekta, njegovo disperzijo ter diskontinuiteto, katero »skupaj povezuje specifičnost diskurzivne prakse«, (glej Foucault v Young 2001, 404) Ter izvesti primerjalno analizo ugotovitev med tremi potopisi.

2. Najti izjave, katere se navezujejo oziroma reflektirajo lastno³² (tudi poznano in domače) in globalno. Ugotoviti, katere tematike obravnavajo in izpostaviti reflektirane diskurze (oziroma prakse in védenje). Obravnavam torej izjave bodisi na relaciji Drugi – lastno ali lastno. Pri tem raziskovalnem vprašanju se navežujem na teoretični del (Veitovi omembi potenciala potopisov kot nosilcev argumentov družbene kritike ter Youngov predlog analize potopisov v relaciji (dekonstruktivne) do diskurzov).

Opis postopkov drugega raziskovalnega vprašanja:

1. Predhodno branje in odprto kodiranje ene enote (in ponovni premislek teorije).
2. Dokončna zastavitev raziskovalnega vprašanja.
3. Izpis relevantnega teksta. To so trditve, ki ustrezajo raziskovalnemu vprašanju³³ in predstavljajo kritično reflektiranje vedenja/praks, ki zadevajo nas, evropsko, globalno in so kot enote analize določene »tematsko«. (Splichal 1990, 76)
4. Odprto kodiranje: a) pripisovanje pojmov izpisanim izjavam; b) združitev sorodnih pojmov in določitev kategorij.
5. Predstavitev in sintetiziranje analize po »tematskih blokih« (Malnar 2003/2004, 66) in z izpostavitvijo najvidnejših konceptov (»pojmov«) in »parafraziranih« izjav – »propozicij« oziroma kritično reflektiranih diskurzov, praks in védenj.
6. Poudarek ključnih razlik med tremi potopisi. (Mesec 1998)

8.2.3 Potek analize

Opis izbire enot analize

Ob zavedanju velike količine in oblik napisanih potopisov bom analizo omejila količinsko (glede na obliko potopisov) ter tematsko (glede na lokacijo potovanja). Omenjena omejitve tudi določa prostor morebitnega sploševanja rezultatov analize.

---

³² Z osredotočenjem na izjave, ki reflektirajo »lastno«, količinsko omejujem število relevantnih izjav ter analizo.

³³ Relevantne izjave so tiste, katere vključujejo bodisi nanašanje na omembe bodisi obravnavanje lastnega, poznane in globalnega. Na tem mestu (raziskovalnem vprašanju) nas namreč zanima, katere domače in globalne, »nas« zadevajoče diskurze, prakse in védenja, potopisi reflektirajo. Ter katere tematike tega časa so – ob osredotočanju potopiscev na njih – smatrane za potrebne obravnave.

Kriteriji izbora enot:

1. potopisni romani; pisna daljša literarna oblika potopisov;
2. tematsko – na opis potovanj po afriškem kontinentu;
3. količinsko se bom omejila na tri dela in sicer na eno delo vsakega od treh avtorjev ter v primeru večjega števila del na izbrano tematiko, bo izbrano prvo.
4. Izbira avtorjev po kriterijih: količina izdanih potopisov, opaznosti, branosti ter izstopanja v medijskem prostoru.

Zakaj izbira potopisov na temelju potovanj na afriški kontinent:

Menim, da obstaja mnogo diskurzov, zgodovinsko specifičnih, ki predstavljajo konstrukcijo védenja o afriškem kontinentu pred kakršno koli lastno izkušnjo (kot na primer ob potovanju):

- Zgodovinski kolonializem in suženjstvo ter teorije neokolonializma.
- Gibanje neuvrščenih: pretekle politične in ekonomske povezave Jugoslavije (našega prostora) s takrat neuvrščenimi afriškimi državami. Ter posledično poročanje in vedenje o Afriki, tudi povečano zanimanje za vse afriško.
- Obstoj evolucijske sheme razvoja človeka in vedenja (na podlagi arheoloških izkopavanj), trditev o Afriki kot »zibelki človeštva«. Ter povezana tradicija trditev (na primer Heglovih) o »brezzgodovinskosti« afriškega kontinenta.
- Vprašanje preživetosti rasizma, arijskega mita, ipd.
- Ekonomsko pojmovanje »držav tretjega sveta« in nerazvitosti, ukvarjanje družboslovnih disciplin z modernizacijskimi teorijami, teorijami razvoja. Govor o revščini in humanitarni pomoči. Vprašanja univerzalizma in unilinearnega razvoja nasproti kulturnemu relativizmu. Demografske teorije rasti prebivalstva – rodnost, zdravstvo, ipd.
- Hkrati pa tudi slaba pokritost afriškega kontinenta s strani slovenskih medijev ter prevodov afriške literature (kot jo izpostavljajo Brumen in Jeffs ter Hrastnikova).

Izbira avtorjev je potekala na naslednji način: izbira Toma Križnarja in Zvoneta Šeruge je bila glede na omenjene kriterije precej jasna. Razlog za izbiro Sonje Porle (ob »zgolj« dveh objavljenih potopisih) je pojavljanje v medijih zaradi »razstav igrač afriških otrok« ter dobljena nagrada Zlata ptica za potopisni roman Črni angel, varuh moj, z obrazložitvijo, da je za »slovensko razumevanje Afrike naredila več kot pred tem deset let gibanja neuvrščenih«.

Izbrane enote analize so:

- Enota A: Zvone Šeruga: Drugačne zvezde (1990)
- Enota B: Sonja Porle: Črni angel, varuh moj (1. natis: 1997)
- Enota C: Tomo Križnar: Nuba: čisti ljudje (1999)

Analiza in predstavitev rezultatov bo izvedena na sledeči način:

1. Analiza vsakega potopisnega romana kot ločene enote posamično in nato njihova primerjava; primerjava diskurzivnih analiz in analiz vsebine.
2. Analiza bo potekala od najstarejšega do najnovejšega potopisa zaradi potencialne intertekstualnosti (medbesedilnosti), to je potencialnega medsebojnega vplivanja, saj potopisci berejo obstoječe potopise ter se s potopisci med seboj poznajo in potencialno vplivajo na pisanje³⁴.
3. Namen je osredotočiti se na raznolikosti. Ali, kot pravi Foucault: »Cilj je [bil] pokazati, iz česa so sestavljene razlike, kako je možno, da ljudje znotraj iste diskurzivne prakse govorijo o različnih objektih, imajo nasprotna mnenja, delajo kontradiktorne izbire.« (v Young 2001, 406) Osnova primerjave treh enot bo potopisom (tradicionalno) specifična diskurzivna praksa, kombinacija potovanja in prakse pisanja.
4. V analizo za ponazoritev načina govora in pisanja vključujem citate iz vseh treh potopisov. Zaradi večje preglednosti bom v njih kdaj pa kdaj zaradi povednosti kak izsek označila s **krepkim** tiskom.

---

³⁴ »Kot mi je znano, trdnjav rasističnih teorij ni še nihče rušil tako subtilno spretno [razstava igrač afriških otrok]. Podobno in še bolj elegantno drami Sonja Porle naprej sedaj tudi v svoji prvi knjigi Črni angel, varuh moj. Sonja čuti. Kritična je, velika laž jo zadene, ne pa zafrustrira, obnori, podivja... Sonjina Afrika ni ubita, strašna, okleščena duha.« (Križnar 1997, 16) Tako se glasi odlomek Križnarjeve recenzije obravnavane knjige Sonje Porle. Sonja Porle v intervjuju omenja prijateljstvo in podobnost mnenj (glede turizma) s Tomom Križnarjem. Da se potopisci tudi srečujejo na potovanjih, izvemo v tu analiziranem Šerugovem potopisu, ko omenja srečanje Križnarja med potovanjem po Indiji.

8.3 ANALIZIRANI POTOPISI: OKVIRI PISANJ TER POTOVANJ

Prvih nekaj strani namenjam hitri predstavitvi treh potopisov: itinerarijev in okvirov pisanj.

8.3.1 Zvone Šeruga – Drugačne zvezde

Izražen poglavitni motiv potovanja prvega potopisa Zvoneta Šeruga je prepotovati kontinent. Kot sam zapiše, enoletno potovanje – v času od »oktobra 1988 do oktobra 1989« – predstavlja prevoženo razdaljo »57.000 km«. Vendar pa potopis – kot avtor zapiše v njem – predstavlja zgolj en del knjige in dokončanje projekta prepotovanja sveta, katerega v drugo avtor uspe izvesti, namreč ob predhodnem prepotovanju obeh Amerik. (1990, 268)

Potovanje z motorjem in s partnerko Romano obenem predstavlja tudi »poročno« in delovno potovanje. Šeruga namreč zapiše, da sta oba z Romano poklicna novinarja, obenem pa so bili prispevki in posnetki del dogovora s TV Slovenijo, sklenjenega še pred potovanjem: »Na ljubljanski televiziji so se strinjali, da bi njene pomanjkljivosti [na pol profesionalne amaterske kamere] z veseljem nekako spregledali – seveda, če jih bom nadomestil z zanimivostjo in ekskluzivnostjo posnetkov«, v potopisu zapiše avtor.« (1990, 276)

Ob pričetku potopisa je zapisana tudi odločitev o potovanjih kot poklicu. Šeruga le-to oriše:

V tistem času sem živel od spominov – dobesedno!... In sploh ta predavanja z diapozitivi so se nenadoma izkazala kot nekaj zelo uspešnega. Največje dvorane po Sloveniji so bile vedno znova polne.../.../ Njihove sanje [široke množice] sem izvabljal v realnost in jim jo ponujal za majhno vstopnino. Potovanja so mi postala poklic, brez kančka težke vesti sem dokončno opustil nedokončani študij in se z vso strastjo oprijel jasne rdeče niti, ki je peljala v prihodnost pred mano.... Da, to naj bo moje življenje! Zvezde južnega neba, topel veter na robu puščave, svet, ki ga čutim v sebi in ga kasneje ponujam ljudem, ki so jim le sanje dovolj... Da, natanko to hočem počenjati! (1990, 270–271)

8.3.2 Sonja Porle – Črni angel, varuh moj

Če prvi potopis opisuje potovanje preko celega kontinenta ob prepotovanju vseh celin sveta, se drugi potopis osredotoča na eno državo afriškega kontinenta, Burkino Faso, bivšo francosko kolonijo Gornjo Volto. Od treh delov (poglavij) potopisa, se dva (prvi in zadnji) osredotočata na glavno mesto, Ouagadougou. Med njima je (vrinjeno) drugo poglavje, štoparsko, predvsem razmišljujoče notranje potovanje iz glavnega mesta do meje z Gano. Kot piše, je avtorica namenjena študirati asantsko vzgojo.

Ob branju se izkaže, da je avtorica pred potopisom opravila več potovanj v glavno mesto. Po besedah gostitelja: »Sonja... Stanuje pri mojem očetu in materi... Iz Slovenije je. Iz Jugoslavije. Vsako leto nas obišče«. Avtorica doda: »V Burkini Faso sem četrtič,...«. (2007, 10) V potopisu gre v celoti gledano predvsem za oris politične ter družbene spremembe po smrti predsednika države, Thomasa Sankare, priljubljenega diktatorja ter revolucionarja in vizionarja, umrlega leta 1987 v atentatu.

Sonja Porle v intervjuju o motivih lastnega pisanja zapiše:

...moja mladostna želja po pisanju prav na jugu Sudana [je] prerasla v nujo. Nemara zato, ker sem odkrila, o čem bi sploh rada pisala. Prešinilo me je, da moram pisati o tem, kar vidim, ne pa o tem, kar zares obstaja. Pišem torej, ker si želim opisati raj na zemlji. Upam tudi, da sem s pomočjo nasmejanih vojnih sirot dovolj nazorno pojasnila, kaj mi besede »raj na zemlji« sploh pomenijo. Da nebesa zame niso mehak, pravičen in brezmadežen kraj, temveč drobni, iskreči, nagajivi in pogosto spregledani trenutki, s pomočjo katerih se lahko ljudje tolažimo, da imajo naša kratka in ranljiva življenja vendarle nek smisel in pomen... Tolažim se, da so literati pekel na zemlji za razliko od nebes, doslej bržkone že zelo potanko raziskali in izvrstno popisali.... Upam, da bo prebiranje mojih afriških zapisov bralca spravilo v dobro voljo. Če ga ne bo, če se ne bo med branjem vsaj enkrat veselo nasmejal, bom vedela, da mi na žalost ni uspelo opisati obljubljenih dežele, kaj šele Afrike. Ta namreč brez nasmeha sploh ne obstaja. (Bratož 1998, 13)

O potopisih in njihovem pisanju pove:

»... v roke jih jemljem z nizkimi pričakovanji... Rada berem potopise, ki so jih napisali pisatelji. Izučilo me je namreč, da se vsako pisanje, četudi začenskaš neučakano in prešerno, slej ko prej spreobrne v delo, ob katerem moraš tudi malo trpeti. Še posebej, če si želiš, da ne bo trpel tisti, ki bo tvoje zapise bral.« (Milharčič Hladnik 1997, 7)

8.3.3 Tomo Križnar – Nuba: čisti ljudje

Kot drugi potopis, tudi tretji zajema eno državo in je – četudi ne po poglavjih, temveč vsebinsko – razdeljen predvsem na tri dele oziroma tri različna potovanja. Potovanja – izvedena okoli leta 1998 – se omejujejo na Sudan, njih skupna točka pa so Nubske gore:

- Samostojno potovanje s kolesom do Kartuma in po Nubskih gorah, področju pod vladnim nadzorom. S strani vojske nadzorovano in delnimi prebegi zaznamovano potovanje je potekalo s pridobljenim dovoljenjem za fotografiranje in delno ponarejenimi dovoljenji za obisk mest pod Nubskimi gorami.
- Drugo potovanje iz Kartuma ter ogled »taborišča miru«, s strani avtorja označeno kot koristno turistično potovanje, je potekalo pod strogim in neprestanim vojaškim nadzorom. Pri tem potovanju se Križnarju pridruži partnerka Barbara.
- Ter tretje potovanje, ilegalni let v izolirane Nubske gore pod uporniškim nadzorom s Križnarjem v položaju organizatorja humanitarne pomoči, zbrani v Sloveniji po predhodnih dveh potovanjih.

Z drugim potopisom pa ima tretji še eno podobnost. Prav tako so v ospredju spremembe – in sicer popisovanje sprememb po dveh predhodnih potovanjih:

- ◆ peš potovanje leta 1980 čez Kartum v Nubske gore ter
- ◆ potovanju leta 1983 Kartum in z mopedom v Nilova močvirja do meje z Zairom.

Popis spremembe pa poteka tudi v relaciji s preteklostjo Nub, kot so bili popisani s pisanji Leni Riefenstahl in Jima Farisa. Skozi povzemanje njunih pisanj avtor pripoveduje oziroma rekonstruira pretekle prakse navad in običajev Nub, ob boku s popisano vojaško izolacijo ter genocidom nad Nubami ter praksami in modo oblačenja, katerim je priča.

O potopisu na lastni spletni strani zapiše:

Gre za napeto zgodbo, ki ima namen pritegniti pozornost čim več bralcev in tako prenesti sporočila, ki so mi jih naložili prenesti okupirani in oblegani poslednji črni Indijanci./.../ Zgodbe, ki so mi jih povedali ljudje, so potrdile pisanje knjig African Rights./.../ Roberto Vilotta je imel prav. Doživel sem, da akcije človekoljubnih organizacij niso samo neuspešne in popolnoma napačne, ampak tudi sovražne. Stal sem na žrtveniku in gledal umiranje okoli sebe. (Križnar 2009)

Na spletni strani je možno prebrati, da se Tomo Križnar v lastnih knjigah in prispevkih v osnovi ukvarja z: »občutljivostmi preživelih staroselskih kultur in načini kako jih zaščititi« (prav tam).

8.3.4 Opombe k analizi

Pri treh potopisih gre za različno umestitev v čas/prostor/prakse potovanj ter pisanj. Natančneje gre za:

- različne dežele potovanja: pravzaprav se prekriva zgolj Burkina Faso, katero Šeruga omeni zgolj kot prepotovano deželo; pri potopisu avtorice Sonje Porle predstavlja celotno popisano prakso potovanja.
- Neenak čas izdaje potopisa in potovanj. Medtem ko je bil potopis Šeruge izdan še v času Jugoslavije (približno leto pred osamosvojitvijo), sta bila slednja dva izdana v času samostojne Slovenije. Vendar pa čas izdaje potopisa ne pove dosti o časovni umestitvi samih potovanj. Tako so na primer popisana potovanja (pri dveh potopisih gre za popis sprememb od prejšnjih potovanj na isti kraj/iste kraje) potopisa Sonje Porle ter nekatera, zgolj omenjena, Križnarjeva potovanja še iz časov pred osamosvojitvijo.

Posledično je logično, da zaradi neenakega časa in prostora potovanja, potopise ne moremo kar avtomatično direktno primerjati, kar pa v pričujoči analizi tudi ni bil namen. Analizo izvajam ob upoštevanju zgodovinske umeščenosti specifične diskurzivne prakse³⁵.

Primerjavo vršim predvsem na področju praks potovanja in pisanja. Izvajam pa jo tudi pri deskripciji tematik kritike poznanega, lastnega in domačega.

---

³⁵ Foucaultevi vsakokratni časovni umestitvi diskurzov ter diskurzivnih praks v specifične institucije je sorodna Wallersteinova uporaba koncepta prostor-čas, katerega definira kot: »Precej nov koncept. Kapitalizacija in skupno pojavljanje obeh pojmov govorita o tem, da za vsako vrsto družbenega časa obstaja poseben družbeni prostor. Zato v družbenih vedah o času in prostoru ne bi smeli razmišljati ločeno, ne bi ju smeli meriti ločeno, temveč ju je treba obravnavati kot nujno povezana v omejenem številu kombinacij.« (2006, 123)

8.4 REZULTATI ANALIZE

8.4.1 »PRAKSE« PISANJA IN »POZICIJE SUBJEKTOV«

Najprej bom nekaj odstavkov namenila primerjavi samega izgleda potopisov, saj že hitro listanje vseh treh potopisov pove, da so se avtorji pisanja potopisov lotili na različne načine. Šele nato se resnično lotim primerjave »prakse« pisanja potopisov in »pozicij« treh subjektov potopisov.

8.4.1.1 Izgled in oblikovanost potopisov

A. Slikovno in kartografsko gradivo

Na tem mestu se bomo ustavili pri slikovnem gradivu in dodanih kartah potovanja, katere obravnavamo predvsem iz dveh vidikov, dokumentarnega ter kot naslavljanje bralca.

Iz tega vidika so razlike med tremi potopisi velike. Na prvi pogled opazimo predvsem med Šerugovim in Križnarjevim potopisom nekaj podobnosti. Ta dva namreč, za razliko od Porletinega potopisa, ki se zdi najbolj literarno naravnani in v katerem ni dokumentiranega slikovnega gradiva ali karte potovanja, oba vsebujeta navedeno.

Tako Križnarjev kot Šerugov potopis vsebujeta karto potovanja. A pri karti kot predstavitvi in dokumentiranju potovanja je opazna razlika. Namreč, če sta Križnarjevi karti – ena prikazuje karto Sudana, druga območje Nubskih gor – podrobni in nimata orisanih poti potovanja, Šerugova predstavlja oris afriškega kontinenta brez podrobnosti ali označenosti držav (torej celovito). V to karto je, skladno s ciljem prepotovanja celine, vrisana zgolj prepotovana pot, zaznamovana z dvanajstimi točkami, ki so orisane z nekaj besedami. Ob karti je zapisan tudi čas (pre)potovanja ter kilometri. Glede na izgled kart bi lahko rekli, da Šeruga za razliko od Križnarja, ki zgolj poda in posreduje karte z vpisano urbano poselitvijo ter reliefom, bolj dokumentira lastno potovanje. In se z vpisano potjo ter orisanim doživljanjem močneje vpisuje v geografijo oziroma s karto ustvari »imaginativno geografijo³⁶«.

Oba potopisa vsebujeta precej slikovnega gradiva. Razlika je, najprej, v razporejenosti fotografij. Medtem ko so fotografije Šerugovega potopisa raztresene po celem potopisu, so v Križnarjevem vstavljene enakomerno na nekaj mestih potopisa, v večji količini skupaj. Nadalje opazimo, da medtem ko Križnarjeve fotografije nimajo direktnih

---

³⁶ Saidovo formulacijo »imaginativne geografije« omenjam v podpoglavju Geografski determinizem poglavja Praksa pisanja.

pripisov (temveč opombe na koncu potopisa), v Šerugovem potopisu pogosto vsebujejo pripise, razlage ter interpretacije. Omenjene razlage in interpretacije so bodisi dodatek k tekstu bodisi nadalje interpretirane in vključene v zgodbo in pripovedovanje. V veliki meri poudarjajo in podkrepijo ključne avtorjeve misli ter tematiko, pogosto vpeljano že z naslovom. V slikovnem gradivu Šerugovega potopisa pa je opaziti tudi več avtobiografskega elementa kot v Križnarjevem. Tako v 2. poglavju, *V prostranstvu ničā*, v katerem avtor že popisuje vožnjo čez Saharo, poleg slikanega motorja, Romane in domačinke vidimo tudi sliko s poroke ter na zadnji strani potopisa avtorja z novorojeno hčerko. Omenjeni sliki poudarita omenjene oziroma popisane prelomnice avtorjevega življenja. Slika s poroke tudi poudarja spremembo nasproti predhodnim potovanjem, saj je bilo potovanje v dvoje tudi poročno potovanje.

Potopis Sonje Porle je, z izidom v zbirki potopisov *S poti*, edini, ki ni izdan v samozaložbi. Ta, bolj literarno naravnani potopis, je ob odsotnosti slik (zgolj dve slikah s platnic) in zemljevidov glede tovrstnih dokumentarnih ambicij izstopajoč.

B. Okvir zgodb

Če se ustavimo pri praksi pripovedovanja, pri ogledu okvira pisanja – začetka ter zaključka potopisov – opazimo nekatere razlike in podobnosti.

Začetek Porletinega in Križnarjevega potopisa se začne »in medias res«. V obeh potopisih se s prvo povedjo znajdemo bodisi sredi dogodka v vasici Nubskih gora bodisi v majhni okrepčevalnici ob komentarju politične sedanosti prebivalca Ouagadougouja, glavnega mesta Burkine Faso. Pri branju poglavja o Afriki pa se pri Šerugovem potopisu znajdemo v Sloveniji in beremo o spreminjajočem se odnosu med avtorjem ter Romano, avtorjevo bodočo soprogo in sopotnico, pri »poročnem« prepotovanju afriškega kontinenta.

Končanje Porletinega nas, skladno z začetkoma, tudi pušča na afriškem kontinentu, v glavnem mestu Burkine Faso. Tokrat s Sonjino izjavo:

»Lepo se imejte, moji otroci!« je glasno zakričala... V Afriki mlajši starejšega in pametnejšega spoštuje ter uboga! Imeli smo se zelo lepo. Plesali smo do jutra.« (2007, 182–183)

Porletin potopis nam tako s koncem in začetkom pušča občutek odprtosti in nedokončanosti potovanja, saj zgodba ni uokvirjena z vrnitvijo. Občutek odprtosti in

nedokončanosti posredovanja pa daje tudi osrednji del, nepopisano študijsko potovanje po Gani

Šeruga nas, drugače, s končnim nakazovanjem in zadnjim pripisom ter s sliko pripelje nazaj »domov«, v poletje 1990 in nas obvesti o dveh prelomnicah lastnega življenja: rojstvu hčerke, načrtovani že med potovanjem, in smrti mame.

Križnar nas tudi pripelje domov. Tokrat v Slovenijo, a s poročilom in informiranjem o reakcijah pozvanih institucij (slovenskega Unicefa, Združenih narodov in slovenskega zunanjega ministrstva) ter z objavo naslova za informacije ter donacije pozove k dotacijam, namenjenim izoliranim Nubam.

8.4.1.2 **Različne pozicije subjekta in način pisanja**

Pri treh potopisih gre za pisanje skozi različne »pozicije« oziroma »disperzije subjektov«, katere izhajajo iz različnih ciljev in namenov (oziroma povodov), kot tudi različnih sredstev potovanj, samopoimenovanj, strategij ob potovanju ter družbenih vlog in pozicij. Skozi analizo so se razkrile naslednje »pozicije« in razlike med tremi potopisi:

A. Ob motivih in povodih potovanja:

Tabela 8.2: »Pozicije« motivov in povodov potovanja

Šeruga	Porle	Križnar
Poklicni popotnik	Turistka – popotnica	Preverjevalec poročil o genocidu
Popotnik – prepotovati celino (svet): videti, doživeti in zaobjeti	Iskanje Bodoča študentka asantske vzgoje	Predhodna iskanja in vrnitev k Nubam Organizator humanitarne pomoči

»Kam? Katera celina še ostaja? Afrika? Dobro, bil sem že sicer tam, toda brez Romane, in tudi meni ostaja neznanih še toliko njenih prostranstev! Nekako se nama je zdelo, da pot še ni končana, da sva mogoče goljufala, ker nisem prišel okoli sveta, kot sem že zdavnaj, pred prvim odhodom, načrtoval, ...« (Šeruga 1990, 271–272)

»Nube sem potem iskal pri različnih naravnih ljudstvih po vsem planetu, a povsem tako kot pri Mesakinih ni bilo nikjer in nikoli več. **Vsa leta sem želel nazaj.**« (Križnar 1999, 57)

»Potem smo si namesto besed podajali roke in se še naprej smejali. Vsak dotik, vsaka gesta, vsaka grimasa je bila zabavna. **Prispel sem, lahko si privoščim čustva.** Tudi zato sem šel od doma.« (Križnar 1999, 89)

Če gledamo pozicije iz motivov in povodov potovanja (glej tabelo 8.2 in zgornje citate), ugotovimo, da med avtorji ni posebnih stičnih točk, saj so le-ti močno raznoliki. Edina stična točka se zdi iskanje nečesa, kar v domačem okolju in družbi manjka, omenjeno v Porletinem in Križnarjevem potopisu. Skupna pa je še večdelnost potovanj: dvodelnega Sonjinega in tridelnega Križnarjevega potopisa. V nasprotju s Šerugovim in Križnarjevim potopisom motivi potovanja v Porletinem potopisu niso tako eksplicitno izraženi. Predvsem izvemo, da je avtorica na poti na študij asantske vzgoje.

B. Ob načinih potovanja:

Nadalje (glej tabelo 8.3) vidimo, da imajo vsi trije avtorji ob popisanem potovanju za seboj že vsaj eno potovanje. Stična točka je potemtakem vsaj delno poznavanje obiskanih dežel ali doživljanje celine. Potopis Sonje Porle je edini potopis, pisan zgolj iz optike samostojnega potovanja, medtem ko Križnarjev potopis deloma in Šerugov v celoti, predstavljata pisanje in popisovanje iz vidika interakcije dveh potnikov med potovanjem. Pri Šerugovem poročnem potovanju namreč prisostvuje tudi partnerka Romana, pri Križnarjevem potovanju pa se partnerka Barbara tudi pridruži na enem od treh potovanj. Na doživljanje potovanja so vplivala različna prevozna sredstva: motor, štopanje in ter pešpot – kolesarjenje.

Tabela 8.3: »Pozicije« načinov potovanja

Šeruga	Porle	Križnar
Drugič na celini	Predhodna potovanja – vračanja	Predhodna potovanja – vrnitev
S sopotnico – poročno potovanje	Potuje sama	Sam; s partnerko; sam
Z motorjem	Štoparka	S kolesom; peš; peš

C. Ob samopoimenovanjih:

Tabela 8.4: »Pozicije« samopoimenovanj

Šeruga	Porle	Križnar
»Popotnik« (večinoma)	Gost – (vračanja; »sestra«)	Tujec – »kavadža« (Sudanska tradicija)
»Turist« (izjemoma)	»Tujka« in »turistka«:	»Rahala« (Sudanska tradicija)
»Novinar«	(poudarek spoštljivega	»Koristna turista«
»Rasist sem« (sovražim);	odnosa do domačinov	»Gost« (med Nubami)
»Nisem rasist«		

V potopisih so prisotne očitne razlike samopoimenovanj. V zgornji tabeli (tabela 8.4) sem našela le nekatere bolj izpostavljene pozicije. Naj omenim Šerugovo preskakovanje iz pozicije popotnika, na samopoimenovanja kot novinarja in iz le-te (po

kritičnem ošvrku (ne)racionalne gradnje elektrarne in posledicah zaježitve mogočne reke) na turista:

»Kako bogato bi bilo življenje teh ljudi! **Kako z zavidanjem** bi jaz, reven **popotnik**, gledal v razkošne notranjosti njihovih bivališč in ob svoji konzervi razmišljal, kaj dobrega v tistem hipu jedo za kosilo!« (Šeruga 1990, 356)

»...ribiči prihajajo iz vasi na bregu in sprašujejo, ali je res, da bo voda še naraščala. Čisto na pragu jo že imajo in nihče jim ničesar ne pove... **Rečem, da nič ne vem**, da sem tukaj **le turist**.« (Šeruga 1990, 334–335)

V Šerugovem potopisu najdemo samopoimenovanje avtorja z rasistom. Nadalje ob Sonjinem samopoimenovanju (turistka) omenjam avtoričino refleksijo iz intervjuja:

»Počasi sem se le navadila na svoj **turistični status**. Celó ugajati mi je začelo. Če ima človek količkaj ponosa, si mora po nekaj srečanjih z delovnimi ljudmi, ki za počitnice v življenju še slišali niso, priznati, da je navaden turist. Pošteno si je tudi priznati, da je kolovratenje po svetu vse kaj drugega kot pogumno početje.« (Milharčič Hladnik 1997, 6)

Avtorica v potopisu reflektira pozicijo turistov, ko jih pozicionira in razlaga njihovo pozicijo tujca nasproti domačinu ter prav tako potrebo po spoštovanju obiskanih domačinov oziroma domovine domačinov. Tomo Križnar se pozicionira izrecno kot Slovenec, Avstralec, Zemljan in tudi zgubljeni vesoljec, medtem ko kot Evropejec – poleg določenih kulturnih podobnosti – izrecno ne:

»Jaz sem **Slovenec**... potem sem **Avstralec**... in potem sem **Zemljan** in zgubljeni vesoljec. Z Evropejci pa, ki so tule pri vas po Afriki pobijali in kradli, z njih potomci pa nimam in niti nočem imeti veliko skupnega. Nekaj kulture že, no ja, mogoče...« (1999, 34)

V enem od popisanih potovanj reflektira lastno (skupaj z Barbaro) pozicijo kot koristnega turista:

»Tolažila sva se, da prinašava mir in spoštovanje in da je to tisto, kar dajeva v zameno za hrano in posteljo. Zdelo se nama je, da naju siti drug drugega na obeh straneh občutljivega razmerja sil, rabijo. »Evo, odkrila sva tržno nišo. To je **nova oblika turizma, ki je v korist** vseh udeležencev. A ni škoda zapravljati denar na Kanarskih otokih...?« (1999, 172)

Ob koriščenju možnih pozicij, v skladu s Sudansko tradicijo, prevzame tudi poziciji »kavadže« (tujca) in »rahale« (romarja). Zadnje v konfliktih (predvsem z vojsko) uporablja tudi kot strategijo in samoobrambno pozicijo.

D. Strategije med potovanjem:

Poleg že omenjenega prevzema pozicije »rahale« ali romarja, Križnar kot strategijo za uspešno prebroditev težav in konfliktov ob komunikaciji v potopisu na več mestih omenja iskanje in poudarjanje pozitivnega in dobrega v ljudeh. Omenja še pozicijo »ponareditelja« turističnega dovoljenja za omogočen in legalen dostop do Nubskih gora, sicer vojno območje:

»V Khartoumu mi je bila ukradena kamera, a z Alahovo pomočjo sem jo dobil nazaj in pristal v glasilu Dar, kot **sufi študent, ki išče boga na biciklu. Rahala je romar**, ki gre in vidi in potem pove, nikoli pa s tem, kar izve, ne dela škode nikomur. Zaprošil sem za intervju z gospodom Tamurabijem in se tako **poskušal zavarovati** za primer, če bo šlo kaj narobe. Nato sem **ponaredil turistično dovoljenje** za potovanje...« (Križnar 2009)

O Porletinih strategijah (glej tabelo 8.5) – »ženska«, ponarejanje nebogljenosti ter nepoznavanja jezika in strategija spoštovanja domačina z izogibanjem kritiziranja Drugega in njegove domovine – se ustavim ob omembi pozicij pri popisovanju situacij na vojaških kontrolah in carinah. Šeruga v potopisih na več mestih omenja taktiziranje, druženje in prinašanje daril z namenom prikupiti se in pridobiti dovoljenja za slikanje in snemanje ter ponarejanje prijaznosti in navidezno podreditev na mejah in carinah:

Tabela 8.5: Pozicije strategij

Šeruga	Porle	Križnar
Podreditev pričakovanim praksam	„Ženska“: „nebogljenosti“, trma”	strategija Iskanje dobrega v ljudeh – „ženska »rahala« (romar)
Ponarejanje prijaznosti		
Taktiziranje in prinašalec daril – podkupovalec	Spoštljiv odnos in izogibanje kritiki ali omaloževanju	Zavajanje: ponareditev dovoljenja za obisk

»Sam sem se s svojo orožarno objektivov in zadnjih japonskih čudes previdno potuhnil in **taktično obdeloval** policaje. Z enim od njih, in po činih sodeč ni bil kar navaden pretepač ladijskih tatičev, sva po nekaj pivih – na moj račun seveda! – postala že skorajda prijatelja.« (Šeruga 1990, 344)

E. Ostale »pozicije« popisanega potovanja:

Tabela 8.6: »Pozicije« iz potovanj

Šeruga	Porle	Križnar
Snemalec in fotograf – zaobjeti podobo dežele skozi objektiv	Opazovalka zaznavalka	in Snemalec – obeleževalec prizorov
Novinarska: - poizvedovalec na terenu - poslušalec in zapisovalec pričevanj - iskalca informacij, bralca	Poznavalka zapisovalka doživetij in dialogov	Posnet intervju Posrednik – informator Priča in preverjevalec (poročil) Zabeleževalec (diktafon) Bolnik

Iz zgornje tabele (tabela 8.6), ki povzema primerjavo iz pisanja razbranih pozicij popisanih potovanj, lahko razberemo nekaj stičnih točk ter razlik treh potopisov. Šerugov in Križnarjev potopis družijo pozicija upodobitelja – snemalca, ki pa se razlikuje. V Šerugovem potopisu je le-ta v relaciji s poklicem oziroma delovno pogojena.

Šeruga lastno pozicijo in njeno konfliktnost pri odnosih z domačini reflektira:

Vedel sem, da sam **gradim zid**, ki me je ločeval od njih. Brez fotoaparata... bi mi gotovo bolj pogosto uspelo sestiti k njim, se smejati v skupnem veselem trenutku in postati čudno eksotično bitje, ki jim postaja vse bolj domače... Toda preveč jih je bilo vseh tistih neponovljivih, zame tako enkratnih prizorov, da bi jih lahko le opazoval od strani. Fotoaparat že od prej, sedaj pa še videokamera – **oboje mi je postajalo obsedenost**, ki se ji nisem mogel in **nisem hotel** več upirati. **Navadil sem se svet in duše ljudi doživljati skozi ozke okvirje objektivov** in velikokrat je prav to **neznance odbijalo od mene**...vem tudi, da je to res edini način, če sploh hočem kdaj delati zares dobre filme in dobre fotografije. Toda istočasno – tako velik je ta svet in toliko vsega bi še želel videti, občutiti, doživeti... Toliko vsega še ujeti v te čudne zaboječke...Res ni kaj razumeti – **tujec sem, jaz vam še bolj kot vi meni – in tako bom ostal! Vsa pot bo ena sama igra nasmihanja, ljubezni in sovraštva s popolnimi tujci**. Škoda! In kako naporno včasih to postane! (1990, 306–307)

Križnarjeva pozicija snemalca – obeleževalca pa je drugačna. Skozi posnetke poskuša zajeti prizore, idilično (tradicionalno in vrednote):

»Čisto blizu sem jim bil že, ko me je idilični prizor [skupina otrok, zatopljena v igro] tako prevzel, da se nisem mogel premagati. Dvignil sem kamero in užival v iskalniku, ko sem začutil, da je nekaj narobe.« (1999, 221)

Vendar pa to ni edini motiv snemanja v Križnarjevem potopisu. Posnet je tudi intervju z vojaškim komandantom izoliranih upornih Nub, z namenom posredovanja širši svetovni javnosti.

Šerugov cilj posnetkov je drugačen: zajeti podobo, in to čimbolj popolno. Ali, kot sam zapiše v relaciji z Romanino pozicijo novinarka:

Z Romano sva se strinjala, da je ta dežela »njena«. **Jaz bom vozil, snemal, fotografiral in užival, ona bo pa delala in pisala.** Seveda sva tukaj še bolj kot kje drugje skrivala, da na poti **nisva le strogo turistično!... Verjetno sva bila prva jugoslovanska novinarka... /.../** Ta čas, ko sem jaz kot edini belec **s kamero in fotoaparatom blodil po zanikrnih črnih predelih,** je ona obiskovala univerzitetne profesorje in direktorje multinacionalk, se pogovarjala z znanim črnim pisateljem... Pozno v noč si je potem s traku prepisovala najpomembnejše izjave, **jaz pa sem buljil v mali, črno-beli monitor na kameri in ves vročičen razmišljal,** kaj vse mi še manjka za kar **čimbolj popolno podobo dežele.** (1990, 422–424)

Šeruga omenja Romanin novinarski vpliv na lastno obravnavo. Lastno pozicijo obravnave te celine, nasproti predhodnim prepotovanim, označi za »resnejši pristop«, katerega zaznamujejo branja strokovne literature, zapisovanje svežih pogovorov. Na tem mestu tudi obrne trditev namero Afriko predstaviti skozi lastne oči:

Zdi se mi, da ta drugačni, nekako **resnejši pristop k poti,** počasi prodira tudi vame. In v Afriki sploh! Začenjava kupovati knjige in **prebirati,** kaj so pametnejši od naju napisali o tej celini, pogovarjava se z ljudmi, ki ne govorijo le o zadnji žetvi in lakoti, in razmišljava o tem, kako je mogoče, da postaja Afrika tako brez izjeme le še celina brezupa./.../ Včasih sem si **potem dolgo v noč zapisoval še sveže pogovore** in razmišljal, **kako tako izvem morda celo več kot na samem potovanju.** Pripovedovanja drugih so nekako prečiščena, njihova mnenja izkristalizirana – s svojimi izkušnjami pa moram še skozi celoten doživljajski in miselni proces in njihovo bistvo postane mnogokrat le še eden nešteti spominov, ki se izgubi v množici drugih. Velikokrat sem že opazil, da so mi **zgodbe drugih ljudi veliko bolj zanimive kot moja lastna doživljanja.** (1990, 371)

Po nadaljnji lastni postavitvi na pozicijo novinarja ter spremljajočem konfliktu spremeni lastno pozicijo:

»In če sem zdaj **kritičen do te celine ...je to rezultat poti in te celine same!** In **ne rezultat** kakih **predsodkov** in želja o tem, kaj hočem tu odkriti. Poleg tega pa bom v svojih zapisih vedno poudarjal, da je to povsem subjektivna, **osebno moja Afrika,** gledana skozi moje oči in skozi mojo dušo – in ne Afrika, kakršna je v resnici.« (1990, 413)

Križnar pa novinarske pozicije ne prevzame oziroma se z njo ne identificira. Četudi mu je le-ta – predvsem ob poskusih snemanja – s strani sodelavca humanitarne organizacije pripisana:

»Novinarji ste največji sovražniki Nub!« je rekel jezno.

»Nisem novinar.«

»Zakaj si prišel? Pusti te ljudi pri miru! Tole so deviško nedolžni ljudje.«

Prikimal sem in nehote pogledal v tla. /.../

»Samo poskusi,« je zavpil, ko sem odprl nahrbtnik z videokamero. »Zbil ti jo bom...« (Križnar 1999, 186–187)

Kot Šeruga, torej v relaciji s snemanjem, tudi Križnar navaja konflikte oziroma nevarnosti.

Skozi Porletino pripovedovanje, razlaganje in razmišljanje o deželi pa je, nasprotno, prisotna predvsem opredelitev do predstavljanja obiskane (ob potovanju z avtom mimobežeče) dežele in pokrajine skozi vizualne podobe, fotografije. Z naslavljanjem na bralca je izrečeno:

Čeprav sem bila vznemirjena in sem pokrajino z očmi požirala naravnost v srce, sem si morala priznati, da dežela celo tam, kjer so iz zemlje rasli baobabi in okrogle hiše, ni izzivalno lepa. Zagotovo ni bila lepa v vsakdanjem smislu.... **bi bila ujeta v okvir fotografije videti pusta**, saj je njen čar ležal v onem, kar je za hrbtom in nad glavo, prav toliko kot v tem, kar je pred očmi. /.../ Ne, dežela, ki me je osrečevala, ni bila lepa na takšen način, da bi vam mogla svetovati: »Pojdite tja! Videli boste nekaj izjemnega. Nekaj, česar ni nikjer drugje na svetu«. Če bi vam zatrdila kaj podobnega, bi bila lažnivka ali pustolovka, ki je ne zanima nič razen njene ozke poti in še ožjega cilja, in ki čuti bore malo spoštovanja do ljudi, ki garajo na njeni trdi zemlji. (2007, 90–91)

Avtorica skozi razmišljanje o lastnem doživljanju dežele, ponuja navedeni drugačno razlago in védenje o videnem. Poudarja manjko oziroma razliko. O obiskani deželi, odnosu prebivalcev do nje in življenju razmišlja:

... Bila je dobra in lepa, kakor kruh v spominu naših staršev. Takrat, ko povedo, kako okusen je bil, ko so ga bili lačni. Dežela je bila torej resnično lepa. In jaz sem bila na njej resnično srečna. Veliko afriških vasi sem obiskala in vedno mi je bilo ob pogledu nanje toplo pri srcu... Pomislila sem, da je tisti, ki se je rodil in rasel med zidovi brez vogalov in pod nebom brez zaključka, nagnjen prej k dobrim, kakor zlim dejanjem. (2007, 91–92)

Sonja Porle pa v potopisu glede sprotnih zapisovanj in beleženj omenja poskuse izdelovanja zapiskov. Poskuse, ker omenja nezmožnost prevajanja doživetij v pisano formo. Potopis vsebuje še pozicijo zaznavalke med potovanjem, in sicer zaznavalke spremembe v glavnem mestu:

Nekaj me je tiščalo. Ouaga je utripala v istem spontanem ritmu kot pred leti in njeni prebivalci so bili tako toplo in nevsiljivo ljubeznivi kot vedno. /.../ Toda **nekaj otožnega je lebdelo v zraku, nekaj je bilo spremenjeno.** Nihče mi ni kar tja v en dan, povedal: »Burkina Faso pomeni dežela ponosnih in poštenih ljudi.« Ljudje so bili skromni, a niso bili več ponosni na svojo skromnost. Niso bili revolucionarji. /.../ **Občutek sem imela**, da je Ouagadougoujčanom nekaj dragocenega padlo z rok, zdaj pa so preveč utrujeni, da bi zaklad pobrali. (2007, 31–32)

Križnar v zapisu in povzemanju pisma slovenskemu Unicefu, v katerem informira in poroča o lastnem prepričanju kot priče o genocidu, zapiše:

»Zapisal sem, da **sem preveril obtožbe** African Rights in **se prepričal**, da so resnične. WFP-jevo in Unicefovo dobavljanje hrane v vladna 'taborišča miru' pod gorami pomeni za sestradane in oblegane in bombardirane sodelovanje v genocidu. Vsi, ki zbiramo pomoč in jo na ta način pošiljamo v Sudan, s tem pomagamo pri iztrebljanju poslednjih dvesto petdeset tisoč najbolj nedolžnih in čistih ljudi na zemlji.« (1999, 232)

F. Praksa in način pisanja:

V treh potopisih so prisotne razlike v praksi in načinu pripovedovanja. Opazna je splošna razlika v načinu pisanja. Pripovedovanje Šerugovega potopisa je prepredeno s povzemanji – v nekaterih primerih komentiranimi, v drugih ne (glej tabelo 8.7). V drugih dveh potopisih pripovedovanje potopisca prekinjajo dialogi, v katerih sta potopisca del pogovora in dinamike. Tudi same zgodbe (pripovedi) se pričenjajo na različne načine.

V Šerugovem potopisu je že na skorajšnjem začetku zapisana pozicija avtorja, da bo v potopisu podano védenje, védenje o Afriki kot celini na splošno, drugačno od obstoječega. Središčnost tega potopisa se zdi, da predstavlja pripovedovanje in komentiranje političnih in ekonomskih sprememb ob dekolonizaciji – osamosvajanju prepotovanih držav Afrike. To je izvršeno ob povzemanju statističnih podatkov in stališč belopoltnih prebivalcev (podjetnikov, novinarjev in sodelavcev mednarodnih inštitucij) o stanju celine ter delovanju humanitarnih in razvojnih pomoči. Le-te in upravljanje temnopoltnih voditeljev držav Afrike, korupcija in socialistični sistem, so pod ostro kritiko potopisca. Prisotno je tudi avtorjevo poročanje o projektih (s povzemanjem pričevanja) ter kritika evropskega medijskega poročanja o uspešnosti razvojnih projektov. A avtor o lastnem pisanju piše:

Toda sedaj, ko vse to končno in zares spravljam na papir in okoli mene tudi v resnici leži kupi knjig, dnevnikov in izpiskov, pa v vseh tistih dobrih namenih nenadoma ne vidim več pravega smisla.... Zakaj ne bi raje doživljali skozi te moje oči? **Knjige, izpiski in dnevniki ležijo tako nedotaknjeni** na mizi in kot sem vedno doslej, **pišem tudi tokrat iz glave**. Toda preveč vsega je v njej – Afrike vsaj! In v tem je največja težava. (1990, 333)

Tabela 8.7: Raznolikost prakse in načinov pisanja ter pripovedovanja pri treh potopisih

<u>Šeruga</u>	<u>Porle</u>	<u>Križnar</u>
Povzemalec pogovorov (z belimi uslužbenci, podjetniki ter povzetki interakcij predvsem z mladimi domačini)	Zapisovalka dialogov (z domačini) Pripovedovalka zgodb navad in običajev iz vsakdanjega življenja;	Zapisovalec dialogov, stališč in izjav (domačinov različnih pripadnosti in pozicij)
Napovedovalec drugačnega védenja		Pripovedovalec – povzemalec pisanj o preteklem življenju Nub
Razlagalec s povzemanjem statističnih podatkov	Razlagalka vsakdanjih praks domačinov in razlik do naših praks	Razlagalec (preteklosti) s povzemanjem (pisanja predhodnih potnikov)
Komentator (povzetih izjav in stališč domačinov) in nasprotovanje	Komentatorka (obstoječih razlag in védenj) skozi primere in zgodbe ter razlago nastankov	Komentator (izjav in stališč arabiziranih – prevzete identitete Arabcev in bele polti skozi dialoge)
Poročevalec: (stanje projekta)	Refleksije in razmišljanja	Informator – poročevalec (stanje v taboriščih miru; poraba pripeljane humanitarne in pomoči v Nubske gore ter načrt porabe denarne pomoči)
Kritik (smiselnost mednarodnih humanitarnih praks in projektov razvoja)		Kritik (načina organiziranosti mednarodnih humanitarnih praks)
Samopromotor		Akter (predlagatelj drugačne prakse)

Pojavlja se tudi pozicija, ki je v drugih dveh potopisih ne zasledimo, to je zagovarjanje in samopromocija lastnega načina potovanja in komentiranje potovanjem ostalih sopotnikov.

Porletin potopis je, drugače, poln pripovedovanih in razlaganih primerov zgodb ljudi (tudi izjav) in interakcij vsakdanjega življenja. Te so pripovedovane skozi žensko pozicije, katero avtorica tudi samoreflektira. Tako je veliko pripovedovanj, refleksij, razlaganj in vanje vključenih komentarjev življenja in doživljanja žensk, spolnih razmerij. Avtorica skozi zgodbe pojasnjuje ples, spolnost afričanov (v splošnem), afriško vrednotenje družine in potomstva nasproti evropskemu, kot v odgovor stereotipnim apriornim razlagam. Razlaga ozadja domačih evropskih pogledov na omenjene prakse afričanov v splošnem in reflektira pridobitve in opaženo delovanje obstoječih ter apriornih védenj. Osrednje mesto zgodbe potopisa ima pripovedovanje o politični spremembi obiskane dežele ter družbeni, ki ji sledi. Ter obstoju, vzponu in spreminjanju vrednot.

Rdeča nit tretjega, sicer izredno kompleksnega potopisa, je sprememba pri Nubah, in sicer genocid in medijska izoliranost Nub. Skozi povzemanje in citiranje preteklih

obiskovalcev je povzeta preteklost Nub, lastno preteklo potovanje k Nubam in doživljanje ter pripovedna sedanost, to je vojno stanje Nubskih gora in genocid. O teh Križnar kot priča poroča tako iz strani pod nadzorom vladne vojske kot iz področja pod upornimi Nubami. Poleg pripovedovanja, informiranja in poročanja, je prisotna tudi akterska pozicija potopisca. Najdemo jo v zapisu in povzemanju pisma slovenskemu Unicefu, v katerem informira in poroča o lastnem prepričanju kot priče o genocidu (glej zgornje podpoglavje: pozicije popisanega potovanja). Predlagana je sprememba obstoječih praks in delovanja slovenskega Unicefa pri pomoči Nubam, tudi ob navajanju v Nubskih gorah delujoče nemške humanitarne organizacije »German emergency doctors«. Na koncu potopisa je tudi informativni sestavek o spremembah ter odzivih in neodzivih – k spremembam in reagiranju – pozvanih (mednarodnih in slovenskih) inštitucij.

8.4.1.3 Primer meja in vojaških kontrol v treh potopisih

Kako zasedba pozicij omogoča govor o podobnih tematikah skozi določene diskurze ter kako se posledično konstruira različna védenja o Drugem na podlagi podobnih dogodkov, izpostavljam na primeru govora o zapletih na mejah, carinah ter vojaških točkah.

Izjava Šerugovega potopisa:

Bili so bogovi in lopovi in z njimi se je začela najina **avantura v breznu afriškega 20. stoletja**. Ponavljala se je vedno znova in skorajda na vsaki meji zahodne in centralne Afrike: »Cadeau, monsieur, nobenega darila da nimate zame? No no, da vidimo, kaj vse imate prijaviti, ho ho...« Začuda nikoli **nisva imela težav na zahodu in jugu celine, v nekdanjih angleških kolonijah**. Le naključje, sreča, ali je razlog kje drugje?... Odpiral sem torbe in mrhovinar je zabijal vanje svoje kremplje. Uslužno sem se smehljaj in si ponavljaj, kako načeloma menda nisem rasist, nič nimam proti črni koži in **tudi doma so me lepo vzgajali, vedno smo imeli v jaslicah tudi kakšnega zamorčka! /.../ Rasist sem!** Kar na meji le še ni bilo povsem jasno, se je do sedaj že kar lepo razvilo. Ko **boste** brali to knjigo, bo to morda celo zadnji modni krik ... takrat bo gotovo smešno prebirati, kako se neki norec v knjigi opravičuje, ker mu gredo zamorci občasno na živce... Res, ne pričakujte od mene preveč! In ko mi je celo nekaj **misijonarjev** v vsem svojem svetništvu priznalo, da tudi oni sami mnogokrat občutijo prav isto, sem dojel, da **očitno res ne more biti nič narobe s tem čustvom** [sovraštvo]. (1990, 290–295)

Šeruga zgornji citat, s katerim popisuje dogodke in kritizira prakse na mejah afriških držav, piše iz kombinacije pozicij. V daljših literarnih oblikah potopisov je pogosta značilnost refleksija lastne pozicije. Na tem mestu opazujem, kaj in kako je reflektirano. Šeruga v zgornjem odseku začne iz pozicije jeznega kritika ter ocenjevalca ravnanj v

relaciji na kolonizatorja ter preide v pozicijo rasista – *rasist sem!* – katero razlaga. Pozicijo poveže s čustvom sovraštva skozi refleksijo pozicije rasista Šeruga pride do zaključka, do upravičevanja oziroma oznake naravnosti omenjene pozicije, saj s sovraštvom glede na pričevanje misijonarja, »subjekta-za-katerega se predpostavi-dave« (Šterk 2000, 329), »ne more biti ni nič narobe«. Samoobtoževanje in zapisano misijonarjevo stališče postaneta alibi za trditve in izjave tudi v nadaljevanju (komentiranje poročanj o apartheidu Južnoafriške republike in njegovo opravičevanje nasproti soproginim novinarskim praksam in argumentom).

Omenjene pozicije pa omejijo, kaj je o objektu, katerega se posledično formira, mogoče povedati. Z utrditvijo pozicije govora se govori iz ustrežajočega diskurza oziroma diskurzov, katere se posledično tudi utrjuje. Uporabljen diskurz loči prakse angleških ter francoskih kolonizatorjev in kolonizatorje postavlja v ospredje, hkrati pa ločuje glede na belo in črno kožo. Skozi izjavo angleška nasproti francoski praksi (vzgoja) ter črna koža (geografija) postanejo determinatorji obnašanja. Skozi omenjen diskurz je domačin na meji (Drugi) formiran kot človek »črne kože« in »zamorec«, delujoč kot »bog in lopov« ter »mrhovinar«. Je eksotičen, kot je v »jaslicah« eksotičen – nekakšna izjema od običajnega, normalnega – »zamorček«.

V Porletinem potopisu po dogodkih na vojaški kontroli beremo reakcijo sopotnika na ravnanje oficirja vojaške kontrole in (v nadaljevanju) Sonjino reakcijo:

»This Man is a Bad Man. He wanted Money.« Starejši je prikimal. »V Sankarejevih časih bi bil v zaporu,« je branil čast svoje poštene domovine. A se ni pomiril: »We Africans are bad, bad, bad people. Everyone wants Money! Money, Money, Money.«

»Iz lastnih izkušenj vem, da **se je pogosto pametno in pravično pridušati nad lastno deželo**, tudi če po njej kdaj pa kdaj pljuneš brez pravega razloga, ji prej koristi kakor škodi, toda **drugi tvoje domovine ne smejo žaliti mimogrede** ali samo zato, ker se jim je pač zahotelo. Nehote in čeprav je v njihovih besedah zvrhan koš resnice, razžalijo tudi tebe, ki imaš svojo domovino vendarle rad in si želiš, da bi bila boljša, kakor je.... »Zoprni človek. V Burkini se mi kaj podobnega še ni zgodilo. Sicer pa je dobil cigarete. **V mojih krajih barabe ne kradejo cigaret, temveč tobačne tovarne.**« (2007, 117–118)

Ter naprej v potopisu:

Vsi moški, ki sem jim imela priložnost izraziti svoje spoštovanje in naklonjenost med svojim večernim letom skozi Po, so bili v uniformah in **pametni**. Večkrat ko sem jim namreč povedala, **da ne razumem francosko** in zato nimam pojma, da mi počasi in prijazno dopovedujejo, kako ne morem naprej v Gano, ker je meja zaprta, bolj so **razumeli**, da moram tja **iz nerazumljivega razloga** dospeti še nocoj.... Do tistega dne... nisem vedela, da **lahko ženske največ dosežemo takrat, ko se prenavajamo, da smo bolj neboljane**, kot smo v resnici... Potni list so mi možje

torej naglo potiskali s potrebnimi žigi...; pred vojaškimi zapornicami pa me prav tako niso prav dolgo zadrževali, preden so mi nasmejani namignili, naj se hitro izmuznem dalje proti svojemu nejasnemu cilju. (2007, 127–128)

Kot v prvem primeru, je tudi v drugem potopisu prvotna tematika zahteva po podkupnini. Tokrat komentator ni zgolj pisec potopisa, Sonja Porle, temveč tudi sopotnika. Sonja Porle je v poziciji štoparke. Izpostavljena pozicija avtorice je pozicija tujke v obiskani deželi, katera je tudi reflektirana. Izjava, da ni pametno niti pravično žaliti domovine Drugega, je obrnjena in omogoča identifikacijo (tudi Šerugino izjavljanje omogoča identifikacijo). Tovrstna refleksija lastne pozicije ter način izjavljanja spodbija Kristevino trditev o, v potopisih vselej prisotni, postavitvi obiskanega domačina na mesto tujca (glej Kristeva v Galasiński in Javorski 2003, 140), katero omenjam v teoretičnem delu. Zahteva po podkupnini je v deželi, osamosvojeni izpod bivšega francoskega kolonizatorja, s strani domačinov kritizirano kot odklon od željenega in že obstoječega stanja. Kraja (podkupnina) pa je z relacijo s krajami »pri nas« postavljena znotraj širše dimenzije.

Če izjava Šerugovega odlomka (ter nadalje skozi potopis) ločuje med francosko ter angleško vzgojo in – ob naravnosti sovraštva – pojmuje rasistični diskurz za sprejemljiv, izjava Porletove ne ločuje, ampak izpostavlja povsem nasprotni in alternativni diskurz, pametno in pravično ravnanje nasproti žaljenju.

V nadaljnjem govoru o dogodkih na meji in carinah je prehod na pozicijo ženske popotnice, z omembo strategije ženske kot »nebogljene« popotnice. Diskurz iz prvega odlomka Porletinega potopisa se ohranja, »spoštovanje« in »naklonjenost« je njegov izpostavljen moto.

Kako smo ju skupaj z dvema velikima škatlama knjig, zvezkov, svinčnikov in radirk na Brniku spravili v letalo in mimo carine na nairobijskem letališču in skozi vse »nadzorne točke« po deželi čez severno Kenijo, je dolga zgodba, ki **ne dovoljuje razlaganja**. Pa čeprav bi to izkušnjo iz srca rad delil z **vsemi malodušnimi in ravnodušnimi**, ki so prepričani, da ta svet ni nič več kot preizkušnja, kdo bo šel v nebesa in kdo v pekel ali poligon, na katerem večje ribe žrejo manjše ribe in gre samo za to, kdo bo koga čim bolj izkoristil v svojo korist. »Dva človeka gledata skozi rešetke: **eden bo videl blato, drugi zvezde,**« je komentirala Barbara. (Križnar 1999, 182–183)

Tretji, **Križnarjev potopis**, o praksah na mejah v zgornjem odstavku – kateri sicer ne predstavlja edinega mesta ter diskurza govora o mejah – govori iz nove pozicije, pozicije (uspešnega) organizatorja humanitarne pomoči. Iz te pozicije je predvsem posredovana kritična refleksija dveh perspektiv splošnega pogleda. Podrobnosti strategije in izvedbe prenosa humanitarne pomoči preko meja niso popisane. Tomo

Križnar s tem, ko jo omeni, a je ne opiše, izpostavi, da ta *dolga zgodba* na tem mestu ni relevantna oziroma ključna.

Iz vidika izjavljanja je pri vseh treh potopisih opazna specifika naslavljanja bralca. Bralcu se ob sledenju argumentom izjav, s katerimi se lahko identificira, vsakokratni – sicer diametralno nasprotni – diskurzi (oziroma védenje) kažejo kot verjetni.

8.4.2 REFLEKTIRANE TEMATIKE »DOMAČEGA« IN »GLOBALNEGA«

V potopisih najdemo veliko izjav na relacijah »Drugi« – »mi«, oziroma prehode iz popisane Drugega na »naše« ali drugače: domače, poznano in uveljavljeno. Izjave, v katerih je moč razbrati kritično ost, usmerjeno v različne obstoječe prakse, relacijo izrazijo bolj ali manj izrecno:

»A nisem pomislila, in tudi zdaj ne trdim, da so **ljudje iz tistega konca sveta** drugačni ali boljši od **nas**. Pomislila pa sem, priznam, da **je tisti, ki se zaveda** svoje krhke nebogljenosti v veselju časa ter prostora, razumnejši in pokončnejši človek.«(Porle 2007, 92)

»Nube **niso nikoli razvili** države in kompliciranih birokratskih inštitucij **in tudi ne** nobene duhovne hierarhije. **Namesto pod** samodržci so se zbirali okoli vaških modrijanov, ki so skrbeli za mir, zdravili bolne in delali dež.« (Križnar 1999, 9)

»Naslednji dan sva bila z Romano ponovno na poti, cesta pod nama je bila še vedno polna lukenj in pokrajina in vasi na obeh straneh so bile uboge, **revne, afriške, socialistične**. Res, Častiti Kinana, le zakaj neki bi šli študirat v Kanado, **kjer živijo le v kruti sedanjosti**.« (Šeruga 1990, 414)

Pri drugem raziskovalnem vprašanju sem si zadala za cilj najti tematike – in znotraj njih diskurze in védenje – ki so bili v takratnem obdobju za potopisce toliko pomembni ali problematični, da so o njih pisali ali jih omenjali. In so jim – skozi refleksijo, kritično obravnavo ali problematizacijo – v potopisu namenili precej prostora.

Najdene izjave, ki reflektirajo lastno, domače in globalno védenje ter prakse (tudi globalne), sem za potrebe primerjalne analize umestila v široke kategorije³⁷. Rezultati – teme refleksij in parafrazirane izjave – so tako umeščeni v 15 kategorij. Za občutek načina pisanja in raven kritičnosti pa so ponazorjeni tudi s citati iz potopisov.

Glede umeščanja izjav potopisov v kategorije naj omenim, da le-te vzpostavljajo veliko relacij z ostalimi tematikami. Umestitve tako velja razumeti zelo ohlapno, glede na ključno kritično ost. Umestitev sem tako v veliko primerih izvedla glede na oceno oziroma pri temah refleksije in izjavah poudarila relacije.

---

³⁷ Zaradi prostorske omejenosti diplomske naloge bom ključne kritično reflektirane tematike in teme zgolj izpostavila in navedla nekatere povednejše izjave potopisov.

Rezultati³⁸ skozi izjave reflektiranih tem so sledeči:

A. EVROPSKO VÉDENJE, DELOVANJE in STANJE:

Tabela 8.8: Križnarjeve refleksije evropskega védenja, delovanja in stanja in izjave

Križnar
Evropsko vérovanje v razum in izgubljenost duhovnega sveta
Evropski pogled na sproščeno obnašanje; odsotnost plesa; odsotnost izražanja čustev; egoizem
Posledična prisotnost bolezní, ravnodušje, malodušje, samomor posledica zgornjega
Dualizem <i>civilizirani in omikani – primitivni</i>

Enkrat... mi je bilo dovolj. Fungor, kot sem ga videl prvi dan in tudi še drugi dan, se mi je podrl. Nič lepega nisem bil sposoben najti. Okrog sebe sem videl samo še **obupno revščino**. Arabski islamski svet se vendarle postavlja z nekimi vrednotami, gostoljuben je, vitalen in živ in inspiriran. Tíle nimajo nobenih šans. Njihov **svet je mimo**. Vse, kar so imeli, so **izgubili. Čas jih bo pogoltnil**. Kar so znali, lahko najdeš samo še v knjigah. Ko se ti bo spet uprla Evropa, pojdi v knjižnico in glej Riefenstahlovo in Farisa. Iz tegale ne bo nobenega novega življenja. Opravili so svoje. Pusti jih umreti, kot jih pušča umreti ves pametni svet. **Zgrozil sem se, da gledam z istimi očmi kot večina Arabcev in zahodnjakov**, a si nisem mogel pomagati. Vedel sem: takoj moram proč. (Križnar 1999, 128–129)

»Nubam denar ne pomeni dosti... Tudi zato [rokoborbe in (ljubezenski) ples] so Nube tako zdravi in živahni... Povišan pritisk, bolezni ožilja in srca, sladkorna in druge težave urbanega egoizma so jim tuje. Prav tako ravnodušje, malodušje in samomor.« (Križnar 1999, 28)

»Tako, kot sem se med Nubami kar naprej smejal, sem se tudi kar naprej jokal. Z Nubami sem počel marsikaj, **kar si med evropskimi plemeni ne upam početi**, saj bi me za **tako sproščeno obnašanje** tisti, ki si še naprej prizadevajo izpolniti sanje, ki propadejo z vsakim novim Aleksandrom, Napoleonom, Hitlerjem ali Stalinom, mimogrede utegnili dojeti kot **preveč čustvenega in nesposobnega za življenje**.« (Križnar 1999, 226)

B. VÉDENJE O AFRIKI:

Na obrazih poslušalcev se niso zarisala velika čustva. Moje besede očitno niso nikogar **niti začudile** niti se niso **nikomur zdele napihnjene**... prijetna slutnja, da poslušalci vse, kar sem povedala, vsaj v obrisih poznajo že od prej in da je bila moja bojazen pred morebitnimi vprašanji o kačah klopotačah ali katerihsižebodi afriških zvereh in o **siromaštvu plemenske omejenosti** neupravičena ter **samo plod preteklih izkušenj**. In res me ni nihče pobaral o **širokosrčnih**

³⁸ Rezultate sem predhodno želela umestiti v skupini reflektiranja lokalnega in globalnega, a sem ob njunem prepletanju v izjavah to misel opustila.

spolnih navadah temnopoltih ljudi in takoj zatem pripomnil še nekaj o **aidsu**.... Da bom v nemoči **prisiljena poenostavljati in posploševati** »predlivingstonsko« **zgodovino** Črne Afrike, ali brez povezave s čimerkoli omenjati vojne med Asanti in Angleži ter staroveško gansko cesarstvo, ki je v resnici stalo tri tisoč milj od današnje Gane. Bilo je povsem drugače, kakor je bilo kdajkoli poprej, kadar sem doma spregovorila o Afriki. Saj v trenutku, ko sem rekla, da v Afriki ljudje zvečine prav lepo in srečno živijo, ni **nihče omaleževalno** pogledal v tla ali me **obtožil, da flancam** in izvijam iz trte. (Porle 2007, 98–99)

»In vse bolj jasno mi postaja, da **bo** ta Afrika v marsičem le **drugačna** od tiste, ki smo jo mnogi **poznali doslej**. Afrika je le redkokdaj še celina eksotičnih Tarzanovih pragozdov, ponosnih plemen in nikoli uresničenih **sanj iz našega otroštva**. Še manj pa **je**, žal, celina prihodnosti iz katerega **plehkkih političnih referatov neuvrščenosti!**« (Šeruga 1990, 295)

Tabela 8.9: Šeruga o védenju o Afriki in Sonjine refleksije apriorizma ter (ne)verjetja

Šeruga	Porle
Reprezentacije in védenje: - otroške – vpliv medijev (filmov, pravljič) - »gibanje neuvrščenih« - domačega časopisja (cenzura)	Apriorizem: - o rodnosti in spolnosti - plesu - turist v Afriki (odvrčanje)
	Viri apriorizma: - filmske reprezentacije; srednješolsko izobraževanje (zgodovina, ipd.)
	Verjetno in neverjetno; prakse in strategije reakcij na ob »neverjetju« povedanega izkustva

C. RASIZEM:

Tabela 8.10: Šeruga in Križnar o praksah ločenega življenja in rasizmu

Šeruga	Križnar
Zakaj prakse ločenega življenja: primerjava Jugoslavija – Afrika (apartheid); občutki sovraštva so naravni	Kolektivni strah kot vir rasizma v vsakdanjem življenju Znanstveni rasizem in sodobni rasizem

»Morda smo beli moški res tako izrazito rasistični prav zaradi kompleksa, da imamo manjšega oziroma, da smo bukovi in železni,..., da smo izgubili naravni občutek za gib, kot ga imajo črnici. Ni ga hujšega kolektivnega strahu od tega, da nas bodo naše žene v konkurenčnem boju zaradi prestiža s črnimi izdale in se nam bodo otroci obarvali in bo naša bela rasa izumrla.« (Križnar 1999, 18)

D. KOLONIZACIJA, DEKOLONIZACIJA:

Tabela 8.11: Raznolikost kritičnih refleksij kolonizacije in dekolonizacije

Šeruga	Porle	Križnar
Dejstvo kolonializma; neobstoj neokolonializma, zgolj nesposobni voditelji	Obstoj termina revna država od določitve meja (osamosvojitve) naprej	Politične prakse in delovanje so reakcija na kolonialne in misijonarske prakse
Državni udari, korupcija in socialistični sistemi	Neokolonializem: ekonomska odvisnost in druginja	

E. POLITIČNE PRAKSE IN SPREMEMBE:

Tabela 8.12: Refleksije političnih praks in sprememb

Šeruga	Porle	Križnar
Vladavina črncev nasproti belcev	Pojmovanje revolucije in revolucionarjev; refleksija (samoumevnost) razkošja – skromnost političnega/državniškega; primerjava Burkine Faso (preteklost) s svetovnimi praksami	Lokalno žarišče (genocid nad Nubami) je posledica globalnih sil in vmešavanj
Socializem doma in v Afriki (Gibanje neuvrščenih)	Spremembe dojemanj preteklih socialističnih voditeljev skozi čas	Elite, način vojskovanja, žrtve; zmagovanje brezčutnih

Burkincem je **beseda revolucija** pomenila nekaj povsem drugačnega kot **nam**. Iz nje še zadišalo ni po krvi. V najrevnejši državi na svetu je čez nekaj noči pogorela korupcija./.../ Bil je [Thomas Sankara] junak. Junaki pa so nevarni. **Neokolonialni** gospodarji so se ustrašili, da je v trohnečem gozdu afriške politike zraslo zdravo drevo, ki pod svojo senco ni želelo skriti njihovega zahrbtnega siromašenja Afričanov. Milijonom Afričanom je razburil domišljijo. Afriški politiki so se pričeli nerodno presedati na svojih majavih prestolih. Cel svet je videl, da se lahko vsakdo odpove nepotrebnemu razkošju,..., da revolucija le ne poje vseh svojih sinov, da lahko vsak človek, celo politik, ravna pošteno in ponosno, če le sam hoče. (Porle 2007, 42–44)

F. MISIJONARJI: PRAKSE, VÉDENJE:

Tabela 8.13: Trije potopisci o praksah in vlogah misijonarjev

Šeruga	Porle	Križnar
Pozitivna vloga misijonarjev (navajanje na delo; poučevanje in napredek)	Védenje o Afričanih	Spolne zlorabe (Pol)pretekle prakse: prakse oblačenja, sodelovanje pri vsiljevanju razvoja

»Kaj podobnega se mi v življenju še ni pripetilo. Ustavili sta mi sveti sestri. Ko sem sedla v njuno prostorno in snažno terensko vozilo, sem se počutila, kakor da bi vstopila v neresničnost starega črno-belega kolonialnega filma o krivih ter ravnih poteh, ki jih ubira afriški živelj.« (Porle 2007, 68)

»Ne samo Arabci, vsi vi Ramboti jih izkoriščate! Si se vprašal, zakaj v misijonu ni več katoliških očetov? A ti povem? Ker so zlorabljali dečke! To sem odkril [Roberto –

sodelavec humanitarne German emergency doctors], ko mi je eden od njih dal film, da sem ga razvil v Nairobiu.« (Križnar 1999, 216)

G. KONTRACENCIJA:

Tabela 8.14: Stališče o kontracepciji Šerugovega potopisa

Šeruga:

Kontracepcijske tablete: *ubijalske*

H. PRAKSE OBLAČENJA:

Tabela 8.15: Križnar in Šeruga o praksah oblačenja

Križnar	Šeruga
Tegobe ob praksah oblačenja; nagost je bila v izogib le-tem	(Pozitivna) vloga
Moda in odvisnost	misijonarjev: zbiranje
Vsiljevanje le-te je skupna točka krščanstvu in islamu	rabljenih oblek

Sam pa sem premišljeval, koliko težav so vendar prinesle zahteve po oblačenju in bolj kot kdaj prej razumel, zakaj Kauniarčani niso razvili omike nošenja oblek./.../ In za povrh: moda, moda kar naprej zahteva menjavo cunj, pa četudi so še obstojne. Če se prepustiš oblačiteljskim manipulacijam, te dobi v roke svetovna ekonomija in si fuč: postaneš suženj, nisi več neodvisen, tvoje mišljenje in čutenje in dojemanje kroje drugi. (Križnar 1999, 116)

I. MODERNIZACIJA:

Tabela 8.16: Porle in Križnar o nekaterih temah modernizacije

Porle	Križnar
Urbanizacija kot detradicionalizacija	Tip in razvoj inštitucij: birokratske, zaprte (sodišča); prvi najdeni zapisi so popisi sužnjev
	Uniformiranje skozi šolanje in izgon ustvarjalnosti

Povsod po svetu – v preteklost zaverovani Afriki pa še prav posebej – **se pričnejo mlada mesta, ki ne rasejo iz korenin izročila prednikov, podirati**, še preden so dokončno zgrajena ali pa se, čeprav mukoma in krčevito, razraščajo preneglo in brez prave mere dobrega okusa. In čeprav se zdi, da so napredovala, so v resnici nazadovala, saj so med svojim hitenjem v prihodnost morala nadoknaditi in si izmisliti neobstoječo preteklost. (Porle 2007, 120)

J. DISKURZ RAZVOJA IN NAPREDKA

Poznata Združene narode, a? Poznata vse njihove humane akcije pomoči, reševanja življenj, napredka v svetu? ... ljudje so v tem poslu le še zaradi denarja,... vsem je figo mar, kaj se v resnici dogaja z reveži, kaj z Afriko in kaj s svetom.... V New Yorku, Rimu, v Ženevi imajo denar, ki ga morajo zapraviti, razumeta – MORAJO! To je denar za pomoč tretjemu svetu, in če ta pomoč ne bi bila potrebna, bi si jo morali enostavno izmisliti. S tem opravičujejo svoj obstoj in s

tem navsezadnje čuvajo svoje službe in svoje riti. [povzemanje Daniela Stilesa, svobodnega novinarja in bivšega uslužbenca Združenih narodov] (Šeruga 1990, 363–364)

»Goloto teh ljudi sem [Wilfred Thesiger – veliki angleški vojskovodja, fotograf in pisatelj in prijatelj afriških staroselcev v knjigi *The life of my choice*] zelo hitro sprejel kot nekaj popolnoma naravnega in nisem več premišljeval o njej, razen v obžalovanju, da je krščanstvo s svojimi koreninami v judaizmu tako posplošeno **izenačilo nagoto s sramoto in celo grehom**... V njih vaseh sem zaznal, da so zadovoljni z načinom življenja, ki so ga živeli njihovi očetje, in da iz zunanjega sveta ne potrebujejo ničesar. Žalostilo me je, da so **v zasledovanju ekonomskega in kmetijskega razvoja prisiljeni** gojiti bombaž. Kolonialni uradniki so mi trdili, da **v njihovo dobro**, vseeno si nisem mogel pomagati, da me pogled na njihove bombažne predilnice v gorah ne bi spravil v depresijo...« (v Križnar 1999, 116–117)

Tabela 8.17: Kritičnosti do diskurzov razvoja in napredka

Šeruga	Porle	Križnar
Tradicija (plemenski starci in tradicionalne navade; vraževerno) so ovira napredku (poučevanje misijonarjev)	Pojmovanje bogastvo – revščina dežele	Prevzem koncepta diskurza razvoja in napredka skupaj z dualizmom civilizirano – primitivno; pripisovanje krivde »primitivnim« za nerazvoj
Pripravljenost belcev pomagati z razvojnimi projekti in ugodnimi krediti; a neuspešnost (nesmiselnost) razvojnih projektov; vzroki		Kolonialno vsiljevanje ekonomskega in kmetijskega razvoja Nubam; sopomoč misijonarjev

K. REVŠČINA³⁹:

Tabela 8.18: Refleksija revščine: Šeruga o vzrokih – Porle o konceptu in stigmati

Šeruga	Porle
je posledica nedela; relacija Afrika – sever in jug Evrope in Jugoslavije	Statistika: uvedba pojma revna država ob dekolonizaciji; uvoz zgoj iz države bivšega kolonizatorja (neokolonializem) in draginja Stigma revščine

»Toda pri nas, na severu dežele... vse bolj prihajamo do tega, da smo bogatejši od juga menda enostavno zato, ker več delamo. In revnejši od severa... In sever vse teže daje nam in mi dajemo vse teže naprej, jugu. Ljudje pravijo, da je to metanje denarja stran. Naj delajo, pravijo, delo je najboljšo zdravilo za revščino.« (Šeruga 1990, 357)

»Odkar obstajata, ujeti v državne meje geometričnih črt, ki so jih po polpuščavski zemlji zarisali kolonizatorji Francozi, Mali in Burkina Faso spadata med deset

³⁹ Revščino kot kategorijo izpostavljam ločeno. Smatramo, da je pomembna relacija védenja o revščini z razvojnim diskurzom. Velja namreč, da je razvojni diskurz oblikoval védenje o revščini v sklopu lastnih terminov (glej Escobar v Ilc 2006, 92). Koncipiranje revščine se zdi pomemben koncept razvojnega diskurza, ob njegovi »shemi razviti – nerazviti«. (Bezjak 2005, 17)

najrevnejših držav na svetu. Obe po siromaštvu in pomanjkanju skorajda slovita.«
(Porle, 2007, 19)

»Njihov smeh, pravi neka ameriška pisateljica, ni beg pred revščino, temveč beg pred sramoto revščine....« (Porle 2007, 136–137)

L. HUMANITARNE PRAKSE:

Tabela 8.19: Kritična Šerugova in Križnarjeva obravnava humanitarnih praks

Šeruga	Križnar
(Ne)smiselnost humanitarnih pomoči Afriki	Posledice organiziranosti in načina delovanja praks mednarodnih človekoljubnih organizacij (Unicef) oziroma mednarodnega World food programa za najbolj ogrožene; posredna pomoč pri genocidu Humanitarizem je postal del svetovne ekonomije Kritika delovanja slovenskega Unicefa (ni v skladu z deklaracijo in načeli) in poziv k spremembi Humanitarna pomoč in elite

Dve leti sem bil v Etiopiji, mi govori gostitelj. Kot zdravnik – to je bil v bistvu moj osnovni poklic – in... verjemite, včasih sem se počutil krivega, ker pomagam tem ljudem!

Nisem razumel.

/.../ misijonar... Le doma, če grem morda na dopust pozimi, pticam nikoli več ne nastavljam hrane. Nima se smisla boriti proti naravi in proti Bogu. Afrika me je tega naučila. (Šeruga 1990, 368–370)

M. DOJEMANJE NARAVE IN EKOLOGIJA:

Tabela 8.20: Križnar in Porle o človeškem dojemanju narave in živali in ekologiji

Porle	Križnar
Dojemanje narave in živali Primerjava slovenskega in afriškega dojemanja dreves in praks: čaščenje – ovira	Odnos do in dojemanje živali; človeško izpostavljanje superiornosti nad živalmi; Ravnanje z živalmi in vera: primerjava islamskega in krščanskega odnosa
Ekologija Odgovornost severa za segrevanje zraka in širjenje puščave ter oteževanje življenja domačinom	
Potreba po spametovanju in prevzemu odgovornosti za dejanja; religiozne razlage ne smejo biti izgovor	
	Naravno in eko-umetno

Vprašal sem ga, kakšen odnos med človekom in živaljo priporoča Koran.

[oficir:]'Koran pravi, da si ljudje in živali delimo prostor na zemlji, zato je dobro živeti v sožitju in harmoniji.'

Priznal sem, da tega nisem vedel in da je tak odnos drugačen kot v Svetem pismu, po katerem smo ljudje določeni za gospodarje vsega, kar leta, hodi in plava. (Križnar 1999, 83)

»Od pajkov smo pobrali pletenje in vezenje, od lastovic arhitekturo, od vrabcev petje, od labodov eleganco. Absurdno se je bahati s človeško superiornostjo, ko so v

najpomembnejših zadevah v resnici živali naši učitelji in ne mi, ljudje, njihovi. Kdo je že rekel to? Stari Demokrit v drugem stoletju pred Kristusom.« (Križnar 1999, 98–99)

...se sprijaznimo in bodimo veseli, ker je prav **Afrika kontinent naše prihodnosti**. Kaj ni logično, sem hitela, da se bo človek tam, kjer je prvič shodil po človeško, tudi prvič zravnal v zares pokončno držo ter priznal svojo nepomembnost? **Nebogljenost**.... »Morda je bolje, če rečem, da si bo priznal, kako povsem **enakopraven je z ostalimi oblikami življenja** na zemlji in ni zanj ter za njegove zmote prihranjena nobena posebna božja milost, ki mu bo dovolila preživeti. Je že tako, da bomo preživeli samo, če se bomo **strenili in spametovali**. (Porle 2007, 98)

N. POTROŠNIŠTVO IN POTROŠNE PRAKSE:

Tabela 8.21: Porle in Križnar o potrošništvu in potrošnih praksah

Porle	Križnar
Filmske reprezentacije, identitete ter potrošništvo	Razumno védenje, materialno in potrošništvo; izgubljenost duhovnega sveta; prisotnost umetnega in okolju neprijaznega;

»Nube ne časte potrošnih bogov, ampak so, podobno kot redki ostanki drugih najstarejših preživelih naravnih ljudstev na planetu, prej zazrti v duhovni svet, ki smo ga potomci grško-židovske omike že zdavnaj pozabili in izgubili.« (Križnar 1999, 7)

O. PRAKSA POTNIŠTVA IN PISANJA:

Tabela 8.22: Refleksije (lastnega) potništva (turizma) in pisanja

Šeruga	Porle	Križnar
Potništvo – turizem:		
Odnos turistov in bivših sopotnikov do potovanja; neizkušnost	Identiteta turistov: ne želijo biti poimenovani »turist« Pozicija turista: je v tranzitu in tujec v relaciji do domačinov Potovanje je predvsem prijetna potrata časa	Koristni turizem
Praksa pisanja potopisca:		
Popotnikov spomin; neprevedljivost ali nezmožnost ubesedenja nekaterih doživetij		

Vseh najdenih izjav ne dajejo avtorji potopisov. Nekatere v analizo vključene izjave predstavljajo povzete in citirane trditve. Tovrstne – vključene in nenasprotovane – izjave, katere avtorji vključijo v lastno zgodbo in pripoved, izjavljajo zelo različni pripadniki lokalne ali globalne skupnosti. Na tem mestu lahko omenimo povezavo vključitev tovrstnih izjav z (v teoriji obravnavanim) vidikom verjetja: skozi tovrstne vključene izjave lahko opazujemo, kateremu Drugemu se v potopisih verjame in komu

ne. Ter omenimo, kdo v potopisih »ima avtoriteto« oziroma kateri Drugi je »subjekt-zakatega se predpostavi-da-ve«.⁴⁰ (Šterk 2000, 329)

Pri analiziranih potopisih je pri tem opazna predvsem ločnica med prvim in drugima dvema potopisoma. Za razliko od slednjih dveh, v prvem potopisu med najdenimi – do lastnega in globalnega kritičnimi – izjavami temnopoltega domačina ne najdemo. Povzete izjave brez izjeme vedno izjavljajo belopolti prebivalci ali prišleki: misijonarji (tudi slovenski) in misijonarke, beli priseljeni domačini, tuji organizatorji humanitarne pomoči, evropski podjetniki, sedanji in bivši sodelavci mednarodnih organizacij, zahodni novinarji. V prvem potopisu se, bi lahko rekli, pripadniku druge rase ne verjame, kar se zdi skladno z avtorjevo izjavo: »Vem sicer, da ne razumem Afrike in da je še lep čas ne bom«. (Šeruga 1990, 357) V potopisu Sonje Porle izjave v veliki večini pripadajo avtorici, pogosto kot razlage ob povzetih dialogih z domačini, izjavljajo jih tudi le-ti. V tem potopisu gre za povzemanje: izkušnje nemške turistke, ameriške pisateljice. Najdene izjave tretjega potopisa pa – poleg skozi dialog povzetih izjav arheologa ter prostovoljcev nemške humanitarne organizacije zdravnikov in citiranih ali povzetih izjav starejšega slovenskega potopisca ter iz časov kolonializma pisanega dnevnika angleškega vojskovodje – v precejšnji meri prispevajo domačini. To so: Nube različnih okupacij in pozicij (domačini, izobraženci, katehet) in obeh strani: tako uporni kot pod kontrolo vladne vojske bodisi pripadniki upornih Nub (vodje uporne vojske) bodisi vojak specialne vojske. Ključno za vse tri potopise je, da vključene izjave – ne glede na to, kdo jih izjavlja – podpirajo in utrjujejo »rdečo nit« temeljne zgodbe in pripovedi.

---

⁴⁰ Šterkova zapiše, da »verjamemo v polju transferja in avtoritete. Pogoj avtoritete, ki konsolidira polje verovanja, torej tudi pogoje vedenja, pa je 'subjekt-zakatega-se-predpostavi-da-ve'. Koliko je čisto zares stvari, ki jih vemo, in koliko tistih, za katere mislimo, da jih vemo, v bistvu pa verjamemo, ker je [le-ta] tako rekel«. (2000, 329)

8.5 SKLEP

Sedaj, več kot pol leta po vrnitvi s poti, skušam v glavi urejati podobe celine in odkriti, kaj je bilo v tem letu afriškega življenja **dovolj pomembno**, da bi to podal tudi na teh nekaj straneh. (Šeruga 1990, 295)

V dveh raziskovalnih vprašanjih sem »dovolj pomembno« treh potopisov skušala zajeti skozi analizo vsebine. A kot osnovo in predmet analize sem, namesto osredotočenja na način formiranja »afriškega« ali stereotipov v potopisih, vzela tiste izjave, ki naslavlajo (reflektirajo) »naše«, »domače«, »evropsko« in »globalno«.

Ob rezultatih drugega raziskovalnega vprašanja, prepoznavi tematik refleksije in kritiziranih praks ter védenj, lahko najprej pritrdimo Veitovim ugotovitvam. V analiziranih potopisih se je pokazala »kritika družbe«. In sicer ne zgolj slovenske – jugoslovanske (kritika socializma v Šerugovem), tudi »evropske« (na primer kritična refleksija evropskega razuma v Križnarjevem potopisu, kritična refleksija samoumevnosti reprezentativnega političnega prestiža v Porletinem potopisu), kot je ugotavljal tudi Veit. V izbranih potopisih je prav tako prisotna kritika »superiornosti« Evrope. Tovrstna kritika je v Križnarjevem potopisu razvidna kot kritika prisotnosti dualizma civilizirano-primitivno in sicer v relaciji z razvojnim diskurzom ter standardom oziroma kvaliteto življenja. V Porletinem potopisu pa na primer lahko preberemo kritiko nepriznavanja Afriki zgodovine, katerega avtorica v intervjuju poveže tudi z obravnavo prebivalcev afriškega kontinenta kot otrok⁴¹. (glej Veit 2000, 57–82)

Če gledamo rezultate reflektiranih izjav primerjave potopisov po »tematikah«, vidimo, da so v vseh treh potopisih obravnavana obstoječa védenja, kolonizacija in dekolonizacija, politične prakse in spremembe, delovanje misijonarjev, diskurz razvoja in napredka ter praksa pisanja in popotništva. A glede na dobljene »pojme« in »propozicije« vidimo, da so obravnavane teme različne in kritične osti namenjene različnim praksam. (Mesec 1998, 101–102) Vidimo na primer, da medtem ko ostala dva

---

⁴¹ Sonja Porle v intervjuju poudari:

Pravzaprav so [Slovinci] pripravljeni verjeti vse, kar se tiče afriškega veselja do življenja, njihove prijaznosti, ljubezni do otrok, glasbe in plesa. Tudi, ko jim pripovedujem o izjemni pozornosti, ki jo Ganci posvečajo osebni higieni in čistoči nasploh, mi zaupajo – čeprav malček manj. Ustavi se pri zgodovini. Te Afričani nimajo in pika. O afriški preteklosti se seveda pogovarjam izključno z izobraženci. Njihov omalovažujoči odnos je žalosten zato, ker bi ravno oni morali vedeti, da če oni sami ne vedo za obstoj nečesa, to še ne pomeni, da tega ni bilo«. Ter v nadaljevanju zapiše: »Le ena me vedno znova spravlja v obup: če kdo reče, da so Afričani veliki otroci. Včasih se zaradi nje tudi na mrtvo spričkam. Pa mi ne bi bilo treba skakati iz kože. Če je otročji človek, ki se pri sedemdesetih počuti koristnega in uživa ob poslušanju reggaeja, in tisti, ki se veseli in zabava, čeprav ga teži tisoč skrbi, potem sem tudi sama rajši otročja kot zrela. (Milharčič Hladnik 1997, 8)

potopisa kritizirata ali navajata do misijonarstva kritične izjave, v Šerugovem potopisu obravnava dejavnosti misijonarjev tako rekoč nikoli ne preide v kritiko. Na nekaterih mestih je izjavljanje malce dvoumno, a védenje in delovanje misijonarjev tako rekoč ni nikoli postavljeno pod vprašanje. Misijonarsko védenje in stališča v tem potopisu predvsem predstavljajo temeljni kamen rdeče niti avtorjevega razmišljanja in pripovedovanja.

Ob pregledu rezultatov najbolj kritično reflektiranih praks (diskurzov) za vsak potopis posebej, vidimo bolj opazne razlike. V potopisu Zvoneta Šeruge – objavljenem leta 1990 – je največ prostora namenjeno kritični refleksiji socialističnega sistema v relaciji s političnimi, ekonomskimi in medijskimi praksami tako v Jugoslaviji, kot v državah Afrike. Obravnava te teme se pojavlja tekom celega potopisa. Posamični poglavji potopisa pa sta namenjeni še dvema temama: praksam mednarodnih razvojnih projektov in relaciji revščina–nedelo. V zvezi s prvo temo je postavljeno vprašanje smiselnosti tovrstnih praks. Obravnavo druge teme pa povzema trditev »delo je najboljše zdravilo za revščino«, pri čemer je postavljena relacija sever–jug (Evrope in Jugoslavije) aplicirana na Afriko. Postavljeno vprašanje smiselnosti humanitarnih in razvojnih pomoči Afriki je v potopisu nadaljevanje in posledično razvijanje te teme. Pisanje potopisa Sonje Porle – objavljenega leta 1997 – večino časa ni tako direktno kot v prvem potopisu. Tukaj se zdi, da gre za kritično refleksijo tematik, virov in načina delovanja apriorizma ob doživetih reakcijah poslušalcev pripovedovanj iz potovanj. Kritična ost je namenjena načinu dekolonizacije in neokolonializmu, v relaciji s prevzemom političnih praks (neskromnost, razkošje, ipd.) ter oblikovanjem in prevzemom koncepta revščine (revna država oziroma najrevnejše države sveta; stigma). Ter tudi različnim temam na relacijah tradicionalno–novo: reflektiran je način urbanizacije, potrošništvo, nadaljnje so reflektirane spremembe vrednot in načina življenja. V omenjeni relaciji je reflektiran tudi odnos do narave in živali ter ekologija z okrcanjem religije. Nekaj prostora pa je namenjeno tudi temam potovanj in pozicij ter identiteti turistov (popotnikov) ter praksi pisanja in delovanju spomina. Če je že Porletin potopis iz vidika raznolikosti reflektiranih tem in praks precej razdrobljen, ta značilnost še v večji meri velja za potopis Toma Križnarja (iz leta 1999). Tukaj najdemo še več povezav in relacij. O kritični refleksiji (s pozivom k delovanju in k spremembam) humanitarnih praks (način delovanja) mednarodno delujočih humanitarnih organizacij ter projektov Združenih narodov bi lahko rekli, da gre za »odsev slabosti« globalnih inštitucij. (Veit 2000, 73) Pod kritiko je obenem tudi slovenska (izpostava) mednarodne humanitarne organizacije. Teme refleksij so tudi prakse oblačenja (moda) ter v relaciji z

njimi pretekla delovanja misijonarjev ter (pretekli in sedanji) napredek in razvoj ob dualizmu civilizirano–primitivno.

Empirična analiza je zajela tudi način pripovedovanja. Foucault je svoj namen analiz povzel kot: »Moj cilj je bil pokazati, iz česa so sestavljene razlike, kako je možno, da ljudje znotraj iste diskurzivne prakse govorijo o različnih objektih, imajo nasprotna mnenja, delajo kontradiktorne izbire.« (v Young 2001, 406) Za prvo raziskovalno vprašanje, ki je skozi diskurzivno analizo skušalo razkriti raznolikosti znotraj kombinacije prakse pisanja in potovanja (o katerem sem govorila v teoretičnem delu), je bil apliciran Foucaultev koncept »razpršenega subjekta« (soobstoj sicer protislovnih pozicij), katerega poveže prav praksa. (Foucault 2001)

Ob omenjenih precejšnjih razlikah v tematikah ter različnih védenjih in praksah, do katerih so bile izjave potopisov kritične, so tudi pozicije subjekta treh potopisov zelo različne. In sicer so zelo različne, kot je bila različna (pisanju predhodna) praksa potovanja avtorjev potopisov in je (bila) raznolika tudi družbena vloga in pozicija potopiscev.

Če omenimo nekatere ključne razlike v »načinu izjavljanja« (Foucault 2001), izhajajoče iz »potopiščevega namena in vnaprej zadane vloge, katero ima v določenih kulturi« – te po Dudi predstavljajo »dominanten tip diskurza«, s katerim se »nadgradi osnovno strukturo potovanja« (1996, 75-7) – lahko izpostavimo predvsem naslednje »pozicije«. Zgodba Šerugovega potopisa je pisana iz vidika nekoliko protislovnega dualizma novinarja – fotografa ter tudi predstavjalca (prikazovalca) lastnih potovanj. Porletin potopis je izražen skozi pozicijo preučevalke vzgoje in objavljalk prispevkov o afriški glasbi in afriških igračah⁴². V Križnarjevem potopisu pa iz pozicij akterja: organizatorja humanitarne pomoči, informatorja in posrednika zapisanega stanja ter samoopredelitev političnega vodstva upornih Nub, predlagatelja in spodbujevalca političnih ukrepov na ravni mednarodnih inštitucij in sprememb na področju slovenskih humanitarnih organizacij.

Opazne so tudi razlike glede nekaterih drugih pozicij. Na primer razlika, ki delno povezuje Šerugov in Križnarjev potopis in je v Porletinem odsotna. To je pozicija

---

⁴² Kot je tudi razvidno iz (knjižnične) baze COBIB, je avtorica v letih pred izdajo svojega potopisnega prvenca objavljala prispevke na tematiko glasbe, vzgoje, potopisne prispevke in pripravila razstavo igrač (Cobiss).

snemalca in fotografa, lahko bi rekli posredovalca vizualnih podob obiskanega Drugega. Pa tudi razlike pri izjavljanju, izhajajoče iz različnih načinov oziroma sredstev potovanja: v Križnarjevem potopisu iz perspektive kolesarja, Porletinem iz štoparske in Šerugovem iz perspektive potnika z motorjem, s sopotnico.

Ob pojavitvah zgolj v enem od potopisov, izstopajo še druge. Taka je na primer Šerugova postavitev na pozicijo rasista. Na tem mestu preseneča avtorjeva refleksija v smeri normalizacije in enačenje s čustvom sovraštva. Medtem ko druga dva avtorja razizem izrecno ali skozi razlage kritizirata ter poudarita pozicijo potnika, ki vsebuje pozitiven in spoštljiv odnos do domačina. Znotraj trojice potopisov Porletino pisanje iz ter o ženski poziciji ob večjemu osredotočenju na tematike, ki zadevajo spolna razmerja (družina, otroci, vzgoja in potomstvo, rodnost, neplodnost, ipd.), ponuja tudi drugačen vidik obravnave. Nudi tudi drugačen vidik obravnave tematik, ki ne zadevajo zgolj tematik v povezavi s spolnimi razmerji, temveč tudi tematik, ki zadevajo politične prakse, odnose do in dojemanje okolja in živali, lastnega delovanja v svetu, dojemanje lastne pozicije ob potovanju, stigem, ipd. Nadaljnje, Križnar obravnava nekatera stanja in vprašanja slovenske in/ali evropske družbe skozi pozicijo bolnika, in sicer v primerjavi z neobstojem tovrstnih stanj v obiskani deželi ter sočasnim tamkajšnjim obstojem nekaterih – pri nas neobstoječih – praks in navad vsakdanjega življenja.

9 ZAKLJUČEK

Ob koncu pričujočega diplomskega dela lahko – ob pogledu nazaj – glede razlike končne izpeljave in sočasnih ugotovitev od začetne zastavitve, podam nekaj stavkov. Izkazalo se je, da sem z osredotočenjem na splošno tematiko potopisov zakorakala v zelo obširno področje »brez dna«, ki se je z sočasno izbiro metode diskurzivne analize zgolj še dodatno razširila. Tudi nekatere začetne nujne omejitve ter izbire: a) osredotočenje na slovenske potopise; b) diskurzivno prakso potopisov nadaljnji aplikaciji Foucaultevega okvira diskurzivne analize ter c) osredotočenje na vidik »našega, »poznanege« in »domačega« v/ skozi potopisje (nasproti osredotočenju na npr. prikaz reprezentacij »afriškega« ali stereotipov); d) osredotočenje empiričnega dela na potopise s potovanj po afriškem kontinentu treh vidnih slovenskih potopiscev; e) postavitev dveh raziskovalnih vprašanj empiričnega dela; f) odločitev izpeljati analizo enega raziskovalnega vprašanja z metodo »utemeljene teorije« (po Mesecu), so odprle še mnoga druga področja in vprašanja. Tako je celotna izdelava diplomskega dela – »tipanje« polja potopisov in prebiranje literature, zastavitev empiričnega dela ter njegova izpeljava, analiza in intepretacija – potekala postopoma in je časovno (pa tudi prostorsko) precej prekoračila v osnovi predpisan čas (ter prostor) izdelave.

V diplomskem delu sem si potopise, v Sloveniji pogosto obravnavane predvsem kot del literarne prakse ustvarjanja, zastavila obravnavati in umestiti v okvire obstoječega in obkrožajočega prostora in časa. Opažene obravnave potopisov se zdi, da so predvsem predmet obravnave različnih disciplin, kot so: etnologija, antropologija, literarne vede, novinarstvo, ipd. Če že za potovanja ter turizem vidimo, da šele v zadnjem času postajajo predmet sociologije, pa so potopisi – teksti, ki potovanja in druge kulture obravnavajo – še redkeje predmet sociološke discipline.

Vendar pa, če že za Swiftova *Guliverjeva potovanja* (napisana v 18. stoletju) – satirično kombinacijo zgodbe in fikcijskega potovanja – velja, da predstavljajo kritiko družbe takratnega časa⁴³ (glej Wikipedia 2009a; Wikipedia 2010b), smatram sorodno kot Veit, da je potopise prav tako zanimivo pogledati v tej luči.

Vrnimo se k obravnavanim potopisom. Odziv na tri objavljene potopise je bil velik. Največji pa na potopisa *Črni angel, varuh moj* Sonje Porle ter *Nuba: čisti ljudje* Toma

---

⁴³ Kot si lahko preberemo v spletni (slovenski in angleški) Wikipediji.

Križnarja. Potopisi so doživljali zanimanje širše publike, kar dokazuje (v dnevnem časopisju) veliko število objavljenih intervjujev z avtorji ter precejšnje število recenzij in kritik. Specifični način razlaganja in obravnave obiskanih domačinov (ter Afrike kot celine) enega avtorja, Zvoneta Šeruge, pa je naletelo tudi na ostro kritiko. Na trditve na Šerugovih potopisnih predavanjih se je marca leta 1990⁴⁴, nekje ob izidu potopisa, odzval Marko Crnkovič. In, ob očitaniu populizma in rasizma, kritiziral Šerugov način pripisovanja lenobe črncem ter lastne odgovornosti, če slabo živijo: »Problemu, ki se mu reče rasizem, se gladko in flegmatično izogne s trditvijo, da ni vse tako, kot so nas učili v naši neuvrščeno ideologizirani šoli, in po nekaj osupljivih miselnih zankah, kakršnim lahko sledi samo populistova množica, v skrajni fazi pride do nekakšne kolonialistične verzije antičifurske teze, da so črnci pač leni za delo in da so malo tudi sami krivi, če slabo živijo.« (1990, 7)

Omemba rasizma je za nas družbeno relevantna, saj sta tematiki rasizma in nestrpnost bili tako v preteklosti kot tudi v sedanjem času ves čas na obzorju. Crnkovičeva – sicer redka in edina opažena močnejša kritika potopisov – naslavlja in kritizira potopiščevo komuniciranje s poslušalci skozi opiranje na družbi poznane koncepte in ideje kot način ponujanja védenja o delovanju ljudi iz oddaljenih obiskanih dežel. Šerugove samoopredelitve z »rasist sem« – v potopisu izenačene s čustvom »sovražim« in označene za »normalno« (1990, 290–295) – Crnkovič ob kritiki Šerugove potopisne prezentacije ne omenja. O relevantnosti prisotnosti omenjene samoopredelitve pa poročata Brumen in Jeffs. Omenjata jo v relaciji z imigrantskimi ukrepi, političnim marketingom in medijskimi praksami⁴⁵ in z izsledkom »javnomnenjske raziskave agencije CATI« iz leta 2001, ki kaže, da se je »61 odstotkov vprašanih opredelilo, da so 'zelo', ali 'kar' ali 'malo' rasistični«. (2001, xxi).

Takšni in podobni razmisleki pa ponujajo idejo, ki sem jo izkoristila v empiričnem delu. Skozi analizo sem – med tremi potopisi primerjalno – izpostavila ključne tematike ter parafrazirane izjave in povzete teme kritičnih osti, prisotnih v potopisih. Kot pove tudi Šeruga, sem ugotavljala, kaj se je potopiscem zdelo toliko problematično oziroma potrebno kritične refleksije.

---

⁴⁴ Šerugov obravnavan knjižni potopis je bil izdan istega leta.

⁴⁵ Prisotnost tovrstnih samoopredelitev je omenjena v relaciji s političnimi in medijskimi praksami: »tovrstna občutenja izkorišča politika in jih v želji za pridobivanjem političnih točk še dodatno utrjuje«. (2001, xxi-xxii)

V potopisih tako najdemo nekatere teme in vprašanja, problematizirane tudi s strani sociologov (družboslovcev). Ivan Illich v delu *Deschooling society* (objavljenem leta 1970) – označenem kot »pomemben prispevek k sociologiji izobraževanja⁴⁶« – obravnava podobno relacijo, kot jo srečamo v Križnarjevem potopisu (uniformiranje skozi šolanje – potrošniška kultura). Šolo oziroma obstoječ izobraževalni sistem obravnava kot »neodvisno spremenljivko« (Illich 1970), kot »reproduktivni organ potrošniške družbe⁴⁷«. (v Haralambos in Holborn 2001, 739)

Analizirani potopisi so še danes brani. Po Cobiss-ovih podatkih o knjižnični izposoji knjig (in avtorjev) za leto 2009 so novejši potopisi bolj brani – tukaj izstopa Križnarjev *Nuba: čisti ljudje*⁴⁸. Po podatkih za lansko leto je bil Zvone Šeruga s 115. mestom izmed treh potopiscev najbolj izposojan avtor⁴⁹. Na 159. mestu mu sledi Tomo Križnar, Sonjo Porle pa najdemo na 516. mestu. Naj kot zanimivost povem, da visoko na lestvici najdemo dva znana slovenska potopisca: Benko Pulko (43. mesto) in Evalda Flisarja (53. mesto). (Cobiss)

Sedaj, deset do dvajset let po napisanih potopisih, glede na potopis Zvoneta Šeruge tudi v samostojni državi, v današnjem času – na primer ob globalni ekonomski krizi oziroma recesiji ter preformulaciji nekaterih uveljavljenih praks kot eni ključnih ekonomsko-političnih javnih tem – lahko vidimo potencialne razlike in spremembe ali podobnosti ter kontinuiteto nekaterih v potopisih obravnavanih tematik ter vse do reflektiranih diskurzov in praks. Prav tako pa lahko vidimo nadaljnji potek življenjskih poti ter vlog in delovanja treh potopiscev ter razlike v pisanju ali odpiranju tem od časa pisanja treh potopisov.

---

⁴⁶ Ivan Illich po izobrazbi oziroma poklicu ni bil sociolog, temveč je študiral teologijo in filozofijo. (glej prav tam)

⁴⁷ Le-ta ob tlačenju ustvarjalnosti in domišljije skozi avtoritarno poučevanje in učenje proizvaja konformističnega državljana ter pripravlja učence na vlogo neavtonomno mislečih potrošnikov. Ti ob lastni konformnosti popuščajo različnim profesionalcem, ki kljub specializacijam ne nudijo primernih rešitev za družbene probleme, ki se stopnjujejo. Kot že naslov pove, avtor za rešitev le-teh ter spremembo delovanja gospodarstva predlaga razšolanje družbe, spremembo izobraževalnega sistema. (glej prav tam)

⁴⁸ Po podatkih za leto 2009 (z izjemo decembra) je bila knjiga *Nuba: čisti ljudje* izposojena 736-krat, *Črni angel, varuh moj* 373-krat, *Drugačne zvezde* pa 211-krat. (prav tam)

⁴⁹ Po potopisu *Drugačne zvezde* je Šeruga izdal še nekaj potopisov, zadnjega leta 2007.

10 LITERATURA

- Baldwin, Elaine. 1998. *Introducing Cultural Studies*. London: Prentice Hall Europe.
- Berger, Peter L. in Thomas Luckmann. 1988. *Družbena konstrukcija realnosti: razprava iz sociologije znanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Bernik, Stane. 1965. Spremna beseda k *Eseji, študije in potopisi*, pri Fran Levec, 7–100. Ljubljana: Slovenska matica.
- Bezjak, Alenka. 2005. *Afrikanizmi, balkanizmi, orientalizmi*. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/DelaFDV/> (14. oktober 2009).
- Bratož, Igor. 1998. V usodno moč besede ne verjamem, temveč verujem: poletni dopisovalski pogovor s Sonjo Porle, zaljubljenko v Afriko. *Delo* 13 (20. avgust).
- Brumen, Borut in Nikolai Jeffs. 2001. Afrike. *Časopis za kritiko znanosti* 29 (204–206): 5–25.
- Cankar, Izidor. 1996. *S poti*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Cestnik, Mare. 1998. Kakšen je svet, če je kot na dlani. *Razgledi* 7 (3): 22.
- Cobiss. Dostopno prek: <http://www.cobiss.si> (22. december 2009).
- Crnkovič, Marko. 1990. Populizem zdaj ali Out of Africa II. *Delo* 7 (16. marec).
- Duda, Dean. 1996. Putopis: od pokušaja određenja žanra do Krležina diskurza. *Umjetnost riječi* 40 (2–3): 71–82.
- Fikfak, Jurij. 1995. Kdo je moj bližnji ali pogled v lastno tujost?: pregled potopisja na Slovenskem med 1840 in 1890. *Traditiones* 24: 369–386.
- Foucault, Michel. 2001. *Arheologija vednosti*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Galasiński, Dariusz in Adam Javorski. 2003. Representations of Hosts in Travel Writing. *The Guardian Travel Section. Journal of Tourism and Cultural Change* 1 (2): 131–149. Dostopno prek: <http://www.multilingual-matters.net/jtc/001/0131/jtc0010131.pdf> (23. december 2006).

- Haralambos, Michel in Martin Holborn. 2001. *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.
- Hrastnik, Nataša in Sonja Porle. 2004. *Afrika pri nas doma: razstava afriških del v slovenščini in slovenskih o Afriki: [knjižna razstava ob festivalu zahodnoafriške kulture »Polmesec reke Niger«]*. Ljubljana: Cankarjev dom.
- Hrženjak, Majda. 2002. Interpretacija simbolnega: trije semiološki projekti. *Časopis za kritiko znanosti* 30 (209/210): 379–397.
- Ilc, Blaž. 2006. *Subsaharska (črna) Afrika v vladajočem znanstvenem in intelektualnem diskurzu*. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/DelaFDV/> (20. september 2007).
- Illich, Ivan. 1970. *Deschooling Society*. CIDOC: Cuernavaca. Dostopno prek: The online books page; preservenet.com (26. december 2009).
- Jeffs, Nikolai. 2000. Podoba Afrike v slovenskih medijih. *Medijska preža* 9 (28). Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/09/mediawatch/> (25. december 2009).
- 2006. Spremna beseda k *Donava; ali, Ali je Donava plemenito modra ali krvavo rdeča?*, pri Claudio Magris, 393–412. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Jenkins, Keith. 2003. *Re-thinking History*. London, New York: Routledge.
- Juvan, Marko. 2000. *Intertekstualnost*. Ljubljana: DZS.
- Keller, Reiner. 2005. Analyzing Discourse. An Approach From the Sociology of Knowledge. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research* 6 (3). Dostopno prek: http://hsr-trans.zhsf.uni-koeln.de/hsrretro/docs/artikel/hsr/hsr2006_710.pdf (5. januar 2010).
- Kendall, Gavin. 1999. *Using Foucault's Methods*. London, Thousand Oaks, New Delhy: Sage.
- Kmecl, Matjaž. 1976. *Mala literarna teorija: priročnik za učitelje slovenščine na osnovnih in srednjih šolah*. Ljubljana: Založba Borec.
- Križnar, Tomo. 1997. Črni angel Sonje Porle: razkritja za robom Sahare. *Delo* 16 (18. september).

- 1999. *Nuba: čisti ljudje*. Naklo: samozaložba.
- 2009. *Uradna spletna stran*. Dostopno prek: <http://www.tomokriznar.com> (18. oktober 2009).
- Lah, Andrijan. 1999. *Vse strani sveta: slovensko potopisje od Knobleharja do naših dni*. Ljubljana: Rokus.
- Lah, Andrijan, Andrej Blatnik, Nikolai Jeffs, Irena Weber, Veronika Klančnik, ur. 2002. *Ubesedene poti. Delo*, 4–5 (15. april).
- Lukšič, Igor in Andrej Kurnik. 2000. *Hegemonija in oblast: Gramsci in Foucault*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Malnar, Brina. 2003/2004. *Raziskovalni seminar: študijsko gradivo (interno), IV. Letnik soc. at.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Mesec, Blaž. 1998. *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Milharčič Hladnik, Mirjam. 1997. Sonja Porle: če so okrog tebe sami belci, je hitro pusto pri duši. *Razgledi* 15 (1094): 6–9.
- Mills, Sara. 1993. *Discourses of Difference: an Analysis of Women's Travel Writing and Colonialism*. London, New York: Routledge.
- Novak, Nace. 2001. *Potopisna reportaža: pri Slovencih v malgaškem pragozdu*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Porle, Sonja. 2007. *Črni angel, varuh moj*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Radinja, Ajda. 2009. *Učbeniki kot akter pri zahodni konstrukciji Afrike*. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/DelaFDV/> (25. december 2009).
- Splichal, Slavko. 1990. *Analiza besedil: statistična obravnava jezikovnih podatkov v družboslovnih raziskavah*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Raziskovalni inštitut.
- Šeruga, Zvone. 1990. *Drugačne zvezde: z motorjem okoli sveta*. Ljubljana: samozaložba.

- Šmitek, Zmago. 1988. *Poti do obzorja: antologija slovenskega potopisa z neevropsko tematiko*. Ljubljana: Borec.
- 2002. Po stezah slovenskih potopiscev. V *Ustvarjalnost Slovencev po svetu: zbornik predavanj*, ur. Boža Krakar-Vogel, 187–198. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.
- Šterk, Karmen. 2000. Spremna beseda k *Antropologija časa: kulturne konstrukcije časovnih zemljevidov in podob; ali, Najsi je znanost, a v njej je metoda ali o naravi antropologove znanosti*, pri Alfred Gell, 323–337. Ljubljana: študentska založba.
- Todorova, Marija. 2001. *Imaginarij Balkana*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo – ICK.
- Vanja, C. 2006. *Hospitals in Hesse in the View of the Enlightened Travellers*. Abstract. Dostopno prek: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/17144367> (10. januar 2010).
- Veit, Walter F. 2000. Voyages of Discovery and the Critique of European Civilization V *Travel Writing and Cultural Memory = Écriture du voyage et mémoire culturelle*, ur. Maria Alziro Seixo. 57–82. Amsterdam, Atlanta, GA: Rodopi.
- Wallerstein, Immanuel. 1999. *Utopistike ali izbira zgodovinskih možnosti 21. stoletja / Dediščina sociologije: obljuba družbenih ved*. Ljubljana: Založba /*cf.
- 2000. *Kako odpreti družbene vede: poročilo Gulbenkianove komisije o restrukturiranju družboslovja*. Ljubljana: Založba /*cf.
- 2006. *Uvod v analizo svetovnih-sistemov*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Weber, Irena. 1997. *Kultura potepanja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- 2003. *Ženski itinerariji: med antropologijo potovanja in literaturo*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno raziskovalno središče: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Wikipedia. 2009a. *Guliverjeva potovanja*. Dostopno prek: http://sl.wikipedia.org/wiki/Guliverjeva_potovanja (27. oktober 2009)
- 2009b. *On Fairy-Stories*. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/On_Fairy-Stories (6. januar 2010).

--- 2010a. *Escapism*. Dostopno prek: <http://en.wikipedia.org/wiki/Escapism> (6. januar 2010).

--- 2010b. *Gulliver's Travels*. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/Gulivers_travels (27. oktober 2009)

Young, Robert J. C. 2001. *Postcolonialism: an Historical Introduction*. Oxford, Malden: Blackwell.

Zupan Sosič, Alojzija. 2006. *Robovi mreže, robovi jaza*. Maribor: Litera.